

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

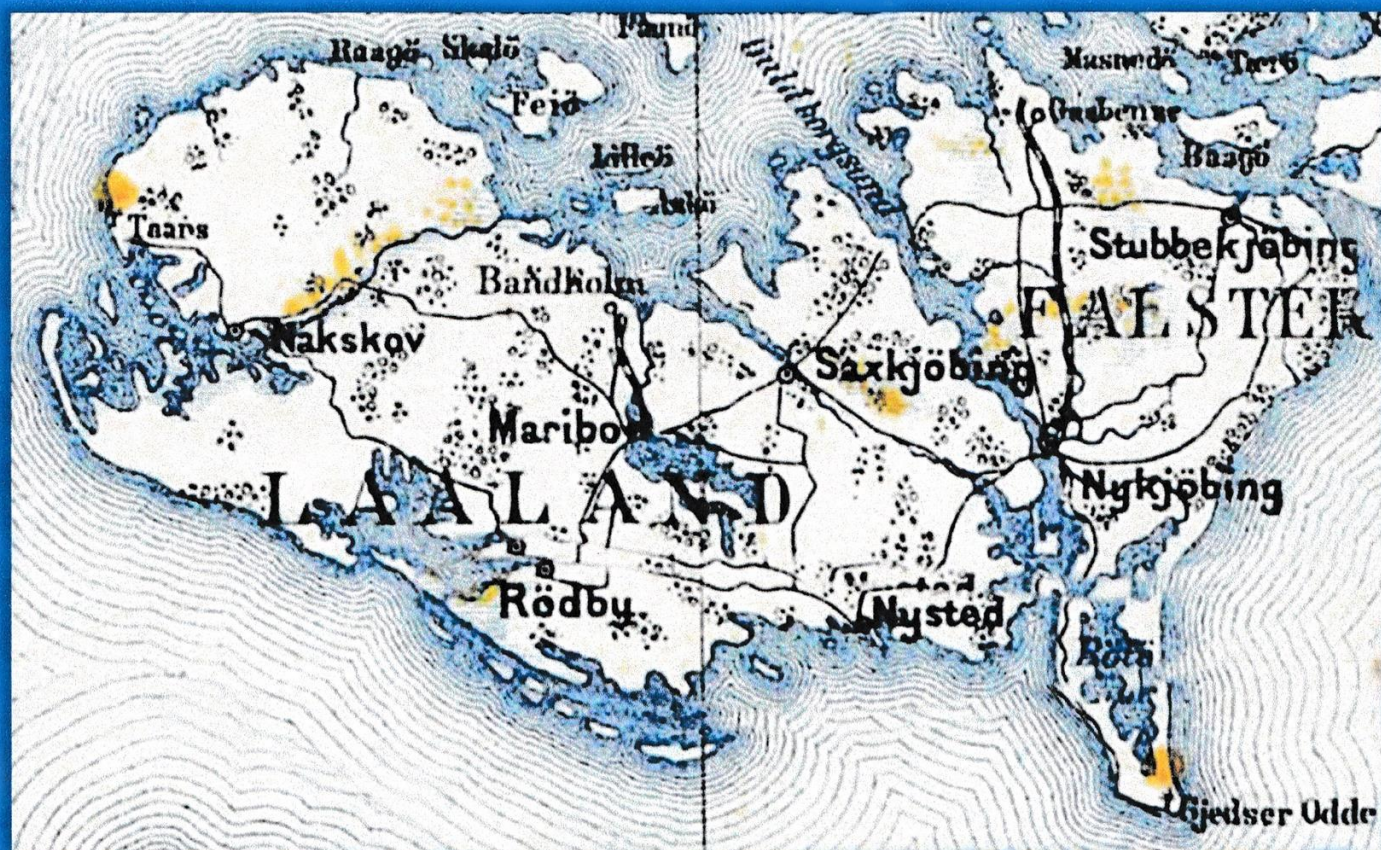
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLÆGTSBOG FOR
ANINE CAROLINE
HANSEN
OG HENDES
LOLLANDSKE ANER

SAMLET AF JAN WIBRAND

SLÆGTSBOG FOR

ANINE CAROLINE HANSEN

10/4 1888 – 12/6 1971

OG HENDES LOLLANDSKE ANER

Samlet og skrevet af
JAN WIBRAND

Wibrand@mail.tele.dk

Eget tryk, 2015.

Dele af materialet er afleveret til enkelte lokalarkiver på Lolland.

Forord

Anine Caroline Hansens aner er alle fra Lolland – en enkelt gren kommer dog fra Slesvig, der dengang hørte under den danske konge. Anerne i denne bog er undersøgt og beskrevet tilbage til hendes tipoldeforældre, der blev født i årene 1730 – 1780.

Specifikke anetavler kan ses på siderne 24 og 64. Som løst blad er vedlagt en samlet anetavle, der rummer – for nogle af anerne – endnu ældre forfædre.

Alle anerne på Lolland har tilhørt landbefolkningen, almuen, der dels omfattede husmænd, hvoraf en del supplerede deres indkomst ved forskellige håndværk, og dels var landarbejdere/daglejere. Se afsnittet *Husmænd og daglejere* på siderne 37-40.

Der er kun få undtagelse fra dette generelle billede, f.eks. skrædder Hans Christian Hansens far Hans Jørgen Henriksen, der arbejdede sig frem til at være gårdejer i Dannemare.

Anine Caroline Hansen er sammen med sine søskende et eksempel på bevægelsen væk fra landdistrikterne sidst i 1800-tallet. Hun og to søstre flyttede til København, medens tre brødre udvandrede til Amerika (en kom dog tilbage til Danmark, Maribo). Kun lillesøsteren blev tilbage på Lolland.

Jeg har tilstræbt om hver enkelt at finde oplysninger, der kan beskrive deres liv og færd, men samtidig at finde tidstypiske oplysninger og beskrivelser af f.eks. håndværk på landet dengang. Desuden har jeg søgt at finde oplysninger og billeder/fotos/kort fra de steder, hvor anerne levede – f.eks. om stormfloden i 1872.

Sådanne mere specielle oplysninger er for det meste indsat i særskilte (farvede/tonede) faktabokse.

Bogens personbeskrivelser er afgrænset til de direkte aner til Anine Caroline Hansen, dog incl. alle børnefødsler i hvert ægteskab. Søskendes videre forløb er ikke undersøgt. Kun hvor jeg mere tilfældigt er faldet over nogle oplysninger, er disse taget med.

Aners evt. ægtefæller før eller efter de har været gift med den direkte ane til Anine Caroline Hansen, er ikke søgt verificeret for så vidt forældre, tidl. bopæl eller andet, medmindre sådanne oplysninger har været umiddelbart tilgængelige.

En del ældre kirkebøger, skifteprotokoller m.m. er ikke bevarede. Når dette sammenholdes med, at mange af de her beskrevne personer har haft helt almindelige navne, har det i en del tilfælde været umuligt præcist at afgøre en relation til eller mellem bestemte personer/familier. I min tekst har jeg derfor i disse tilfælde benyttet ordet *formentlig* om en given usikker sammenhæng.

Se mere om benyttede kilder på næste side.

Min egen baggrund for at samle disse slægtsdata er dels en mangeårig interesse for slægtsforskning, dels at jeg er gift med et barnebarn til Anine Caroline Hansen: Inge Hornum – nævnt på side 12.

Jan Wibrand

Forsidefoto af Anine Caroline Hansen skønnes at være fra 1930-35, hvor hun var 40-45 år gammel. Kortet på forsiden er fra ca. 1870. Bemærk jernbanen Maribo/Bandholm, der åbnede i 1869. Jernbanen fra Nakskov til Nykøbing blev taget i brug i 1874.

Benyttede kilder.

Kirkebøger, der for ganske mange sogne findes helt tilbage til omkring år 1700.

Folketællinger, der findes fra 1787 (den første landsdækkende), 1801, 1834, 1840, 1845 (der rummer – for første gang – oplysning om *fødesogn*), 1850, 1855 og 1860. Herefter hvert 10. år – cirka.

Skifteprotokoller, der findes langt tilbage i 1700-tallet, men desværre er bortkommet i en del tilfælde. Skifter blev dog kun skrevet, hvis der var noget at skifte, hvilket betyder, at f.eks. mange fattige og fattiglemmer ikke indgår i disse protokoller.

Fæsteprotokoller, der findes i en del tilfælde, men også kan være bortkommet eller endnu ikke afleverede til Statens Arkiver.

Skøde- og panteprotokoller (justitsprotokoller, tingbøger) omfattende handlet ejendom.

Brandforsikringsprotokoller, der beskriver en ejendoms bygninger.

Lægdsruller, der fra ca. 1790-1848 omfatter alle unge mænd af bondestanden, men ikke købstadsbefolkningen. Fra 1848 alle unge mænd i Danmark.

Indtil 1848 skulle man indskrives i lægdsrullen fra sin fødsel.

Historiske kort og herunder de ældste sogne- og matrikelkort, der kan ses på Geodatastyrelsens hjemmeside.

Fattigforsorgsprotokoller.

Div. andet, som jeg i selve teksten har henvist til.

Forkortelser:

KB = kirkebog.

FT = folketælling.

rd = rigsdaler (møntfod før 1813).

rbd = rigsbankdaler (møntfod fra 1813).

ODS = Ordbog over det danske sprog.

På anetavlerne betyder *: født, †: død.

Benyttede skrifttyper:

Times new Roman er benyttet til den generelle tekst.

Samme tekst i *kursiv* til ord, som jeg har ønsket at fremhæve og til bogtitler.

Lucida Handwriting til afskrift af håndskrevne og transskriberede kilder.

[. . .] er sat om ord og noter, der rummer en forklaring/udddykning, samt benyttet ved omregningstal: Danmarks Statistiks prisomregner.

Navne ses i ældre arkivalier skrevet på – ofte – ret så forskellig måde.

I denne bog har jeg i min egen tekst benyttet det navn, der fremgår af kirkebogen ved dåb.

Ved konkret afskrift af senere kilder har jeg gengivet det navn, der præcist fremgår af den pågældende kilde – i nogle tilfælde efterfulgt af dåbsnavnet indsat i [. . .].

I starten af 1800-tallet ændrede traditionen for dannelse af efternavne sig. Man skiftede fra brug af faderens efternavn tilføjet ...*datter* eller ...*søn* til fast efternavn. Dette betyder, at kvinder kan være født og i kirkebogen navngivet med ...*datter*, senere i århundredet helt korrekt kalder sig ...*sen*.

NB

Alle persondata vil fra 2016 kunne findes på hjemmesiden Family Search – en verdensomspændende og gratis hjemmeside for slægtsdata. Se <http://www.familysearch.org>

Dog indgår her 'kun' navne på personer, der er født for mere end 110 år siden – af diskretionsgrunde.

Øvrige navne frigives successivt og vil med tiden blive tilgængelige for efterkommere.

Indholdsfortegnelse

Anine Caroline Hansen.....	7
Hans Christian Hansen og Ane Dorthea Frederiksen	17
Anetavle for Hans Christian Hansen.....	24
Hans Jørgen Henriksen og Lise Hansdatter	25
Stormflod i 1872 – Dannemare Sogn.....	33
Husmænd og daglejere	37
Henrik Nielsen og Ane Magrethe Larsdatter	41
Hans Nielsen Friis og Karen Nielsdatter.....	45
Niels Henriksen (Møller) og hans to hustruer	52
Lars Hannibalsen og hans 3 hustruer	57
Niels Hansen Friis og Birthe (Sophie) Jørgensdatter.....	62
Anetavle for Ane Dorthea Frederiksen	64
Frederik Christiansen (Linchhusen) og Ane Margrethe Pedersdatter	65
Christian Frederik Linchhusen og Anna Dorthea Hansdatter	69
Peder Danielsen og Karen Mogensdatter	72
Hans Steen og Maren Christiansdatter.....	75
Daniel Olsen og Maren Børgesdatter	78
Mogens Marcussen og Maren Hansdatter	85
Anetavle for Carl Ove Thorvald Johan Nielsen	87
Livsrytme for manden og kvinden på en GÅRD.....	88
Livsrytme for manden og kvinden i HUSMANDS- og DAGLEJER- GRUPPEN	89
Navneindeks.....	90

Anine Caroline Hansen

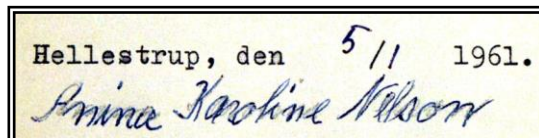
Anine Caroline Hansen blev født den 10. april 1888 i landsbyen Havløkke 4 km vest for Bandholm på Lolland.

Forældrene var skrædder Hans Christian Hansen og Ane Dorthea Frederiksen.

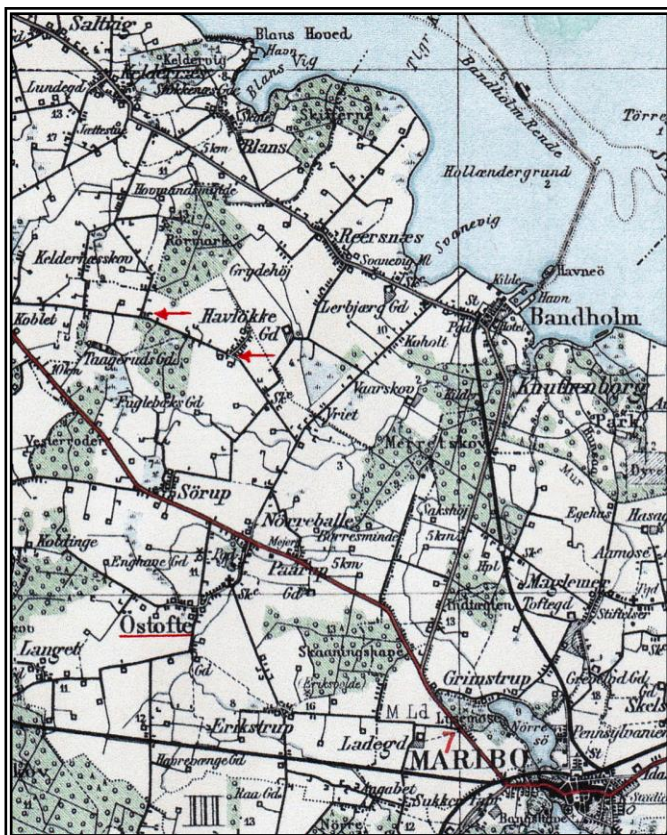
Læse mere om dette ægtepar fra side 17.

Ved hendes dåb den 24 juni 1888 i Østofte Kirke var fadderne farbroderen gårdejer Lars Hansen og hustru fra Dannemare, pigen Kathinka Larsen fra Gurreby og ungkarl Christian Frederiksen (formentlig morbroderen) fra Blans, der ligger lidt nord for Havløkke.

Begge kirkebøger i Østofte Sogn har hendes fornavne skrevet som: Anine Caroline, men hun underskrev sig selv på denne måde i forbindelse med skiftebehandlingen efter hendes 3. ægtemands død i 1960.

Anine Caroline var forældrenes 6. barn. Ved fødslen havde hun 3 storebrødre og 2 storesøstre. 4 år efter hendes fødsel fødtes lillesøsteren Alvine. Se mere om disse søskende under forældrene på side 20.

Anine Caroline blev født i huset ved indkørslen til selve Havløkke By (pilen til højre), men familien flyttede i 1893 til huset ved pilen til venstre på kortet.

Hun blev konfirmeret i Østofte Kirke den 6. april 1902.

Her fik hun disse karakterer: *kundskaber: mg?* og *opførelse: mg.* [mg = meget godt]

Kort tid efter kom hun ud at tjene. Jf. FT 1906, hvor hun var 17 år gammel, var hun *tenestetyende* på en gård i nabo-sognet Stokkemarke, i landsbyen Blans, hos et gårdmandsægtepar med 3 børn og 2 tjenestekarle foruden hende selv. Om denne tid har hun fortalt, at man på gården arbejdede fra tidlig morgen til man gik i seng. I de sene aftentimer blev der strikket og repareret tøj, og det var før elektricitetens indførelse, så det skete ved petroleumslampens eller stearinlysets skær.

Det er så heldigt, at hendes liv er beskrevet i digterisk form, idet hendes barnebarn Birgit giftede sig med digteren Thorkild Bjørnvig, der selv har mødt sin hustrus farmor og nydt godt af hendes hjælp i deres hjem med at reparere og ordne tøj. I den forbindelse har han lyttet grundigt til hendes fortællinger.

Thorkild Bjørnvig har skrevet dette portræt af sin hustrus farmor, der bl.a. blev gengivet i dagbladet Politiken den 26.11.1978.

Min kones farmor

En almanakhistorie fra det virkelige liv

*Det var et strengt liv, men jeg har moret mig godt.
 Min far var skrædder og pukkelrygget,
 alle var bange for ham, undtagen min mor,
 hun syntes det var synd for ham, tog plads hos ham og blev gift med ham.
 Da jeg engang spurgte, om hun ikke havde været bange for at få et barn med pukkel
 svarede hun: 'Nej, min pige, hver gang, jeg har ventet mig
 har jeg bedt Gud skåne mig
 fordi jeg turde gifte mig med din far,
 og han har altid hørt min bøn'.
 Da jeg var seks år, begyndte jeg at hjælpe min far,
 jeg kunne ikke huske, at knuden skulle sidde mellem knappen og stoffet,
 far gav mig en lussing og sagde:
 'Så kan du måske huske det i morgen'.
 Det kunne jeg så.
 Om aftenen syede far ved husets eneste petroleumslampe
 og vi børn måtte lukke kakkelovnslågen op
 og skiftes til at læse lektier ved skæret fra ilden.
 Da jeg blev konfirmeret fik jeg mit første par rigtige sko,
 de var købt til at vokse i og passede mig først da jeg var 18 år.
 Læreren i landsbyskolen sagde jeg havde evner
 og skulle have lov til at læse,
 men det var der ikke råd til så jeg kom ud at tjene.
 Da jeg var 18 år (og skoene passede mig)
 fik jeg for første gang lov af mor til at gå til gilde på en gård.
 Da vi drog af og han gik for tæt ved mig, advarede jeg ham:
 'Pas på så længe mor kan se os!'
 Udenfor gården stod spillemændene og gav lyd for hvert par der kom.
 Dansen varede til daggry og jeg kom hjem i bedste orden.
 Da jeg var tyve kom jeg til København, hvor jeg blev gift.
 Mit ægteskab bryder jeg mig ikke om at tænke på.
 Han drak og når han kom hjem bankede han vores søn.
 Engang drengen havde købt middagsmad for sine bybudspenge
 for at glæde mig, da der ikke var en skilling i huset,
 blev hans far så tosset, vel sagtens af dårlig samvittighed,
 at jeg måtte skjule drengen i flere dage på et pulterkammer
 og bære maden op til ham.
 Da vi blev skilt, fik jeg plads på et marketenderi,
 levede ellers af at sy og lappe, og fik brug for
 hvad jeg havde lært af far.
 Rejse kom jeg aldrig til, læste kun om andres i bladene
 og om hvordan prinsesserne havde det.
 Jeg har altid haft orden på mine ting,
 ingen skulle have ulejlighed af mig,
 hvis jeg pludselig skulle herfra.*

Det var et strengt liv, alligevel har jeg moret mig
i hvert fald indtil jeg kom på alderdomshjem.
Dem på hjemmet havde ikke noget liv selv
og pumpede mig for hver stump
når jeg havde været ude og hjælpe børn og børnebørn.
Jeg bildte dem ind jeg havde været i Spanien
eller på Mallorca og jeg fortalte dem en masse om det,
de utroligste ting,
alt muligt jeg havde læst i aviser og ugeblade
og de blev meget oplivede og misundelige.
Nogle blev bekymrede over min letsindige færden,
mit ukristelige liv og mine uartige historier,
prøvede at gøre mig bekymret, fordi jeg ikke ville bede
bordbøn,

og spurgte om jeg ikke læste biblen.
Jeg svarede at jeg godt vidste hvad der stod i den, men holdt mig til Familie Journalen.
Den havde jeg læst hele livet og fået mere ud af, syntes jeg.
De spurgte mig, hvad jeg ville gøre på den yderste dag,
når de stod foran Sankt Peder med deres bibel i hånden?
Så ville jeg stå der med Familie Journalen, sagde jeg.
For resten var de meget bange for døden
og sad ikke hos hinanden når det kneb,
det ved jeg,
for det var mig der måtte våge, når de skulle af sted
(bestyrerinden kunne nemlig ikke lide det).
De sad tit fra morgenstunden og sagde: 'Hvad skal jeg lave, hvad skal jeg lave?
hvad skal jeg lave? mens jeg syede og vendte deres kjoler.

Men helst reparerede og ordnede jeg tøj hos børn og børnebørn,
ingen har jo tid mere:
med fyrtøjet, mine cerutter og mit sytøj
havde jeg det godt.
Jeg har altid elsket gysere, nogen der kunne få håret til at rejse sig,
så når der kom en Hitchcock i fjernsynet,
trak jeg hårnettet på og glædede mig til rædslerne.
Hvorfor vil folk ikke være i godt humør, tænkte jeg,
det kan man da altid begynde med.

Jeg har altid passet mit arbejde og haft orden på mine ting
og det har jeg også nu, hvor jeg snart skal af sted,
og tænker på hvor forskelligt alt er nu
fra da jeg var ung,
og at man jo har det meget bedre nu, kan få alt hvad man behøver her på hjemmet,
ikke sulter men finde sig i bordbønnen
og i at blive behandlet som genstande eller børn,
ikke selv må tale med lægen (det gør bestyrerinden),
bliver gennet i seng fra det fælles fjernsyn klokken otte
(derfor har jeg mit eget, heldigvis).
Har flere gange tænkt på at skrive om det,
men allerhelst om for længe siden.
Det er aldrig blevet til noget,
jeg har haft andet at gøre,
og nu er jeg over firs og for træt.

Hvad der kommer efter dette bekymrer jeg mig ikke om.

*Jeg har intet at indhente på den anden side
og har intet fortrudt.*

*Værelset på hjemmet er bare et fængsel, når man ikke kan komme væk fra det,
så nu gælder det kun om at få det overstået
og komme af sted på rejsen, der er længere
end til børnebørn og Mallorca.*

Desværre fik hun jo ikke selv – som nævnt i digtet – skrevet om sit liv!

Anine Caroline Hansen er oven for 'citeret' for dette ønske: *Rejse kom jeg aldrig til, læste kun om andres i bladene*. Måske var dette ønske også affødt af, at hendes 3 brødre alle udvandrede til USA. De 2 af dem rejste i 1903 og en af disse var hjemme i Danmark i 1907, men rejste igen tilbage til USA. De slog sig ned i staten Wisconsin i Racine ved Michigansøens vestre bred og lidt nord for Chicago. Her arbejdede de som landmænd. Den ene broder vendte med sikkerhed hjem igen.

Faderen Hans Christian Hansen døde i 1905.

Den første jernbanelinje på Lolland var mellem Maribo og Bandholm. Den blev oprettet i 1869 idet Maribo som købstad stærkt savnede en havn af hensyn til byens erhvervsliv.

Denne bane blev nedlagt for persontrafik 1952, men fra 1962 genoptaget som veteran tog.

Lollandsbanen fra Nakskov til Nykøbing F blev taget i brug i 1874 med koncession til Privatbanken ved C.F. Tietgen. Denne bane var i høj grad medvirkende til udviklingen af det lollandske erhvervsliv og ved flere stationer opførte *De danske Sukkerfabrikker* fabrikker til forarbejdning af sukkerroer. I 1915 blev på initiativ af Nakskov Handelsstandsforening åbnet en jernbane fra Nakskov til Krage-næs på nordkysten af Lolland. Denne bane var i brug til 1967.

Handelslivet i Maribo så med misundelse på den gavn, som Nakskov-Kragenæsbanens muligheder gav for at øge salget i Nakskov. Dette medførte bygningen af en nordlollandsk jernbane med stationer i bl.a. Havlække og Stokkemarke.

Denne banelinje blev taget i brug i 1924 og blev nedlagt i 1941 og blev dermed den privatbane i Danmark med kortest levetid.

Banens linjeføring gik lige nord om skrædderfamiliens ejendom, men dog først 6 år efter, at denne familie var flyttet herfra til Reersnæs.

Storesøsteren Lise rejste til København i 1906 og hun selv rejste til København i 1908.

Rejsen fra Lolland til København kan de have gjort med tog, idet der fra 1874 var etableret jernbane fra Nakskov til Nykøbing F, hvorfra der var videre togforbindelse til København.

Veterantoget mellem Maribo og Bandholm. Klippet fra banens hjemmeside. Dette tog kan dengang have set ud som det nuværende veteran tog.

I København får Anine Caroline Hansen arbejde som *tjenestepige* i forskellige familier indtil hun mødte sin ægtemand *Carl Ove Thorvald Johan Nielsen*.

Ved sin ankomst til København har Anine Caroline kunnet møde en sporvogn som denne og hun har også kunnet se forgængerne de hestetrukne busser (*rumlekasser* blev de kaldt), der ophørte med at køre i 1915.

Sporvognsholdeplads ved Enghavevej,

Peter Hansen, 1910.

Original på Faaborg Museum.

Anine Caroline Hansen, 22 år gl. og **Carl Ove Thorvald Nielsen**, 27 år gl. blev gift i Skt. Jacobs Kirke på Østerbro den 20. november 1910. På dette tidspunkt boede hun på Gl. Kalkbrænderivej og han boede i Marstalsgade – begge gader er på Østerbro.

Foto til venstre af Anine Caroline er formentlig i hendes brudekjole.

Efter deres vielse må de være flyttet sammen på Gl. Kalkbrænderivej 58, 1 (jf. FT 1911). Men kort efter og frem til 1930 (jf. de resp. folketællinger) bor familien i Flensborggade 5, 3.th. På foto neden for er det bygningen til højre.

Tværgaden for enden af Flensborggade er Frederiksstadsgade med Matthæusgades Skole lige over for.

Dengang var der langt flere butikker i Flensborggade, end der ses i dag.

Dette foto, der er fra Flensborggades lige numre, er fra ca. 1950. For enden af facaden lå på hjørnet en butik, der 3 gange om ugen havde åbent for salg af de sodavand, der blev fremstillet på fabrikken *Krystal*, hvor sønnen Knud Ove formentlig arbejdede en kort overgang under 2. Verdenskrig.

Ægtemanden Carl Ove Thorvald Johan Nielsen er i div. folketællinger anført dels som arbejdsmand ved Dansk Kulkompagni, dels som kelner/tjener og senere igen som repræsentant ved fa. Hans Petersen og Co.

I alle folketællinger frem til 1930 er hun benævnt *husmoder*. Dette må betyde, at hun har været

'hjemmegående', men formentlig har hun suppleret økonomien ved at sy og lappe tøj for andre – ud over for sine egne børn.

I ægteskabet fødtes disse 3 børn:

- Poula Christine, 1911-1978, forstanderinde ved aldersrentebolig i Hørsholm, ugift;
- Knud Ove, 1912-1961, mineralvandsarbejder og senere formand på J. Villadsens Fabrikker. Gift i 1935 med Alma Elena Kitty Hornum, 1913-1990.

I dette ægteskab fødtes disse 4 døtre: Birgit, Annie, Nina og Inge.

- Ebba Dorthea, 1915-1994. Gift i april 1934 med Carlo Holger Pangel (født Petersen), I dette ægteskab fødtes børnene: Lisbeth og Holger. Efter skilsmisse fra denne ægtemand giftede hun sig igen i november 1947 med Aage Peter Johannes Rasmussen Høj. I dette ægteskab var der ingen børn.

Første Verdenskrig med 3 små børn har været en vanskelig tid, da stort set alle varer skulle købes ved brug af rationeringskort. Krigen medførte store prisstigninger på fødemidler og brændsel, hvilket især har kunnet mærkes i familier med små indkomster. På brød og gryn var der alene i krigens første år prisstigninger på 50 % og f.eks. æg og kød steg med 100 %.

Der fandtes rationeringskort til f.eks. gryn, rugbrød, franskbrød, flæsk, svinekød, smør, sukker og kaffe/the.

I øvrigt var det under denne krig, at Danmarks Grundlov fra juni 1915 nu også gav valgret for kvinder.

Kvinderne blev af daværende konsejlspræsident Zahle budt velkommen som danske medborgere!

Under Første Verdenskrig blev den såkaldte *boulevardbane* – den senere S-bane – mellem Hovedbanegården og Østerport gravet ud. Den blev indviet i 1918.

Legende børn. Enghave Plads med skolen i baggrunden. Peter Hansen, 1907-08.

Anine Caroline har til børnebørn og til Thorkild Bjørnvig fortalt, at hendes ægtemand drak og bankede deres søn Knud Ove og at hun derfor ikke brød sig meget om at tænke på ægteskabet.

På dette foto, der er taget efter (måske lidt efter) Knud Oves konfirmation i oktober 1926, står i midten moderen Anine Caroline og til højre er det søsternen Poula Christine.

Omkring 1930 begyndte ægteskabet endeligt at revne og Anine Caroline flyttede fra hjemmet i Flensborggade i april 1931 – formentlig sammen med de 3 børn. Ægteparret skilles ved bevilling af 18. december 1935. I en periode herefter arbejdede hun på et marketenderi – formentlig på en fabrik.

Måske har Anine Caroline suppleret med dette:
Levede ellers af at sy og lappe, og fik brug for hvad jeg havde lært af far –
 som hun har fortalt til Thorkild Bjørnvig.

Fra denne tid eksisterer det foto, der er vist på forsiden. Dette foto skønnes at være taget mellem 1930 og 1935, hvor hun var 40-45 år gammel.

Fra april 1931 til sept. 1934 boede Anine Caroline i Esbern Snaresgade 1, 2.

Da hun flyttede herfra overtog datteren Ebba Dorthea lejligheden. Ebba var i en alder af 18 år blevet gravid med skræddersvend Carlo Holger Pangel og de giftede sig i april 1934.

I 1934 åbnede den nye S-bane mellem Klampenborg og – via København H – Vanløse/Frederiksberg. I den forbindelse byggedes bl.a. denne station ved Dybbøls Bro. Stationsbygningen blev nedrevet i 1990-erne og broen blev kraftigt udvidet og fører i dag direkte til det store indkøbscenter *Fisketorvet*, der åbnede i år 2000.

Fra sept. 1934 til okt. 1937 boede Anine Caroline i Dybbølsgade 53, mezz. Det var medens hun og sønnen Knud Ove boede her, at han mødte sin tilkommende Alma Elena Kitty Hornum Schmidt. Han arbejdede på det tidspunkt som mineralvandsarbejder på mineralvandsfabrikken *Cifon* på Holger Danskes Vej 102 (jf. FT 1940) og var knap 23 år gammel. Kitty arbejdede som kontorassistent og var 22 år gammel og boede i Arkonagade 1. De giftede sig den 10. august 1935 på Københavns Rådhus og fik deres egen lejlighed i samme opgang: Dybbølsgade 53, 4.th.

I denne lejlighed blev den yngste datter født (de 3 øvrige blev født på fødeklinik) og her boede Kitty Hornum til sin død i 1990.

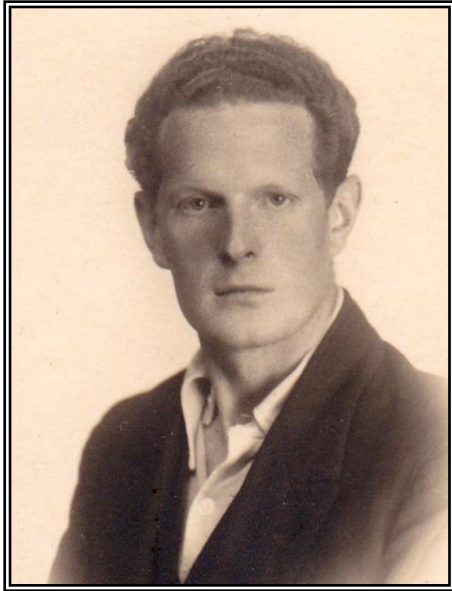

Foto til venstre af Knud Ove Nielsen er fra 1935. Under 2. Verdenskrig var Knud Ove Nielsen arbejdsløs. Efterfølgende arbejdede han måske kortvarigt på Sodavandsfabrikken *Krystal* for sidst i 1940-erne at arbejde som formand på Villadsens Fabrikker i Tømmerup på Amager, hvortil han cyklede frem og tilbage.

I april 1936 flyttede Anine Caroline Hansen sammen med metalsliber Carl Valdemar Svendsen (1878-1942) i hendes lejlighed i Dybbølsgade 53, mezz. I okt. 1937 flyttede parret til Vigerslev Allé 78,1. og de giftede sig den 18. marts 1939 på Københavns Rådhus. Ægteskabet holdt ikke så længe og i november 1941 flyttede han fra hjemmet, hvor hun boede til januar 1942. Ægteparret indledte separationsforhandlinger, men han døde i sept. 1942 inden en endelig skilsmisse var gennemført.

Foto til venstre er Dybbølsgade 53.

I januar 1942 flyttede Anine Caroline til Howitzvej 55 B på Frederiksberg, men allerede i november samme år flyttede hun igen – denne gang til Lundbyesgade 19, for året efter i november 1943 at flytte til Ny Carlsbergvej 7 på 2. sal. I nogle af disse år havde Anine Caroline arbejde som serveringsdame i en fabrikskantine.

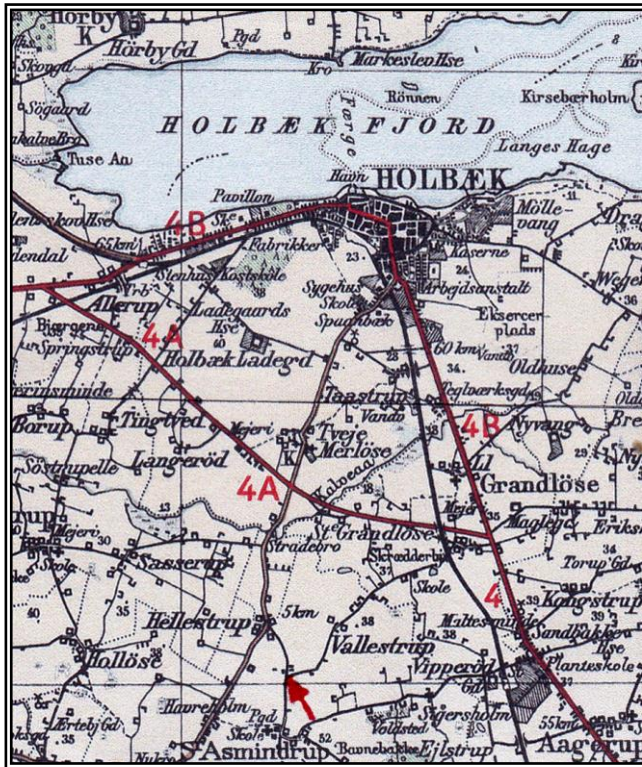
I januar 1945 døde hendes første ægtemand og børnenes far Carl Ove Thorvald Johan Nielsen.

Pr. 1. maj 1946 tiltrådte Anine Caroline et job som husbestyrerinde i Hellestrup hos netop fraskilte Edvard Franklin Nelson. Han var født i New York i 1875 og var søn af danske (udvandrede) forældre med efternavnet *Nielsen*.

Edvard Franklin Nelson boede i landsbyen Hellestrup i Sønder Asmindrup Sogn 5 km syd for Holbæk og var tømrmester, men blev i familien til Anine Caroline Hansen i København benævnt *karetmageren*, hvilken stillingsbetegnelse han også havde ved sin død i 1960.

Husbestyrerindejobbet blev ganske hurtigt ændret til hustru, da de to giftede sig den 14. juni 1947 ved en borgerlig vielse.

I Hellestrup fungerede hun – ud over jobbet som hustru for tømrermesteren – også som husmoder-afløser i sognet og hjalp i div. familier med at sy og lappe. Dette havde hun jo lært da hun endnu boede hjemme hos faderen, der var skrædder.

Huset i Hellestrup må have været ganske lille (det lå på hjørnet af Hellestrupvej og Vallestrupvej – ved rød pil på kortet), da det lå på en grund, der kun var lidt over 500 m², hvoraf en del var registreret som vejareal.

Hun anskaffede sig en knallert og ønskede sig i den forbindelse til sin 70 års fødselsdag i 1958 en styrthjelm.

Foto af Anine Caroline Hansen og hendes søn Knud Ove fra sidst i 1950-erne.

I 1958 havde Anine Caroline Hansen og Edvard Franklin Nelson skrevet testamente (han var på det tidspunkt 83 år gammel). Jf. dette testamente overdrog Edvard F. Nelson ved sin død til Anina Karoline Nelson, f. Hansen, sin ejendom matr.nr. 6^k med 'hvilende prioriteter'. Hun skulle betale lovmæssig arvepart til hans børn af første ægteskab. Ved hans død i oktober 1960 skiftedes i henhold til testamentet og der blev et beløb til Anine Caroline Hansen på i alt ca. kr. 2.600 [i 2013 = ca. kr. 34.800].

Samme år 1960, hvor hendes tredje ægtemand døde, holdt sønnen Knud Ove og hans hustru Kitty sølvbryllup. Foto til højre.

Knud Ove Nielsen døde desværre allerede året efter i marts måned

Anine Caroline Hansen blev boende i Hellestrup indtil sommeren 1962, hvor hun solgte huset og igen flyttede til København. Ved salget af huset fik hun dels et kontant beløb på ca. kr. 16.882 til sig selv [i 2013 = ca. kr. 195.000], dels et pantebrev der halvårligt gav hende et afkast på kr. 470 [i 2013 = ca. kr. 5.425].

Hendes bopæl i København blev først på Artillerivej 80 hos datteren Ebba Dorthea, men året efter i september 1963 flyttede hun ind i ældreboligen på Pile Allé 3, Frederiksberg

Foto til højre af ældreboligen i dag med Frederiksberg Kirke i baggrunden.

I denne ældrebolig har hun formentlig skullet betale såvel for husleje som for kost, da hun formelt ikke var 'hjemmehørende' på Frederiksberg. Måske har datteren Poula, der var forstanderinde på en tilsvarende ældrebolig i Hørsholm, kunnet hjælpe hende til denne bolig på Frederiksberg. Datteren Poula var veninde med forstanderinden på ældreboligen på Pile Allé.

I digtet af Thorkild Bjørnvig står:

*Jeg har altid passet mit arbejde og haft orden på mine ting
og det har jeg også nu, hvor jeg snart skal af sted,*

...

Anine Caroline Hansen døde på ældreboligen den 12. juni 1971 i en alder af 83 år.

Hun blev begravet fra Frederiksberg Kirke den 17. juni 1971.

Ved hendes død fortæller hendes skifte, at hendes indbo var *af ringe værdi* og at *boets aktiver udlægges for begravelsesudgifterne*.

Det var datteren Ebba Dorthea, der havde kontakt til skifteretten på Frederiksberg.

Bagerst i bogen er indsat anetavle for Anine Caroline Hansens første ægtemand: Carl Ove Thorvald Johan Nielsen. Han arbejdede i sit liv som *arbejdsmand, cigarhandler og repræsentant*.

Jeg har ikke endnu fundet frem til hvilken type firma, han var repræsentant i.

Hans Christian Hansen og Ane Dorthea Frederiksen

Hans Christian Hansen blev født den 9. april 1839 og døbt den 23. juni samme år i Stokkemark Kirke, hvor forældrene på det tidspunkt netop var flyttet til. De havde fæstet ½ dobbelthus af ejeren

på Knuthenborg. Huset lå lige ved siden af kirken og ligger der endnu (nok i moderniseret udgave) på Vestre Landevej 231.

Allerede i 1845 havde faderen tjent tilstrækkeligt med penge til, at han kunne købe et husmandssted lidt syd for Stokkemark By. Herefter kaldes han i div. folketællinger m.m. *husmand og røkkedrejer*. Husmandsstedet har ligget midt på *Brandsmose Tværvej* (sydsiden), men er for længst nedrevet. I dag ses kun en stor mark under højspændingsledninger.

[Stokkemark må ikke forveksles med *Skottemarke*, der indgår senere i bogen.]

Forældrene er i kirkebogen angivet som *Røkkedrejer Hans Jørgen Henriksen og Hustru Lise Hansdatter*. Læs mere om dette ægtepar fra side 25.

Ved dåben blev han båret af sin moster Caroline Hansdatter, der formentlig inspirerede til den senere navngivning af Hans Christian Hansens datter Anine Caroline.

Hans Christian var forældrenes førstefødte barn. De blev gift i Østoft Kirke året før hans fødsel. På det tidspunkt boede de begge i landsbyen Nørreballe.

Efter Hans Christian fødtes 8 søskende, hvoraf i hvert tilfælde de tre ikke nåede frem til voksenalder.

Hans Christian Hansen blev boende hjemme til han konfirmeredes i 1853. Ved konfirmationen fik han karakteren *mg* [meget godt] såvel for *kundskaber* som *opførsel*. Herefter kom han i skrædderlære i Bandholm hos skræddermester Peder Haugensen (nordmand), der havde et værksted med 1skræddersvend og 4 lærlinge (jf. FT 1855).

Læretiden var dengang 4-5 år.

Det er ikke tilfældigt, at Hans Christian Hansen kommer i skrædderlære. Han blev født med et handicap, idet han var krumrygget og var lille af vækst. Netop skrædderfaget krævede ikke så mange fysiske kræfter og det var dengang almindeligt, at de lidt svagere drenge ofte blev sat i skrædderlære.

Jf. FT 1860 boede han igen hjemme hos forældrene og var nu i erhvervsrubrikken på skemaet anført som skrædder.

I samme folketælling er anført, at der boede yderligere 4 søskende i hjemmet. 2 andre søskende (1 broder på 11 år og en søster på 6 år) var døde i 1859 af skarlagensfeber, der dette år lagde mange børn i graven i Stokkemark.

I 1862 var Hans Christian Hansen på session, men han kasseredes umiddelbart, da han var *krøbling i ryggen*, som der står i lægdsrullen. Hans højde er angivet til 55½ tomme, hvilket svarer til 150 cm.

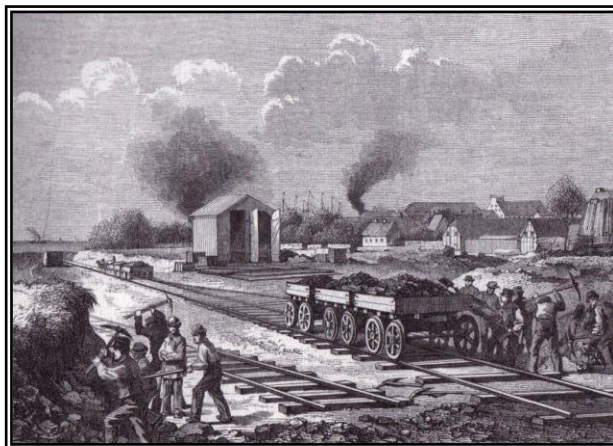
Ifølge familieoverleveringen skal han i øvrigt have været *rødhåret*.

I den nulevende del af familien er han altid benævnt *den pukkelryggede skrædder*, og det er da også denne betegnelse, der gengives i Thorkild Bjørnvigs digt: *Min kones farmor*:

*Min far var skrædder og pukkelrygget,
alle var bange for ham, undtagen min mor,
hun syntes det var synd for ham, tog plads hos ham og blev gift med ham.
Da jeg engang spurgte, om hun ikke havde været bange for at få et barn med pukkel
svarede hun: 'Nej, min pige, hver gang, jeg har ventet mig
har jeg bedt Gud skåne mig
fordi jeg turde gifte mig med din far,
og han har altid hørt min bøn.*

Det kan se ud til, at Hans Christian Hansen har mødt sin hustru ved, at han har søgt en tjenestepige til at hjælpe sig på et tidspunkt, hvor han har slået sig ned i Havløkke som skrædder.

I 1869 tages en jernbane mellem Maribo og Bandholm i brug – her et billede fra bygningen. Jernbanen har gået få kilometer øst for Havløkke. I dag fungerer den som veteranjernbane,

Ane Dorthea Frederiksen blev født den 13. august 1855 og døbt i Østofte Kirke den 28. oktober samme år.

Forældrene er i kirkebogen angivet som *skomager Frederik Christiansen og hustru Margrethe Pedersen, Østofte*. [Ane Margrethe Pedersdatter]
Læs mere om dette ægtepar fra side 65.

Ane Dorthea var ligesom sin senere ægtemand forældrenes førstefødte. Disse blev gift i Østofte Kirke i september 1854.
Efter hende fødtes 3 brødre.

Ane Dorthea blev konfirmeret i Østofte Kirke den 3. oktober 1869. Ved denne lejlighed gav

præsten hende karaktererne: *Kundskaber: mg?* og *Opførsel: mg*. [mg = meget godt]

Efter konfirmationen kom hun ud at tjene hos en fremmed familie. Jf. FT 1870 ses hun nu at være *tjenestepige* hos gårdmand Povel Jensen i Østofte By. På gården boede og arbejdede ægteparret, deres 8 børn, 1 tjenestekarl og 2 tjenestepiger.

Kun knap 2 år senere døde hendes moder i en alder af kun 39 år. Faderen var nu alene med 3 sønner i alderen 6-13 år. Faderen ses ikke at gifte sig igen, så mon ikke Ane Dorthea nu er flyttet hjem igen og har fungeret som husmor medens faderen var skomager og også daglejer. Et skomagerjob dengang var ikke et job, der gav ret mange penge.

Blandt den fattigste del af befolkningen var brug af læderfodtøj en sjældenhed. Jf. Thorkild Bjørnvigs digt har Anine Caroline videreført, at hun først til sin konfirmation fik sit første par rigtige sko, og *de var købt til at vokse i og passede mig først da jeg var 18 år*. Skomagerfamilien har boet til leje.

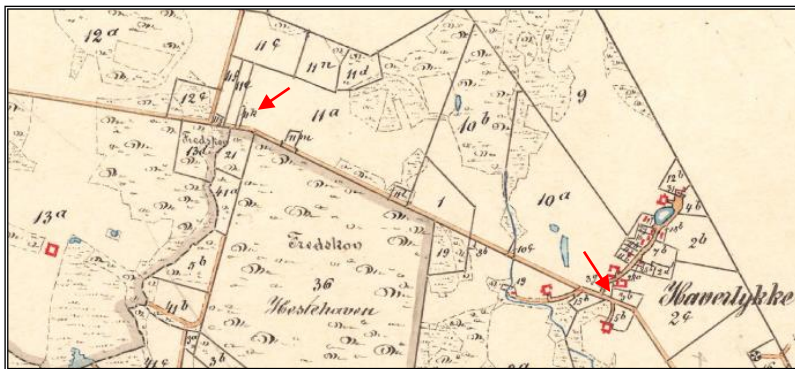
Ikke lang tid efter moderens død har Ane Dorthea tilsyneladende (jf. Thorkild Bjørnvigs digt) taget job som tjenestepige hos den enlige skrædder Hans Christian Hansen, der nu havde slået sig ned i Havlørkke 4 km nord for Østofte. Jf. Thorkild Bjørnvigs digt
tog [hun] plads hos ham og blev gift med ham.

KB ved vielsen fortæller dog, at hun boede i Erikstrup.

Datteren Anine Caroline har til sine børnebørn fortalt, at hendes mor skulle have været landsbyens kønneste pige – og hun skulle nok vise, at hun kunne klare skrædderen!

Hans Christian Hansen og Ane Dorthea Frederiksen giftede sig den 31. oktober 1875 i Østofte Kirke. Han var 36 år gammel, medens hun var 20 år gammel.

I juni 1877 købte han et hus – en tidligere smedje – i Havlørkke på en hjørnegrund ud mod Havlørkkevej. Her boede familien indtil juni 1893, hvor de flyttede ca. 1 km mod vest til et hus, der også lå på Havlørkkevej. Dette hus var bygget få år tidligere.

Matr. nr. 3^e var på 1143 m² (Havlørkkevej 61 på hjørnet af Havlørkkegade) og matr. nr. 11^k var på 831 m². Huset på matr.nr.11^k eksisterer ikke mere, men grunden kan endnu ses på Havlørkkevej 35. Sidevejen mod nord på kortet lidt vest for matr.nr. 11^k fører til Keldernæs.

Navnet Haverlykke/Haffreløkke etc. er sammensat af ordet *havre* og ordet *løkke*, der betyder et aflukke.

Altså i tidligere tid et *aflukke*, hvor der blev dyrket havre.

Ingen af de to huse havde nogen større grund, men en have hvori der sikkert er blevet dyrket mange grøntsager – og dette har været Ane Dorthea Frederiksens felt. Plads til dyrkning af f.eks. korn og større husdyr har der ikke været. Husfaderen/skrædderen har langt overvejende syet tøj til mænd: bukser, jakker, veste og skjorter. Kvinderne syede selv deres tøj. På landet var det almindeligt, at skrædderen 'rejste' rundt til gårdene – hans værktøj fyldte ikke mere end at det kunne rummes i en sæk på skulderen. Stoffet, som der skulle sys herretøj af, leverede kunden selv og ofte var det hjemmevævet vadmelsstof. Omkring år 1900 kom der dog også stoffer, der var maskinfremstillede og som kunne købes f.eks. i nærmeste købstad.

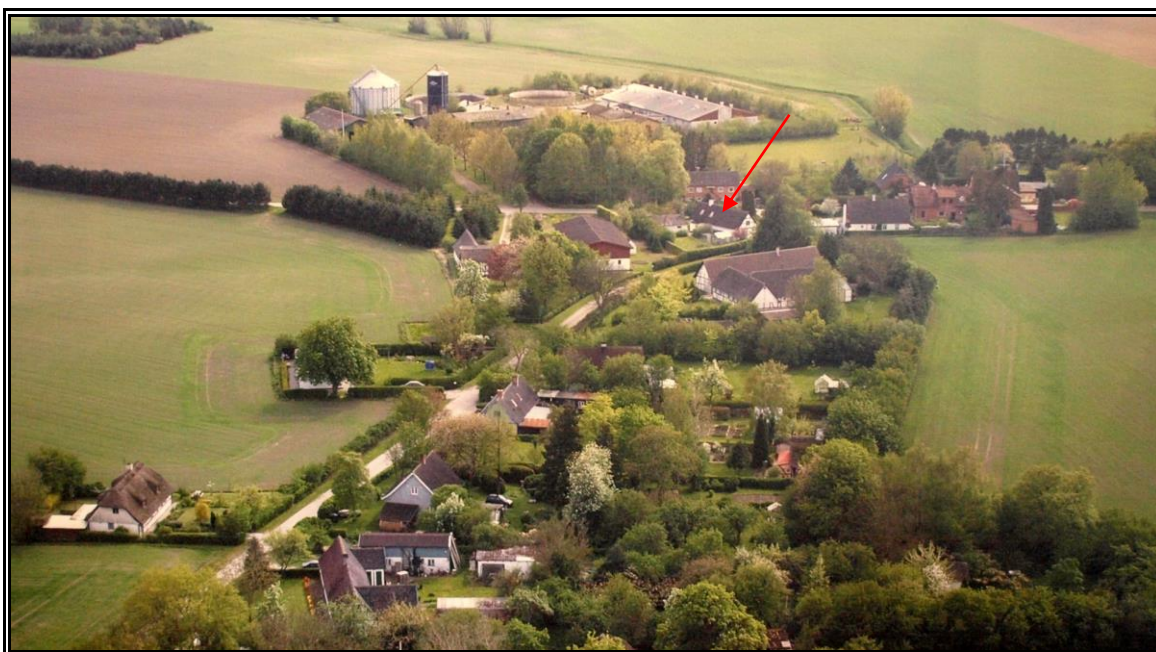
Betalingen for tøjet har dels været kontanter, men har også været betaling i naturalier. På denne måde har skrædderfamilien formentlig fået dækket deres behov for f.eks. korn, kartofler, mælk og lignende.

Det er sandsynligt, at Ane Dorthea Frederiksen, ud over sit job som husmoder, periodisk har haft job som daglejer.

Iflg. ODS er vadmelsstof opr. et hjemmevævet, gråligt klæde, ofte fremstillet af kradsuld uden sortering efter farve. Stoffet var tidl. af landbefolkningen alm. brugt til klæder, hvorfor det blev symbol på bonden, almu- en.

I ægteskabet fødtes disse 7 børn:

- Georg Evald, født 20. juli 1876.
Han rejste i 1903 til USA sammen med broderen Hans Jørgen. I 1907 var han hjemme i Danmark, men rejste igen til USA, Wisconsin, Racine.
Jeg har ikke kunnet finde frem til, om han blev derovre eller vendte retur til Danmark
- Lise Margrethe Mathilde, født 21. marts 1878.
Hun giftede sig den 31. oktober 1900 med malersvend Knud Emil Erhard Nielsen. Boede i København ved moderens død i 1929.
- Frederik Alfred, født 15. april 1880.
Han rejste til USA formentlig i 1901 og stiftede familie i Wisconsin, Racine.
- Lise, født 27. maj 1882. Død i København 17. november 1914.
Hun rejste til København i 1902, hvor hun giftede sig med kusk Lars Peter Hansen.
- Hans Jørgen, født 5. april 1885. Død i Maribo 3. aug. 1935.
Han rejste til USA i 1903, men kom tilbage til Danmark før 1912, hvor han giftede sig med Martha Charlotte Nielsen. Han arbejdede som arbejdsmand i Maribo.
Ved dåb af Alvines børn i henholdsvis 1913 og 1922 indgik han som en af fadderne.
- Anine Caroline, født 10. april 1888. Død på Frederiksberg den 12. juni 1971. Omtalt foran.
- Alvine, født 12. april 1892. Død i Reersnæs den 10. december 1956.
Hun blev boende i barndomshjemmet på Havlækkevej sammen med moderen.
Alvine giftede sig den 26. januar 1913 med Christian Valdemar (Baad) Jønsson.
Han arbejdede bl.a. som tækkemand og arbejdsmand på en sukkerfabrik.
I december 1937 ændrede hele denne familie efternavn til *Erstrup* (måske inspireret af bynavnet Erikstrup!).

Luftfoto af Havlække. Pilen viser Havlækkevej 61.

"Mens mange lollandske landsbyer med landboreformernes udførelse næsten forsvandt, lykkedes det andre steder, som her i Havlække under Knuthenborg, at fastholde 1700-tallets landsbystruktur.

Medvirkende dertil var Havlækkes lange udstrækning, der gjorde det muligt at samle de enkelte fæstegårdes jorder ved gården uden at udflytte den"

Den store gård i baggrunden hedder *Lykkelund*.

Af folketællingen i 1880 kan læses, at Ane Dortheas fader Frederik Christiansen nu boede hos familien i Havlørkke, hvilket han gjorde indtil sin død i marts 1893. Formentlig har han boet hos skræderfamilien siden de købte hus i juni 1877 og han har derfor kunnet bidrage til husholdningen så længe, han endnu var i arbejde.

Ud af de i alt 7 børn, der alle nåede frem til voksenalder, søgte de 3 sønner som nævnt 'lykken' i Amerika, der dengang for mange stod som mulighedernes land. Frederik Alfred rejste formentlig allerede i 1901, hvor han var 21 år gammel, medens hans to brødre med sikkerhed ses at rejse til Amerika i 1903. De er alle rejst 'indirekte', hvilket dækker over, at de ikke er udrejst via dansk havn. Formentlig er de udrejst via Hamborg.

Frederik Alfred blev med stor sandsynlighed i Amerika, hvor han stiftede familie. Hans Jørgen kom tilbage til Danmark, men for Georg Evalds vedkommende har jeg ikke med sikkerhed kunnet finde ud af, hvorvidt han blev i Amerika eller evt. vendte hjem igen.

Ved faderens død i 1905 er de alle med sikkerhed i Amerika, da der blandt skiftedokumenterne ligger udtalelser fra dem (boende i Racine, Wisconsin) om at moderen kan henses i uskiftet bo. Georg Evald må have været hjemme på besøg i 1907, idet han i december 1907 igen ses at være rejst til Amerika.

I årene mellem 1850 og 1914 oplevede Danmark en udvandringsbølge uden sidestykke. I alt ca. 400.000 forlod landet – heraf godt halvdelen til Amerika. Dette svarede til ca. 1/10 af den danske befolkning.

Størst var udvandringen fra 'Udkantsdanmark'. Højest lå Bornholms Amt efterfulgt af Maribo Amt med 15,4 %.

Man søgte efter jord, bedre indkomst og udfoldelsesmuligheder end den, som det herregårdsprægede Lolland kunne byde på (på Lolland ejede godsejerne i 1780 85 % af jorden – på landsplan var procenten 75). Udvandringen fra Lolland var i øvrigt noget højere end udvandringen fra Falster.

Mange fra Lolland rejste til Wisconsin, Racine. I sidste halvdel af 1800-tallet blev der rundt omkring på Lolland holdt foredrag om at Wisconsin på en prik lignede Danmark, og at landarbejdere og håndværkere fik 2-3 gange mere i løn med mindre leveomkostninger end i Danmark. Hertil kom, at man ved udrejse til netop Wisconsin i begyndelsen kunne blive hjulpet af landsmænd, indtil man havde lært sproget en smule.

Udvandringen fra Lolland og Falster havde overvejende et politisk-socialt formål, medens udvandringen i f.eks. Nordjylland ofte havde et religiøst formål. Herfra søgte mange mod staten Utah, hvor mormonerne primært holdt til.

Gengivet fra *Lolland-Falsters Historiske Samfund, Årbog fra 2009. Artikel af Henning Bender.*

De to døtre Lise og Anine Caroline rejste tidligt til København og stiftede her familie. Senere fulgte også søsteren Lise Margrethe Mathilde efter.

Alle børnene blev født i dette hus (en tidl. udgave af det) på hjørnet af Havlækkevej (nr. 61) og Havløkkegade.

Som nævnt foran døde Hans Christian Hansen i 1905, den 2. februar i en alder af knap 66 år. Han begravedes fra Østofte Kirke den 10. februar 1905.

Ane Dorthea Frederiksen blev boende i huset på Havlækkevej 35 sammen med de 2 yngste døtre Anine Caroline og Alvine.

Af de øvrige 2 døtre havde Lise Margrethe Mathilde giftet sig i oktober 1900 og den anden datter Lise var rejst til København i 1902.

3 sønner var rejst til Amerika.

Jf. folketællingen i 1906 ses Ane Dorthea Frederiksen at have arbejdet som *daglejer ved Agerbrug* og ved folketællingen i 1911 er hun noteret med erhverv: *håndarbejde og strikning*.

I folketællingen for 1916 står hun alene opført som *husmoder*, men nu er familien også blevet forøget med svigersønnen Christian Valdemar Jønsson og 2 børnebørn.

Dette foto af Ane Dorthea Frederiksen er formentlig fra omkring 1910-15, hvor hun er omkring 55-60 år gammel. Manden på fotoet på bordet er formentlig Christian Valdemar Jønsson
Måske fotograferet i huset på Havlækkevej 35.

I 1918 solgte Ane Dorthea Frederiksen ejendommen på Havlækkevej 35. Hun flyttede med datteren og hendes familie til Reersnæs.

Salget af ejendommen på Havlækkevej 35 indbragte kr. 2.600 hvoraf dog godt 1.100 kr. var gæld. Da ejendommen blev købt i 1893 var købsprisen kr. 830.

I Reersnæs boede familien i eget hus matr.nr. 9^u, der er beliggende i Reersnæs By på sydsiden af hovedgaden gennem byen og skråt over for gadekæret (på foto er det huset nederst til højre). Adressen er *Birketvej* 119 og det er på hjørnet af Reersnæs Kirkevej. Dette hus købtes af Christen Valdemar Jønsson for kr. 5.100. Grunden var på ca. 400 m². Måske er provenuet ved salg af huset på Havløkkevej 35 indgået i købet af det nye hus i Reersnæs, der i øvrigt – jf. købekontrakten – som noget helt nyt og moderne havde *elektrisk lys*. Året efter lejede Valdemar Jønsson (måske kun en del af) nabogrunden matr.nr. 9^z, der var på ca. 800 m².

Lejemålet var for 50 år med en betaling på 2 kr. pr. år.

Huset har været i familiens eje indtil 2011, idet datteren Inge Erstrup og hendes mand overtog det og boede her til deres død i 2011.

Dette foto af Ane Dorthea Frederiksen skønnes at være fra begyndelsen af 1920-erne, hvor hun var knap 70 år gammel.

Fotoet kan meget vel være taget ved huset i Reersnæs.

Et kig på hendes hænder fortæller om husmandskonens mange pligter til livets opretholdelse. Generelt var det mændene, der producerede råvarerne 'ude i marken', medens kvinderne forarbejdede disse råvarer til fødevarer (slagtede, saltede, syltede etc.), men i hendes tilfælde har hun måttet tage sig af dyrkningen af grøntsager og hun har haft daglejerarbejde.

Ægtemanden har – grundet sit handicap – næppe bidraget meget til det udendørs arbejde.

I folketællingen 1921 blev hun anført som *arbejderske* med (meget beskedent) *indkomst på kr. 100* og har således endnu kunnet bidrage til husholdningen.

Ved folketællingen i 1925 står hun alene anført som *aldersrentenyder*.

Ane Dorthea Frederiksen døde den 6. december 1929 i en alder af 74 år og blev begravet den 11. december fra Østofte Kirke,

selvom om hun nu formelt hørte til Bandholm Sogn, der blev udskilt fra Østofte Sogn, hvor hun oprindeligt hørte til, i 1882.

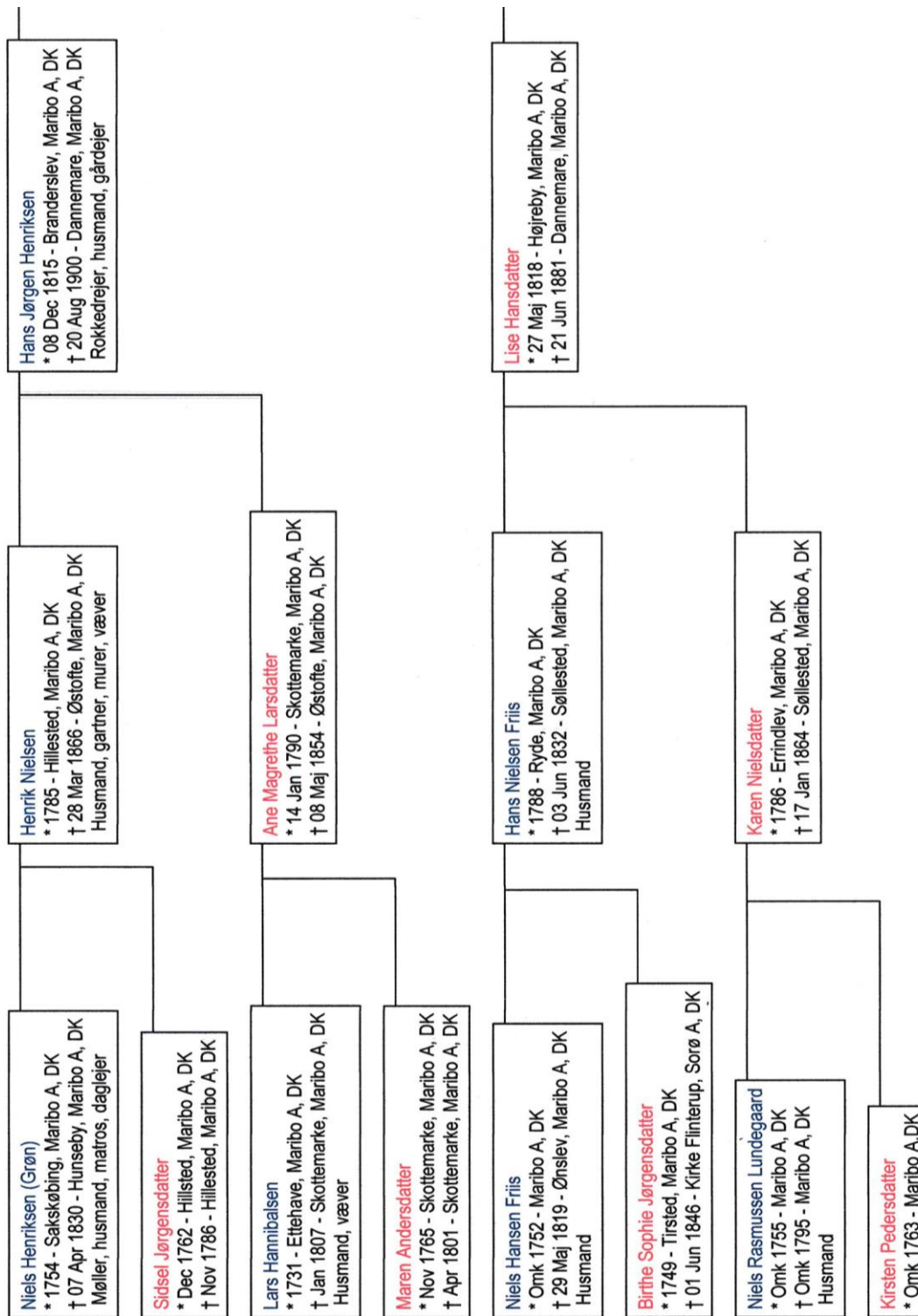
I skiftesaglisten er anført, at *Boet er udlagt for Begravelsesomkostningerne til Datteren Mathilde Nielsen, f. Hansen, København*

Denne datter havde tidligere boet i Maribo, men må i mellemtiden være flyttet til København lige som to af hendes søstre.

Kun datteren Alvine er åbenbart blevet tilbage på øen Lolland – og så sønnen Hans Jørgen, der var vendt hjem fra Amerika.

Anetavle for Hans Christian Hansen

På de nærmest følgende sider 25 – 63 beskrives Hans Christian Hansens aner – jf. denne anetavle:

Ægteparret *Niels Rasmussen Lundegaard/Kirsten Pedersdatter* er ikke selvstændigt beskrevet.

På siderne 64 – 86 beskrives Ane Dorthea Frederiksens aner.

Hans Jørgen Henriksen og Lise Hansdatter

Hans Jørgen Henriksen blev født den 8. december 1815 i Branderslev Sogn på Vestlolland og han døbt 2 dage senere. Formentlig blev han døbt ved hjemmedåb, hvilket var meget almindeligt dengang, hvor børnedødeligheden var høj. Ved hjemmedåb blev denne *konfirmeret* ved en gudstjeneste i kirken (her Branderslev) kort tid efter.

Familien boede i Hellenæs et par kilometer nordvest for Nakskov.

Forældrene er i KB angivet som *Huusmand Hendrik Nielsen og Hustru Anne Margrethe Larsdatter* [Ane Magrethe Larsdatter]. Alle fadderne var fra lokalområdet.

Læs mere om dette ægtepar fra side 41.

Hans Jørgen var forældrenes barn nr. 2. Disse var blevet gift i Østofte Kirke i maj 1813, hvor de fik deres første barn i oktober samme år. Efter Hans Jørgen fødtes endnu 6 søskende, hvoraf dog 1 døde umiddelbart efter fødslen og 2 i en alder af 3-4 år.

Ved det følgende barns fødsel (efter Hans Jørgen) i november 1817 boede familien i Sandby Sogn lidt nord for Hellenæs. Her er faderen anført som *gartner ved* (herregården) *Asserstrup*.

Allerede året efter flyttede familien tilbage til Søllested Sogn, hvor faderen havde fået arbejde som gartner ved Vilhelmshøj (i dag *Højrebylund*), der dengang var en stor gård, men senere – ved tilkøb af jord i 1900-tallet – kom på størrelse med en hovedgård.

I 1827 boede familien i Nørreballe (Østofte Sogn), hvor der fødtes endnu et barn. Ved dette barns fødsel er faderen i KB benævnt *indsidder*, der betyder at familien boede til leje. Formentlig har faderen været daglejer på en gård og der ud over kan han have haft lidt jord stillet til rådighed til sig selv.

Familien flyttede igen – denne gang til Vestenskov Sogn på Vestlolland og syd for Nakskov. Men hertil flyttede Hans Jørgen ikke med.

Hans Jørgen var kommet ud at tjene hos gårdejer Hans Povelsen i Østofte og her boede han ved sin konfirmation i 1830. Ved konfirmationen fik han bedømmelsen: *gode Kundskaber og god Opførsel*. Her har præsten opdelt konfirmanderne i grupper efter karakteren og Hans Jørgen er i den næsthøjeste gruppe.

De oven for relativt præcise årstal for, hvor familien har boet, skyldes Hans Jørgen Henriksens lægdsrulleoptegnelser. Dengang skulle mænd af *bondestanden* skrives i lægdsrullen fra fødslen og melde om flytning fra lægd til lægd.

I lægdsrullen er Hans Jørgen Henriksen i øvrigt anført med højden 60 ¼ tomme, der svarer til 163 cm.

Jf. FT 1834 findes Hans Jørgen som *tjenestetjende* på en gård i Gammelby i Tillitse Sogn. Navnet Gammelby findes vist ikke i dag. Måske har det alene været nogle få gårde og huse, men stedet har ligget knap 1 km vest for Rudbjerggård, på vestsiden af vejen med navnet *Gammelbyvej*.

På gården var der ud over gårdmandsægteparret en plejesøn, 2 karle og 2 piger.

Forældrene til Hans Jørgen Henriksen var med de yngste børn i mellemtiden flyttet fra Vestenskov Sogn til nabosognet Tillitse, hvor faderen igen havde fået stilling som gartner og nu også som portner på netop Rudbjerggård.

Jf. lægdsrullen var Hans Jørgen fra 1835 igen tilbage i Østofte Sogn og nu i Pårup, der ligger tæt ved landsbyerne Nørreballe og Østofte. Forældrene flyttede også tilbage til Østofte Sogn, idet de i FT 1840 er anført som boende i Nørreballe.

I Nørreballe har Hans Jørgen mødt Lise Hansdatter og de blev gift i Østofte Kirke i november 1838.

For så vidt hans militærtjeneste viser lægdsrulleoptegnelserne, at han i 1840 og 1841 udeblev fra session og derfor blev idømt *mulkt* på 2 rigsbankdaler pr. gang. Disse bøder betalte han og mere står der egentlig ikke om ham i lægdsrullen, førend han i 1849 blev noteret med *afsked*.

Lise Hansdatter blev født den 27 maj 1818 i Højreby i Søllested Sogn. Hun døbttes – formentlig ved hjemmedåb – dagen efter.

Forældrene var Hans Nielsen Friis og Karen Nielsdatter. Ved hendes dåb benævnes forældrene som *Huusfolk*. Ved efterfølgende søskendes dåb er denne beskrivelse udvidet til *Huusfolk på Vilhelmshøj*. Faderen har formentlig arbejdet som fæster under Gammelgård, der dengang ejede Vilhelmshøj. Læs mere om dette ægtepar fra side 45.

Teoretisk set kan Lise Hansdatters forældre have mødt/kendt Hans Jørgen Henriksens forældre på det tidspunkt, hvor begge familier boede på eller tæt ved Vilhelmshøj.

Lise var forældrenes barn nr. 2 og efter hende fødtes endnu 5 søskende. Den yngste af disse fødtes i 1929.

I 1832 er Lise kommet ud at tjene, hvilket fremgår af hendes konfirmation 1. *Søndag efter Paaske* 1832 i Gurreby Kirke. Hun tjente på dette tidspunkt hos gårdmand Rasmus Pedersen i Volshave (ca. 3 km SV for Søllested), hvor hendes fader tidligere havde tjent.

Hun fik ved konfirmationen denne bedømmelse: kundskaber: *temmelig god* og opførsel: *god*.

Få måneder efter hendes konfirmation døde faderen pludselig i 1832 *efterladende sig 7 med den efterlevende Enke sammenavlede umyndige Børn som Arvinger*, som der står i skifteprotokollen.

Moderen, der nu var 44 år gammel, var uden mulighed for alene at forsørge familien og hun giftede sig ikke igen. Hun flyttede til Gurreby og var nu *almsølem* (altså under fattigforsorg) med de 4 yngste børn i alderen 4-13 år.

Lise Hansdatter har det ikke været muligt med sikkerhed at finde i folketællingen i 1834. Hun var ikke længere hos gårdmanden i Volshave.

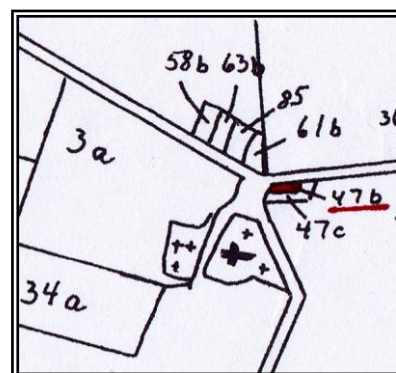
Hun er dog med sikkerhed boende i Nørreballe i Østofte Sogn i 1838, hvor hun ved vielsen oplyste denne landsby som sin bopæl. Hun må have tjent på en gård.

Hans Jørgen Henriksen og **Lise Hansdatter** blev gift i Østofte Kirke den 16. november 1838, hvor han var knap 23 år gammel og hun var 20 år gammel.

I april måned året efter flyttede de til Stokkemarke Sogn, hvor de bosatte sig i halvdelen af et hus lige over for kirken benævnt *Bøjers Huus*. På kortet til højre er det matr.nr. 47^b.

Dengang skulle præsten føre såkaldte *til- og afgangslister* for bl.a. tyende, der til- og fraflyttede sognet. I dette tilfælde har præsten om ægteparret Hans Jørgen Henriksen og Lise Hansdatter skrevet, at de *har godt skudsmaal og ei før* [har boet] *her i Sognet*.

Når præsten kan skrive, at ægteparret har *godt skudsmål*, skyldes dette at alle tjenestefolk/tyende dengang skulle have en såkaldt *skudsmålsbog*, der bestod af nogle ark papir indbundet i stærkt pap og forsynet med en snor og segl for at sikre mod forfalskning. I denne bog blev første gang indskrevet præstens bedømmelse af *kundskaber og opførsel* ved konfirmationen. Skudsmålsbogen skulle personen selv være ansvarlig for at vise ved ansættelse hos ny husbond og til præsten ved ankomst til nyt sogn. De personer – typisk gårdejere – der havde personen i tjeneste, skulle skrive start- og sluttidspunkt og husbonden kunne supplere med et vidnesbyrd.

Hans Jørgen Henriksen havde af greven på Knuthenborg fæstet det halve af et hus i Stokkemark By (matr.nr. 47^b) beliggende lige over for kirken på hjørnet af Vestre Landevej (nr. 231) og Tjenemarkevej.

Huset, der tidl. er nævnt som en butik, deltes med et andet ægtepar, der jf. FT 1840 havde 2 børn. Udenoms plads har der ikke været meget af, men ægteparret Henriksen/Hansen forpligtes i fæste-kontrakten dog til at dyrke *Kjøkkenurter og Planter samt saavidt mueligt Frugttræer.*

Den årlige fæsteafgift var:

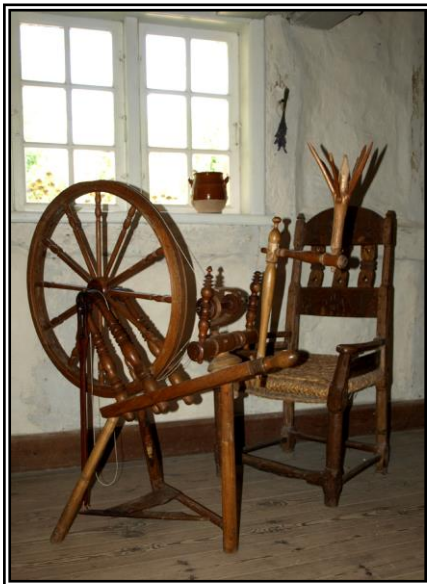
- 4 Sommerdage [arbejdsdage], de 2de [tvende] i Høe- og resten i kornhøsten.
- 8 Rbd. Sølv, siger aatte Rigsbankdaler Sølv.

Arbejdet forretter han forsvarligt paa egen Kost og med egne Redskaber til en af Grevskabets Hovedgaarde. Pengene betales hver 1 Mai og 1 Novbr, hver gang det Halve.

I samme måned, hvor ægteparret flyttede til Stokkemark By, fødte Lise Hansen deres første barn, der blev navngivet Hans Christian. Ved hans dåb den 23. juni i Stokkemark Kirke benævnes faderen alene som *Rokkedrejer* og denne betegnelse er ikke set benyttet tidligere om ham. Betegnelsen benyttes også ved samtlige de følgende børns dåb og i alle senere folketællinger. I et par tilfælde ses han benævnt *drejer*.

Dette tager jeg som udtryk for, at han tidligere må have lært sig drejerfaget og nu havde slået sig ned i Stokkemark med dette håndværk som primær indtægtskilde. Dette underbygges af, at han ikke ved sit giftermål fæster et hus med jord.

Senere i hans liv, da han købte et husmandssted og senere igen en gård, blev rokkedrejerehvervet et godt supplement til husstandens indkomst.

Drejerhåndværket hørte dengang til de lidt finere håndværk og netop rokkedrejerne var en vigtig håndværker, idet der i næsten hvert eneste hjem fandtes en meget nødvendig spinderok – og den gik ofte i stykker!

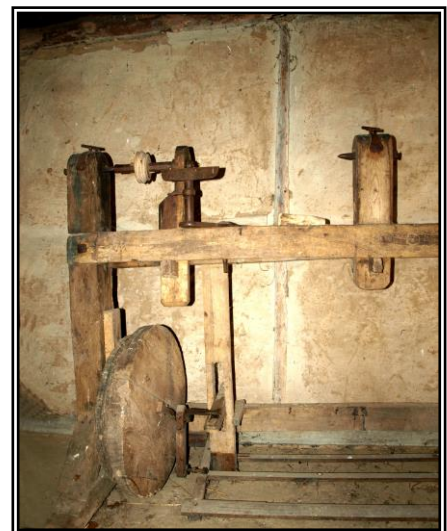
I en del møbler indgik dog også drejede elementer

Drejere på landet havde dengang også det arbejde, at udhule træstammer til vandpumper – indtil der sidst i 1800-tallet kom jernstøbte pumper på markedet.

Hvis en trævandpost pludselig 'tabte vandet' blev drejeren tilkaldt.

Foto af rok fra Frilandsmuseet i Maribo. Også stolen bagved har drejede elementer.

Foto af gammel trædrejebænk, der står på Frilandsm. i Maribo.

Familien blev boende i huset ved kirken til 1845, hvor Hans Jørgen Henriksen købte et hus med jord, der lå midt på sydsiden af Brandsmose Tværvej – matr.nr. 2^c. Se kortet neden for, hvor det første hus (matr. nr. 47^b) ses ved den lille røde prik øverst på kortet.

I dag er husmandsstedet nedlagt og der ses kun en eneste stor mark med højspændingsledninger over. Dette stykke jord var på 4 tdr. land, hvilket ikke var tilstrækkeligt for en familie til at leve af.

I skødet blev nævnt, at der på grunden var et stuehus med stald. Kort fra sidst i 1800-tallet viser, at der på grunden er såvel et stuehus, som en ladebygning i vinkel til stuehuset. Huset målte ca. 21 x 6 m og var ca. 2,4 m højt.

I skødet indgik også, at der skulle betales til Stokkemarke Sogns skolekasse [lærerløn] årligt 2 tønder byg.

I 1855 købte Hans Jørgen Henriksen yderligere jordstykket matr.nr. 29^e. Dette jordstykke har jeg ikke fundet præcis størrelse på, men mon ikke det har været på ca. 5-6 tdr. land!

Fra 1845 var han ud over at være rokkedrejer også *husmand med jord*. Hvilket ikke ændrer ved, at han i et par tilfælde i kirkebogen ved kirkelige handlinger alene benævnes med navnet *Hans Jørgen Rokkedrejer*, hvor hans (primær)erhverv indgår som efternavn.

I ægteskabet mellem Hans Jørgen Henriksen og Lise Hansdatter fødtes disse børn:

- Hans Christian, 1839-1905; omtalt tidligere.
- Wilhelm, 1841-?
- Maren Sophie, 1843-? Giftede sig i 1873 med Jens Larsen.
- Ane Marie, 1846-?
- Niels, 1848-59; døde af skarlagensfeber.
- Karen, 1851-? Giftede sig i 1873 med Erich Jacobsen.
- Stine, 1853-59; døde af skarlagensfeber.
- Lars, 1854-55.
- Lars, 1856-? Giftede sig i 1882 med Hanne Sophie Hansine Jørgensen. Han overtog i 1890 forældrenes ejendom i Dannemare, men solgte den i 1909.

Som nævnt foran skete det ulykkelige i 1859, at to af deres børn døde af skarlagensfeber i en mindre epidemi. I kirkebogen for Stokkemarke kan læses, at ganske mange børn netop i den tid døde af denne sygdom.

I samme år 1859, som de to børn døde, blev sønnen Hans Christian udlært som skrædder.

I forsommeren 1863 købte Hans Jørgen Henriksen en større parcel i Dannemare Sogn på Sydlolland. Ægteparret blev dog boende i Stokkemarke til marts 1864, hvor de flyttede fra sognet. Præsten har i kirkebogen (under fraflytninger fra sognet) tilskrevet:

Solgt sit hus og Jord – [flytter til] Dannemare S, hvor kjøbt en stor Parcel.

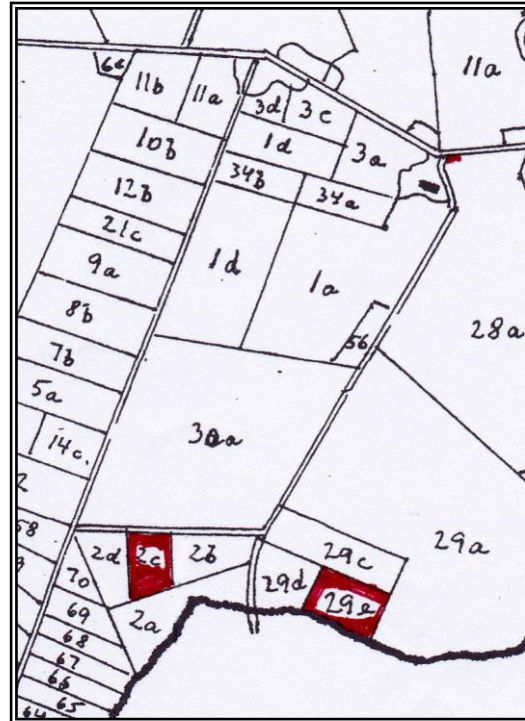
Denne store parcel var på 28 tdr. land.

Sønnen Wilhelm flyttede fra Stokkemarke til Dannemare i maj 1863.

Salget af ejendommene i Stokkemarke faldt på plads i forsommeren 1864 og indbragte i alt 2700 rigsdaler. Det fremgår i øvrigt af købekontrakt og skøde, at Hans Jørgen Henriksen ud over matriklerne 2c og 29e har ejet en tørvelod (matr.nr. 92^{aa}) i fællesskab med Grevskabet Knuthenborg. Denne tørvelod lå ca. 1 km nordøst for Stokkemarke By. Herfra har familien fået brændsel.

I forbindelse med hushandelen i Dannemare blev der optaget lån og i den forbindelse udstedt obligationer med sikkerhed i ejendom og i div. specificerede inventargenstande, der vidner om, hvilke indbogenstande af særlig værdi, familien har ejet. Disse genstande var:

- *et 8-dags Stueuhr, der viser Dato* 15 rbd
- *en rund Vindovn* 15 -

- en Kobberkjedel, veier 15 pund [ca. 6 ¾ kg] 10 -
- Qværn med Maskineri 10 -
- en blaamalet Egetræes Kiste 7 -
- en blaamalet Fyrretræes do 4 -
- en sortstribet Olmerdugs Dyne 5 -
- en do do 5 -
- en linned Underdyne 4 -

En vindovn svarer til en fritstående kakkelovn – i modsætning til en bilæggerovn, der er indbygget i en væg mellem 2 rum.

Efter flytningen fra Stokkemarke til Dannemare benævnes Hans Jørgen Henriksen i arkivalierne oftest som *rokkedrejer* og *gårdmand*. Han har nu skiftet status fra husmand til gårdmand!

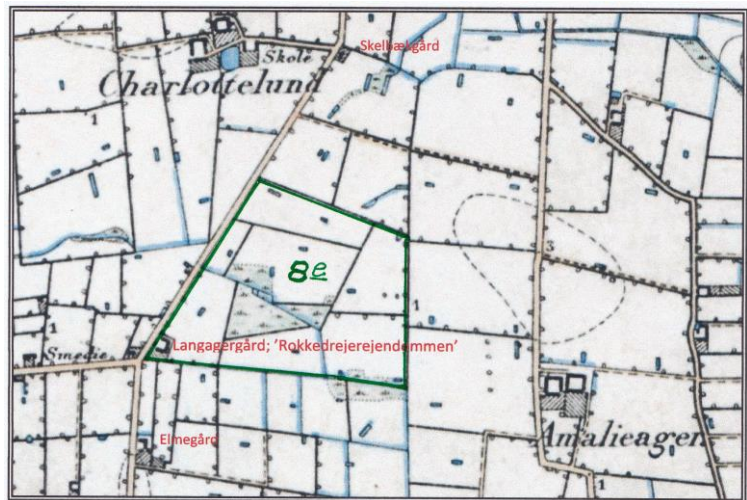
Ved flytningen flyttede ægteparrets datter Ane Marie på lige knap 18 år med. Den yngste søn Lars på 8 år er formentlig også flyttet med, men ses ikke at indgå i til- og afgangslisterne. Han boede hjemme hos forældrene jf. FT 1870 og det gør han også i FT 1880.

Datteren Maren Sophie flyttede fra Stokkemarke til Dannemare senere i 1864.

Grunden i Dannemare (matr.nr 8^e), der lå på Langholmvej, dækkede det med grønt afgrænsede areal – i alt 28 tdr. land.

Den nordøst-sydvestgående vej i venstre side af kortet er Langholmvej og vejen nederst til venstre med vist *smedie* er *Langholm Strandvej*. Det er den seneste ejer, der beboede gården, der gav den navnet *Langagergård*. Lokalt har ejendommen gennem generationer været benævnt *Rokkedrejerejendommen*. Ejendommen er i 1990-

erne revet ned. Et kastanjetræ ved vejen markerer endnu beliggenheden! I dag er der i vest-østgående retning og tværs over matriklen en over 1 m dyb afvandingsgrøft.

Stednavnene *Charlotte(n)lund*, *Amalieager* og lidt længere mod vest: *Gyldenbjærg* stammer fra midt i 1700-tallet, hvor Frederik V's datter Charlotte Amalie ejede Bådesgård Gods i nabosognet Græshave. Charlotte Amalie ejede ud over godset store dele af Dannemare Sogn fra 1737-74 og hun bestemte, at 2 gårde fra Dannemare By skulle udflyttes til hver af de tre nævnte nye steder.

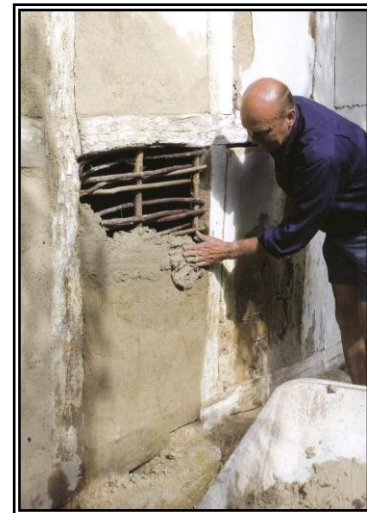
Købesummen for ejendommen var 6000 Rigsdaler Rigsmynt. Ved tegning af brandforsikring i juli samme år blev bygningerne benævnt som *Stue og Staldhus i Øst, Mur og Halm Straatag, og Ladehuus i Syd, samme Bygningsmaade*.

I handelen indgik: *den nedlagte Vintersæd, et Par rødblissede Hopper, en Ko, 5 Td. Byg, 6 Td. Havre, en Arbeidsvogn med Behør, et Sæt Seletøi, 30 Læs Gjødning samt Tømmer, Lægter, Halm til 10 Fag Ladehuus, 12 Alen bredt (hvoraf Skillerrummene og Overtømmer maa være Fyrretømmer, men resten Eeg), hvilket Alt leveres Kjøberen i Løbet af indeværende Aars Sommer*.

[1 fag = ca. 1½ m og 1 alen = 63 cm, i alt altså ca. 15 x 7½ m]

Heraf fremgår, at ladebygningen var nybygget – formentlig bl.a. af sønnen Wilhelm, der flyttede til Dannemare straks efter købet af gården. Senere er der kommet endnu en længe til mod nord.

Byggemåden af laden var som nævnt bindingsværk. På Lolland var det en normal byggemåde, at man mellem bindingsværktømmeret satte f.eks. hasselkæppe og dernæst murede/klinede ler på dette netværk, som vist på dette billede fra en bog om Frilandsmuseet i Maribo (*De gamle huse* af John Erichsen og Luise Skak-Nielsen). På samme måde var også stuehusene bygget – og uden yderligere isolation i øvrigt!

Jorden på Lolland er beskrevet som meget frugtbar, bl.a. på grund af det store lerindhold, der holdt på vandet. I Dannemare var boniteten dog noget lavere end på resten af øen og jorden var meget vanskelig at arbejde med.

Jorden havde godt af frost, der ødelagde de store lerknolde og man skulle være meget 'over den', som en lokal bonde har fortalt mig. Og hvis harven ikke kunne rive resten itu, måtte lerklumperne bankes i stykker med køller.

Jorden måtte ofte pløjes 3 gange og man kunne have op til 6 heste foran ploven.

En lokal bonde har i 1878 skåret denne model af en hjulplov, der var 13 m lang. (Maribo Museum)

En plovdreng har dengang skrevet:

Når det blev Foraar, da blev det livligt ude på Markerne. Alle Vegne hørte man Plovdrengenes Sang. Der, hvor jeg tjente, havde vi 6 Heste for Ploven. Det var ikke nogen let Sag for en lille 'Plovkjøring' som jeg og flere andre at styre saa mange Heste og faa dem alle til at trække ens.

En præst fra Lolland skrev i 1775: *Tænk hvad arbejde!* og tilføjede dette, der blev til et lokalt ord-sprog:

Laalands Pløien og Helveds Pine faar aldrig Ende.

Kaj Munk har langt senere (i 1943) skrevet digtet om *Den blaa anemone*, som han hentede på sin fødeø med dens lune luft og *fede ler* og bragte til Jyllands *skarpe grus*.

En noget mere poetisk beskrivelse af Lollands lerede og vanskelige undergrund.

Kort efter 2. Verdenskrig begyndte man at få traktorer og det har hjulpet meget på arbejdet. Men i 1800-tallet måtte jorden bearbejdes med hestetrukket plov, som kun gårdejere/gårdfæstere havde råd til.

I november 1872 skete den enorme *stormflod*, der dels oversvømmede og ødelagde store dele af Sydlolland (og Falster m.fl. steder i Danmark), men også tog et stort antal mennesker med sig i dø-

den. Dette har jeg samlet 4 sider om (fra side 33) – med fokus på Dannemare Sogn og specifikt Hans Jørgen Henriksens ejendom, der var blandt de mest skadelidte i Dannemare Sogn.

Jeg har af lokale kilder fået oplyst, at vandet i Charlottelund stod ½ m højt. Hans Jørgen Henriksens ejendom ligger godt ½ m lavere i terrænet, hvorfor det kan anslås, at vandet ved hans gård har stået mindst 1 m højt – måske helt op til tagskægget!

I august 1873 var der på gården i Langholm dobbeltbryllup, hvilket vidner om, at gården igen er blevet genopbygget/istandsat og funktionsdygtig efter stormfloden i november året før.

Jf. kirkebogen fremgår det, at døtrene Maren Sophie og Karen den 31. august 1873 er indgået i ægteskab med henholdsvis Jens Larsen, der angives som *ungkarl og født i sognet* og Erich Jacobsen, der benævnes *pakhusforvalter i København*.

En ny æra for landbruget startede i 1870-erne. Det var dyrkningen af sukkerroer, der gennem mange år var blevet dyrket i Tyskland, hvor der på denne tid var 300 fabrikker. Nogle af disse eksporterede til Danmark.

I 1873 åbnede en helt ny sukkerroefabrik i Holeby på Lolland – *Roesukkerfabrikken Lolland*. Det var 2 brødre Frederiksen, der havde investeret i fabrikken.

En sukkerroefabrik fordrede en fast stab af gode medarbejdere, hvilket tiltrak mange af de unge mænd, der netop på denne tid ikke kunne 'få fod under eget bord' inden for landbruget, men også dyrkningen af sukkerroer var en mandskabskrævende afgrøde. Dette satte gang i (først) ansættelse af roearbejdere fra Sverige og (senere) af roearbejdere fra Polen.

Hvorvidt Hans Jørgen Henriksen har dyrket sukkerroer er ikke til at vide med sikkerhed, men da de fleste bønder var med på ideen, har han nok også været det.

Lise Hansdatter døde i 1881 den 21. juni og hun blev begravet fra Dannemare Kirke den 27. juni. I skifteprotokollen står alene:

Aar 1881 den 22. Juni anmeldte Parcellist Hans Jørgen Henriksen i Dannemare, Langholm, at hans Hustru Lise Hansen er død igaar, 63 Aar gl., efterladende sig 6 med ham sammenavlede myndige Børn.

Enkemanden erklærer at ville forblive hensiddende i uskiftet Bø.

I 1882 indgik sønnen Lars i Dannemare Kirke ægteskab med Hanne Sophie Hansine Jørgensen og han har nok kort tid herefter – faderen er nu 67 år gammel – overtaget ansvaret for gården. Jf. FT 1890 er Lars benævnt *gårdbestyrer* og samme år i september sælger faderen gården til sønnen Lars.

I Helene Stranges bog: *Den ældste Generation i Lolland-Falsters Stift* med interviews af ældre personer på Lolland og Falster er også et interview med en tidl. svensk roearbejder. Uddrag heraf lyder:

Roearbejderne var meget nøjsomme i hele deres daglige Færd. Igennem groft Brød, Skummetmælk og en Mængde Kartoffler og en Smule andet har de faaet det nødvendige til Livets Ophold, og Klæderne har de sparet paa, saa vidt det var dem muligt. Barbenet kunde de gaa, hvor andre sled Strømper og sko; og Handsker eller Vanter var for de fleste af dem et ukendt Begreb. Kvinderne fra begge Lande lignede ogsaa hverandre deri, at de ved Ankomsten mødte op med Tørklæde paa Hovedet og Sjal over Skuldrene.

Men som Følge af disse fremmede Roelugeres Flid og Nøjsomhed er der ogsaa sendt et ikke ringe Tal af gode danske Kroner til Sverrig og Polen.

Som det var almindeligt dengang ved sådanne handler, indgik der i skødet – og altså tinglyst på ejendommen – en såkaldt *aftægtskontrakt*. Se faktaboks med uddrag fra kontrakten.

En sådan tinglysning på ejendommen indebar, at såfremt sønnen solgte ejendommen inden faderen var død, påhvilede aftægten den følgende ejer.

I april 1895 nedbrændte Dannemare Kirke til grunden. Dette må have kunnet ses helt til Langholm og 'Rokkedrejergården' 3½ km syd for.

Hans Jørgen Henriksen døde den 20 august 1900 og blev begravet fra den genopbyggede Dannemare Kirke den 25 august.

I skifteprotokollen står:

Aar 1900 den 21 August anmeldte Gaardejer Lars Hansen, Dannemare, Langholm, at hans Fader Aftægtsmand Hans Jørgen Henriksen ibd. [samme steds], 84 Aar gl. i Gaar er afgaaet ved Døden. Ejede intet.

Når Hans Jørgen Henriksen *intet ejede*, skyldes dette den tidligere indgåede *aftægtskontrakt*.

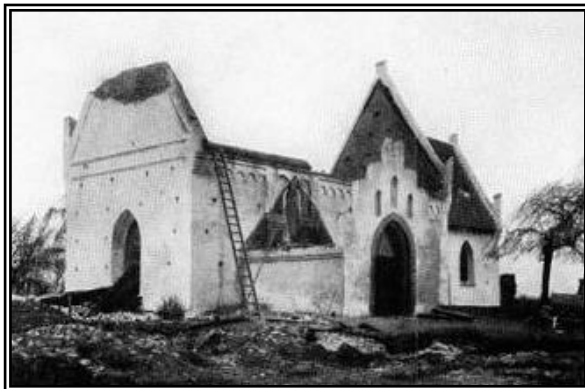
Af de ovenfor overdragne Løssore gjenstande forbeholder jeg mig dog for min Livtid Brugen af et Sengested med tilhørende Sengeklæder, 3 Par Lagner, 1 Bord, 1 Chatol, 2 Stole, nødvendige Kjøkkenredskaber, samt en Del vasktøj, alt saaledes som jeg har udpeget det for min Søn, og hvilke Gjenstande først ved min Død tilfalde min Søn eller Husets Ejer.

Endvidere forbeholder jeg mig, saa længe jeg lever, frit Ophold med Føde og Pleie, derunder Medicin og Lægehjælp i Sygdomstilfælde, hos min Søn eller Ejendommens senere Besidder, og er denne, om jeg forlanger det, efter 2 Maaneders Varsel pligtig at indrette mig et Værelse i Værkstedet med Kakkellovn og alt efter min nærmere Anvisning.

Skulde jeg imidlertid føle mig utilfreds ved at tage mit Ophold hos min Søn eller en senere Besidder af Ejendommen, er han eller hans Efterfølger pligtig til i Stedet for Underhold in natura at betale mig Aarlig 400, skriver Fire Hundrede Kroner, der erlægges med 100 Kr forud den 1ste i hvert Kvartal, efter at jeg derom har varslet ham med en Maanedes Varsel, saalænge jeg lever.

Dannemares brændte kirke i 1895.

Tegning af denne kirke kan ses på side 71.

Dannemares nye kirke.

Stormflod i 1872 – Dannemare Sogn

Stormfloden natten mellem den 12. og 13. november 1872 var forårsaget af mange dages storm fra nord og nordvest, der pressede store mængder vand ind i Østersøen. Denne var derved 7-8 fod (ca. 2-2½ m) over normal vandstand. Efterfølgende omslag i vinden med orkan fra nordøst pressede vandet i Østersøen (Den botniske Bugt) mod sydvest.

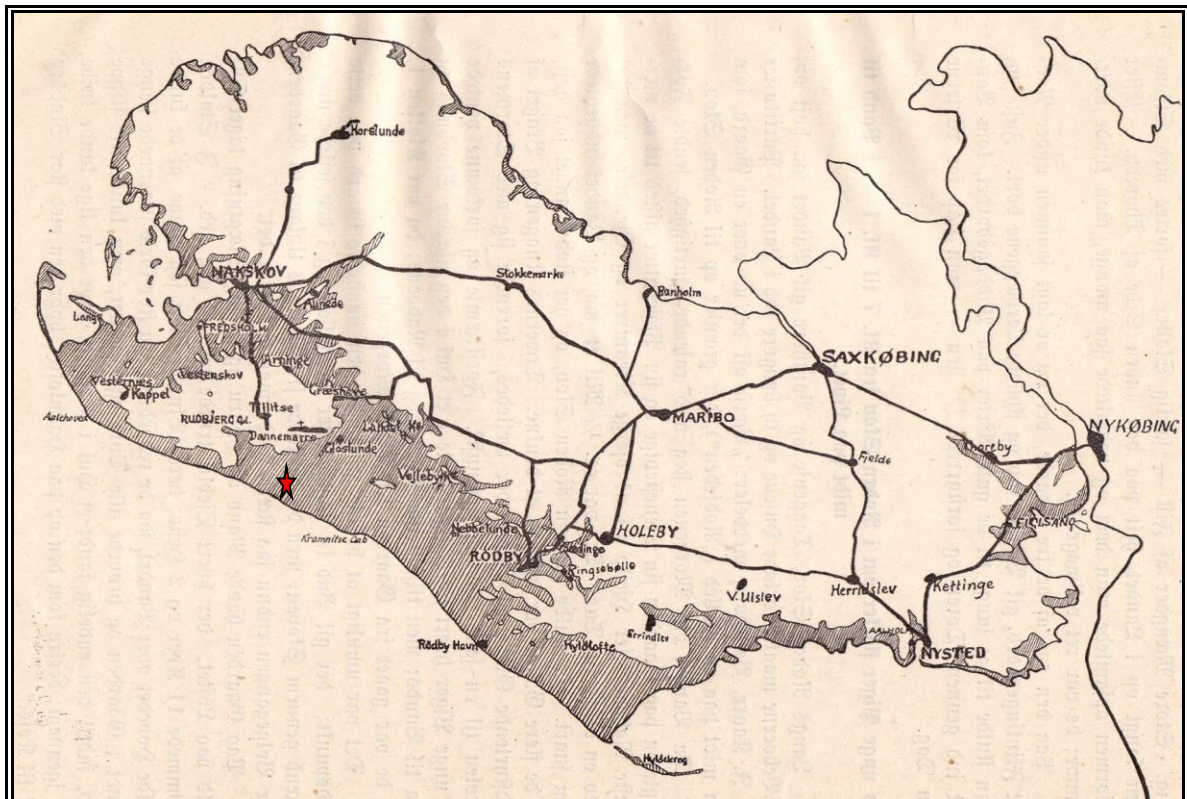
På Falsters østside, der generelt ligger lidt lavere end store dele af Lolland, gik det hårdest til. Men som det ses af dette kort over Lolland, blev store dele af den sydvestre del af Lolland også hårdt ramt – og værst gik det ud over området imellem Nakskov og Rødby. Havvandet strakte sig efter stormfloden fra Rødby Fjord til Nakskov Fjord og dannede en adskilt ø omkring Tillitse.

I dag ville orkanen formentlig være blevet benævnt en *tsunami*.

Ud over stormens hærgen var det en nat, hvor det var bidende koldt – frostvejr med sne.

På kortet neden for har jeg med rød stjerne vist cirka hvor Hans Jørgen Henriksens ejendom lå. Den lå 1 km fra kysten, hvor der dengang kun var lave diger.

Dannemare var ikke et af de aller hårdest ramte sogne, men dog (bedømt ud fra skadesbeløbets størrelse) det 5. hårdest ramte sogn i området. Specielt i nabosognet mod øst Gloslunde var skaderne enorme – dobbelt så høje, som i det næst hårdest ramte sogn (sognet var arealmæssigt ca. dobbelt så stort som Dannemare). I Gloslunde Sogn druknede 24 mennesker, medens der i de øvrige sogne i området ikke druknede nogen mennesker.

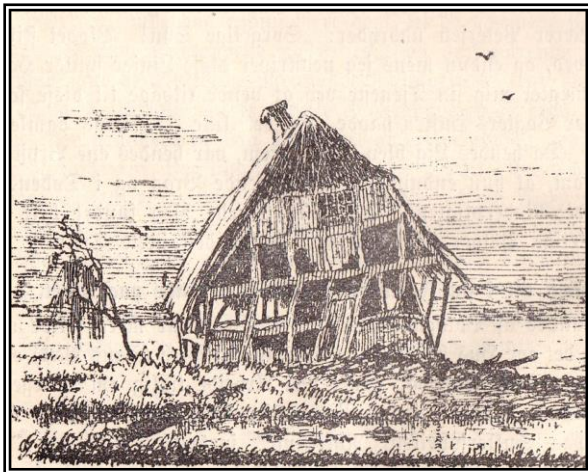

Orkanen stilnede af allerede fra den 13. november om eftermiddagen. I hele det skraverede område var skaderne på huse (incl. indbo), hegn og kreaturer tydelig. Det flød med dele af stråtag, bjælker fra huse, indbo, døde kreaturer m.m. Enkelte personer blev først næste morgen fundet og reddet ned fra trækroner, hvor de havde søgt sikkerhed.

Stormens følger er beskrevet i mange øjenvidneskildringer. En af disse skildringer er gengivet her til højre.

Byggestilen dengang på Lolland var bindingsværk. Væggene var opmuret af ris og ler, der slet ikke kunne holde til bølgenes kraftige slag – iblandet voldsomme stød fra drivende bjælker, inventar etc. Et øjenvidne har berettet om en flodbølge på op mod 5 fod (ca. 1½ m).

I området *Langholm*, hvor Hans Jørgen Henriksen havde sin gård, der lå i niveau med havets overflade, stod vandet godt 1 meter højt. Hans hus har ikke været skyllet helt væk, men der må have været voldsomme skader på mure og indbo, hvilket også fremgår af de skadesoversigter, der blev udarbejdet. Se næste side.

Fra en avis i Kiel den 17. november 1872.

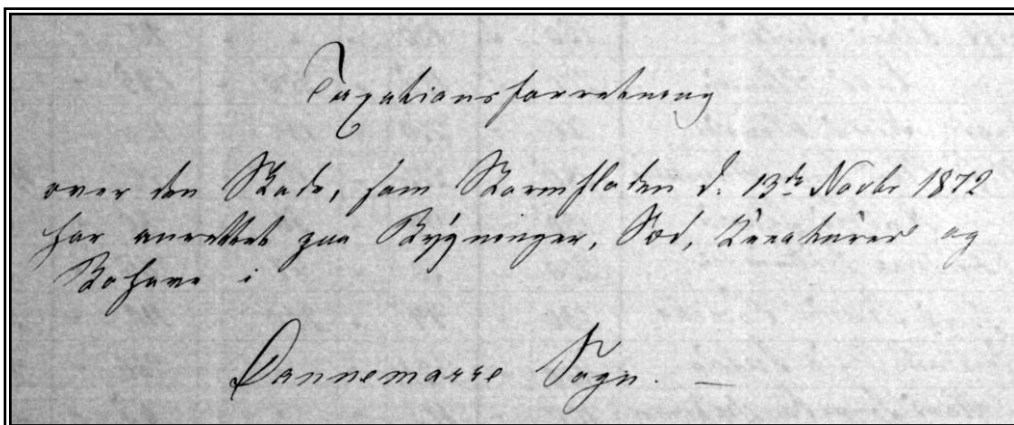
Drevet til søs på Taget af et Hus.

Reddet midt ude i Østersøen.

Tidligt i Morges løb et fransk Skib ind i Havnen her. Det kom med en Last Korn fra Riga. Kaptajnen fortalte, at han havde været ude i en hård Storm. Han havde set Vragene af flere, der var forlist i Uvejret. Der drev også døde Husdyr på Østersøen. De havde set Køer og Heste og Møbler og Tømmer fra Huse. Hans eget Skib var lige ved at sejle ind i et drivende Hustag. De klarede sig udenom. Men så opdagede de et Menneske på Rygningen af Stråtaget. Det lykkedes dem at redde en Dreng. Han har fortalt en dansk Skipper her i Kiel, at han er fra Lolland. Han er 16 år. Bølgerne havde slået Væggene bort i hans Forældres Hus. Men Vandet havde løftet Staldens Tag, hvor han sad.

I div. skadesoversigter er det nævnt, at der på Langelands kyst var totalt overfyldt af vraggods – ikke bare fra skibe, men i stor mængde også af div. indbo.

F.eks. er det refereret, at en gl. kiste blev fundet i nogenlunde god stand og uåbnet (den indeholdt papirer med ejerens navn), for derefter at finde tilbage til sin retmæssige ejer på Lolland. Men der blev også på Langelands kyst fundet druknede personer, der hørte til på Lolland.

Taxationsforretning
over den Skade, som Stormfloden d. 13de Novbr 1872 har anrettet paa
Bygninger, Sæd, Kreaturer og Bohave i Dannemare Sogn.

I den viste oversigt er alle personer i Dannemare ikke taget med, men Hans Jørgen Henriksens ejendom (nr. 15) er den mest skadelidte på listen her.

Nr.	Navn og Bøtting	1. Skade paa Bygninger		2. Skade paa Sæd		3. Skade paa Kreaturer		4. Skade paa Løsøre		5. Ialt	
		rdl	sb	rdl	sb	rdl	sb	rdl	sb	rdl	sb
1.	Hans Jørgen Henriksen	200	"	20	"	-	"	330	"	530	-
2.	Jens Loren Otto Jensen	155	"	32	"	1	64	195	"	333	64
3.	Hans Christian Henriksen	250	"	45	"	48	"	75	"	416	"
4.	Christen Pasmisfen	470	"	257	64	9	48	280	"	1017	16
5.	Mads Soderen	15	"	"	"	"	"	"	"	15	"
6.	Anders Pasmisfen	50	"	86	64	"	"	30	"	166	64
7.	Lars Frederiksen	130	"	"	"	"	"	80	"	210	"
8.	Jørgen Nielsen Dine	180	"	111	48	250	"	"	"	521	48
9.	Anders Jørgensen Erbe	80	"	90	"	"	"	60	"	230	"
10.	Mads Nielsen Dine	40	"	5	"	"	"	65	"	110	"
11.	Anders Johan Ludvig Pasmisfen	200	"	"	"	"	"	51	"	251	"
12.	Hans Jørgen Henriksen	150	"	150	"	"	"	40	"	340	"
13.	Lars Hansen	200	"	195	"	200	"	195	"	720	"
14.	Anders Nielsen	200	"	250	"	132	"	130	"	712	"
15.	Hans Jørgen Henriksen	280	"	226	"	92	"	425	"	1023	"
16.	Anders Jensen	150	"	94	"	56	"	80	"	380	"
17.	Jens Frederik Løthman	200	"	20	"	97	"	265	"	382	"

I denne taxationsforretning er *Hans Jørgen Henriksen* nævnt med disse skader:

1. Skade på Bygninger 280 rdl
2. Skade på Sæd 226 rdl
3. Skade på Kreaturer 92 rdl
4. Skade paa Løsøre 425 rdl
5. Ialt 1.023 rdl

Det ses af dette skema, at *Hans Jørgen Henriksen* er blandt de mest skadelidte i Dannemare Sogn. Skaderne på jorden (saltvand) betød desuden, at afgrøder de følgende 3-5 år var stærkt forringede!

I den på næste side viste *Oversigt over den ved Stormfloden den 13. November 1872 forårsagede Skade i Lollands Sønderherred* er for hvert sogn anført:

(sognet *Dannemare* står i 3 linie i skemaet)

De 2 første kolonner efter sognenavnet: *Hvormange Bygninger: Aldeles bortrevne / beskadigede.*

4. kolonne: *Hvor mange Mennesker druknede.*

De følgende 6 kolonner: *Hvor mange druknet af: Heste / Køer / Faar / Gjes / Ænder / Høns.*

11. kolonne: *Hvor høit Floden antages at have staaet over daglig Vande.*

Her kender jeg ikke målestoksforholdet, men formentlig er det *fod*, der er = godt 31 cm.

12. kolonne (todelt): *Hvor stort hvert Sogns Tab anslaaes.* Angivet i rigsdaler.

I 1875 ændredes møntfoden til kroner. 1 rigsdaler blev sat til 2 kroner.

13. kolonne (todelt): *Hvor stor skaden er paa Dæmninger.*

De 3 sidste kolonner: *Oversvømmet Areal Tdr. Land: Ager / Eng / Skov.*

Kommune	Jernmængde		Jernmængde af							for fast Stald	for fast	for fast	Carregjæmsomt Antal		
	altils betænd	afkast gærd	stald	gærd	Kors	Loas	Arms	Gærd	stald				afkast	afkast	Arger
Vesthaders	1	43	.	.	15	989	7	7	64	70	14098	7550	1416	1029	50
Lappel	1	34	.	.	4	24	3	9	35	40	30129	8065	1230	280	.
Ravnkilde	6	46	.	1	26	112	11	11	104	10	18118	800	1600	.	.
Tillid	.	3	8	333
Arving	.	4	3	6	235
Glostrup	20	96	24	7	99	245	36	21	230	40	58522	17000	2702	538	.
Græskar	2	17	.	.	16	21	8	.	71	40	12792	52	1025	.	.

Det er oven for nævnt, at møntfoden i Danmark i 1875 ændredes fra rigsdaler til kroner. 1 rigsdaler blev sat til 2 kroner.

Med udgangspunkt i Danmarks Statistiks Prisberegner, der dog ikke går længere tilbage end til år 1900, kan det anslås, at 1.000 rigsdaler = 2.000 kroner i år 1900 vil svare til ca. kr. 135.000 i året 2013.

I Danmark har skaderne således beløbet sig til omkring 2½ mill. kr. (meget løst anslået).

Efter katastrofen gik umiddelbart en meget omfattende indsamling af penge til de skadelidte i gang. Inden årets udgang var der indsamlet godt 800.000 rigsdaler og man kunne udbetale erstatning for tab af hus og indbo samt til indkøb af nye husdyr.

Særskilt hjælp blev ydet for tab af forsørger.

Personer fra hele Danmark samt enkelte fra udlandet bidrog til indsamlingen.

Med hensyn til de ødelagte diger blev 150 soldater sat ind for at udbedre de største huller. Soldaterne blev også sat ind for at gøre vejene farbare igen.

I dette arbejde indgik også alle gårdene på Lolland. Disse blev pålagt at stille med mandskab, heste og vogne.

I bogen *Stormfloden* af Poul Holm Joensen (1981), skriver denne:

I foråret 1873 vedtog Rigsdagen en lov om bygning af højere diger. Straks efter begyndte man arbejdet.

Det tog fire år at bygge det 60 km lange dige, som var nødvendigt for at sikre Lollands sydkyst. Det meste af tiden var der 600-700 mand i arbejde – fra frosten gik af jorden om foråret, til vinteren satte ind.

Et par gange i den periode, arbejdet stod på, blev det storm med højvande og fare for stormflod. I 1877 blev diget færdigt.

Siden har Lollands sydkyst været sikret af et stensat dige, der skulle kunne modstå selv det kraftigste højvande. I mere end hundrede år har det nu holdt.

Husmænd og daglejere

Anine Caroline Hansens aner på Lolland er næsten alle husmænd (heraf nogle i kombination med håndværk) eller daglejere/landarbejdere.

I en specialeopgave ved Københavns Universitet i 1975 – *Husmandskår og husmandspolitik i 1840'erne* – har Asger Th. Simonsen bl.a. beskrevet *de sociale forhold i landbosamfundets underklasse (husmændene og indsidderne [(dag)lejerne]*).

Primært på baggrund af denne specialeopgave, men også enkelte andre kilder vil jeg på de følgende sider trække nogle helt generelle, nogle typiske træk frem vedr. de to grupper. Men der er – hvilket også beskrives i bogen – store individuelle forskelle. Disse forskelle vil jeg ikke gå ind i.

De skildrede vilkår rummer situationen på Lolland og Falster i årene før 1840 og dermed de år, hvor de fleste (her beskrevne) af Anine Caroline Hansens aner har levet og virket på Lolland.

Baggrunden for specialeopgaven var en generel (oprørs)bevægelse blandt husmænd/fæstere i Danmark imod omfattende hoveri. Bevægelsen startede i 1834-35. Også de lollandske husmænd indgik i denne bevægelse, der medførte talrige indberetninger fra såvel arbejdstager- som arbejdsgiverside vedr. forholdene på godser på Lolland og Falster. Det er bl.a. disse mange lokale indberetninger, som Asger Th. Simonsen (ATS) har lagt til grund for sin specialeopgave.

På den aller første side i sin bog (specialeopgave) citerer ATS en indberetning fra en lollandsk husmandskomiteé (forfattet af en lokal præst):

Det kan ikke nægtes af nogen, der kender dette sogns husmandsstand og arbejdende klasse, at sammes vilkår på få undtagelser nær er meget beklagelige, idet fast alle herhørende individer ligger i en bestandig kamp med fattigdom og usselhed uden anden trøstelig udsigt til befrielse – så længe forholdene bliver som de er – end den for alle fælles: når døden befrier dem.

Husmandsgruppen kan opdeles i disse 3 undergrupper:

1. a. Husmænd med jord
b. Husmænd med jord kombineret med et håndværk.
2. Husmænd (næsten) uden jord.

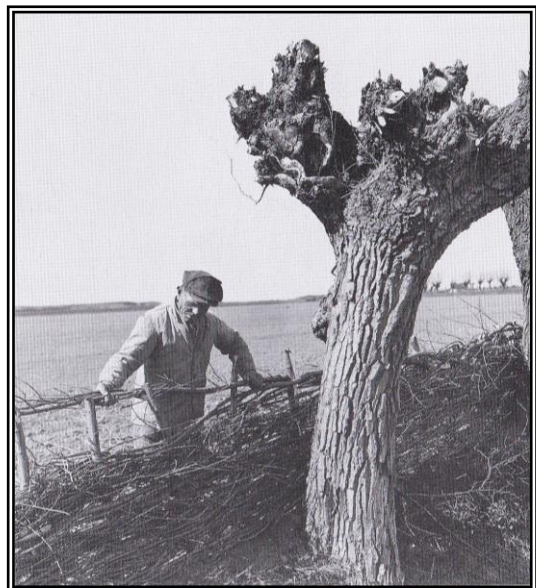
Denne gruppe omfattede godt 2/3 af alle husmænd på Lolland-Falster.

Alle 3 typer af husmænd var fæstere under et gods eller en hovedgård. ATS skriver det følgende om de typiske afgifter på et lollandsk gods (her Søllestedgård) med udgangspunkt i et fæstebrev fra 1838:

Afgifterne bestod dels af penge, dels af arbejdspræstationer. Pengebeløbet var på 14 rbd. sølv årligt. Husmanden skulle forrette 52 ugedage om året, og som godtgørelse for dette arbejde blev der fradraget 4 rbd. i pengeafgiften.

Foruden ugedagene skulle fæsteren forrette 4 andre arbejdsdage samt meje og opbinde 2 tdr. land korn eller i stedet forrette 4 andre arbejdsdage. Han skulle hegne og vedligeholde årlig 200 favne [376 m] gærde eller voldgrøft og selv sørge for hugningen af hegnsmateriale. Som godsets øvrige husmænd skulle han strø gødske på Søllestedgårds marker, forrette klapjagtsdage og gå med omgangsbrev [postbud for godsejer].

Alt hovarbejdet skulle forrettes på egen kost og med egne redskaber.

Her til kan siges, at hovarbejdet ikke alle steder lå på en fast ugedag idet godsejeren *med aftens varsel* kunne indkalde en fæster. Dette gjorde det for fæsteren vanskeligt/umuligt at binde sig til andet arbejde som daglejer.

Pengebeløbet og arbejdspræstationerne/naturalhoveriet var at betragte som den årlige leje for at bebo et hus med grund – ejet af godsejeren. Husmanden/fæsteren havde en kontrakt på aftalen og var via denne garanteret livsvarigt fæste – han kunne ikke siges op, med mindre han misligholdt aftalen. Realiteten for husmanden var dog mange steder, at det 'livsvarigt sikrede' var med forbehold, idet man ved (nødvendig/tvangsmæssig) fraflytning fra det fæstede hus har kunnet konstatere, at denne fraflytning som oftest skete på grund af manglende betaling af afgifterne.

Ved indflytning skulle erlægges en *indfæstningsafgift*, der typisk lå på 100-150 rbd. I dette store beløb lå ofte en art 'stavnsbinding'.

(En mandlig daglejer på en gård og på egen kost (ikke en tjenestekarl på gården) kunne tjene ca. 60 rbd. på årsbasis – forudsat arbejde hele året = 300 dage.)

Ud over indfæstningen var der oftest også tale om en (stor) *afståelsessum* til den forrige fæster/lejer. Denne afståelsessum indgik dog sjældent i selve fæstebrevet, da den var godsejeren uvedkomme-

de. Her ud over skulle huset vedligeholdes af fæsteren. Og der skule betales skatter og afgifter.

Husmænd med jord havde typisk et jordtilliggende på ca. 3 tdr. land, hvilket langt fra var tilstrækkeligt til, at det rakte til hans hovederhverv. Som oftest var disse 3 tdr. land et bierhverv til periodisk arbejde som daglejer for en godsejer eller gårdejer/gårdfæster.

På arealet kunne en typisk husmand holde en ko, et par får, måske en gris og noget fjerkræ. De helt primære kornsorter var rug og byg. Hvede var yderst sjældent. Hvedebrød var oftest kun noget man fik til jul!

Huset som han og hans familie beboede var typisk 7-10 fag (10-15 m) langt¹ og 10-12 alen (6-7 m) bredt, hvilket giver et samlet areal omkring i gennemsnit ca. 80 m². Huset var typisk opdelt i 2 rum/stuer, køkken og lo/lade + loft.

Selve huset har været af bindingsværk med lerklinede vægge og lerstampet gulv. Taget var strå.

Iflg. specialeopgaven klarede husmænd med jord sig bedre end husmænd uden jord.

Husmænd med jord kombineret med et håndværk var på Lolland en relativt stor gruppe. ATS skriver, at der på Lolland og Falster i 1845 var ca. 27 % håndværkere blandt samtlige husmænd og indsiddere.

Denne gruppe klarede sig generelt bedre end øvrige husmænd og indsiddere, idet de kunne udnytte deres håndværk fleksibelt – især i vintertiden, hvor mange ellers gik arbejdsløse.

De tre almindeligste håndværk havde med fremstillingen af konfektions- og beklædningsgenstande at gøre, og næsten halvdelen af samtlige håndværkere var beskæftiget i denne branche.

Væverne udgjorde den største gruppe, herefter fulgte skrædderne og skomagerne. Grov- og klejnsmedene var det fjerde største håndværk efterfulgt af tømmerne, hjulmændene, bødkerne og snedkerne.

I mere beskeden form fandtes håndværk, der vel snarere var husflid (nok oftest kvindernes område): f.eks. kurvefletning, spinderi eller strikning.

Denne gruppes indfæstningsafgift, hus og jordareal har været som i gruppen oven for.

I begge grupper er jeg stødt på familier, der har haft tjenestekarle eller –piger boende. I disse tilfælde skriver ATS, at det f.eks. kunne være en tjenestekarl, der udførte husmandens *naturalhovert* for godsejeren og dermed frigjorde husmanden til at udføre sit håndværk. For Lars Hannibalsens vedkommende (se senere) var der også tale om, at en tjenestekarl samtidig var i lære som væver.

¹ 1 fag er ikke en præcis størrelse. Generelt kan man sige, at et fag er lig med 1½ m. Denne omsætning benytter ATS også. På Frilandsmuseet i Lyngby har det såkaldte Dannemarehus fag på ca. 1,1 m.

Disse to grupper af husmænd havde (som oftest) ikke råd eller areal til at holde hest(e) hvilket inderbar, at de måtte bede en gårdmand om hjælp til f.eks. pløjning. Ofte krævede pløjning et forspand af flere heste (f.eks. 4-6 heste). Se også om pløjning på side 30.

Betalingen for denne pløjning kunne være høj og kvaliteten ofte mindre end pløjningen på gårdmandens egen jord (måske blev der kun pløjet 2 gange i stedet for 3, eller pløjet på forkert tidspunkt), hvilket igen medførte ringere høstudbytte for husmanden.

Betalingen for pløjning kunne være enten i kontanter eller i nyt 'hoveri' – f.eks. arbejde i høsttiden for gårdmanden.

Husmænd (næsten) uden jord havde oftest et mindre jordareal på typisk (maksimalt) ½ tdr. land. Gruppen har – som de øvrige husmænd – haft en fæstekontrakt med tilsvarende *naturalhoveri* som oven for nævnt.

Indfæstningsafgiften har typisk ligget på 50 rbd.

Størrelsen på denne gruppes huse lå typisk på 4-8 fag (6-12 m) i længden og 10-12 alen (6-7 m) i bredden, hvilket giver et samlet areal på omkring 60 m².

ATS skriver i en sammenfatning om et misforhold mellem gårdmænd og husmænd:

Husmændenes afgifter var forholdsvis langt større end fæstegårdmændenes, og de økonomiske følger af husmændenes afgifter var desuden langt mere åbenbare og langt mere trykkende.

*Navnlig kunne høsthoveriet og de ubestemte ugedage få økonomiske konsekvenser for den hove-
rigørende.*

Det var bl.a. dette, der var baggrund for (oprørs)bevægelsen.

Daglejere var den ringest stillede del af landproletariatet og en gruppe, der i antal var noget større end antallet af husmænd.

Ofte ses betegnelsen 'indsidder' benyttet om gruppen. Da dette ord betyder 'lejer', siger det primært noget om boformen, men dækker samtidig oftest over betegnelsen *daglejer*.

I en af de i ATS's bog citerede indberetninger står, at indsiderne befandt sig i:

den mest mislige stilling, da de for dårlige lejligheder må betale en uforholdsmæssig høj leje og er udsat for udlejerens vilkårlighed i flere henseender.

Som nævnt boede daglejere til leje – primært hos en husmand, men også på nogle af gårdene. Men i sidstnævnte tilfælde skal de adskilles fra gårdens faste tjenestefolk, der var væsentligt bedre stillede. Daglejere havde ingen lejekontrakt og kunne smides ud med dags varsel. Daglejerens betaling var oftest i penge, men det sås dog også, at han som betaling skulle udføre husmandens hoveriforpligtelser.

Når lejeforholdet var hos en husmand, der i sit hus typisk havde 2 rum/stuer, køkken og lo/lade, fik daglejeren med sin familie det ene rum – køkkenet måtte man så deles om.

Daglejerens arbejde kunne typisk være markarbejde, tærskning med plejl og skovarbejde. Andre arbejdsmuligheder kunne være havearbejde (på godserne), mergling og grøftegravning samt arbejde på teglværker.

Hvis en landarbejder boede nær en købstad kunne der evt. findes arbejde i denne – måske som kludesamlere, bissekræmmer eller ved småhandel.

Foranstående arbejdsområder har været typiske for husfaderen. Men også husmoderen indgik som daglejer – mere eller mindre fast.

ATS skriver, at den kvindelige daglejer på en gård og på egen kost fik en dagløn, der omregnet til årsløn stod i 10 rbd. og at dette var det halve af en mandlig daglejers løn. Hvilket bestemt ikke skal forstås sådan, at det var almindeligt, at en daglejer (m/k) havde arbejde hele året.

Om børnenes indsats skriver ATS:

Ved siden af de voksnes arbejde var børnene en produktionsfaktor af væsentlig betydning for landbosamfundet. De mindreåriges indsats havde ikke alene økonomisk betydning, men også betydning for deres opdragelse og udvikling. Ofte begyndte børnene at arbejde i fem-seks års alderen med vogtning af køer og gæs.

(Se også de 2 sider sidst i bogen med *Livsrytme for manden og kvinden . . .*)

Et barn, der arbejdede på f.eks. en gård, fik ofte ingen løn, men dog kosten og måske lidt aflagt tøj fra gårdmandens børn. Herved sparede husmanden/daglejeren kosten til deres barn.

Om efteråret efter at høsten var overstået, var det husmandens og daglejerens børn, der f.eks. kunne hjælpe med at sanke aks for på denne måde at få lidt ekstra korn til brødbagningen. Denne indsamling må have været i konkurrence med de vilde fugle.

*Rev vi marken let,
det er gammel ret,
fuglen og den fattige skal også være mæt.*

I sin specialeopgave har ATS i et bilag gjort sig nogle overvejelser over kalorieforbruget pr. person med udgangspunkt i aftægtskontrakter og i de rationer, der blev tildelt fattiglemmer.

Hans samlede konklusion er:

Skønt der er en del usikkerhed forbundet med sådanne kalkuler, passer det dog udmærket med, at et datidigt forbrug . . . har ligget på sultegrænsen eller 'eksistensminimumsgrænsen'. Der har i hvert fald ikke været grundlag for at yde større arbejdspræstationer.

Ved siden af dette skal medtænkes, at boligerne var bygget direkte på jorden (lerstampede gulve), med tynde vægge og bræddeloft (uden isolering) og utætte døre og vinduer.

Tærskning med plejl var et typisk vinterarbejde i en tid, hvor mange daglejere ofte gik arbejdsløse. Tærskningen kunne på godserne og de store gårde vare flere måneder. Arbejdsdagene var typisk på mindst 12 timer og blev ofte aflønnet som akkordarbejde.

En gennemsnitlig akkord var på omkring 1 tønne korn for hver 20 tønder, der var tærsket. Akkordarbejde ved tærskning blev anset for ganske vellønnet.

Henrik Nielsen og Ane Magrethe Larsdatter

Henrik Nielsen blev født i foråret 1785 i Hillested 4 km sydvest for Maribo. Han døbttes den 8. maj 1785 i Hillested Kirke.

Forældrene var Niels Henriksen, der ved dåben er indskrevet i kirkebogen som *Niels Møller*, hvilket angiver hans erhverv på det tidspunkt. Moderen var Sidsel Jørgensdatter, der dog døde allerede året efter hans fødsel i en alder af kun 24 år.

Ca. 2 år før Henriks fødsel havde ægteparret fået datteren Anna Christina, der ved moderens død fik ophold hos morforældrene i Hillested.

Faderen giftede sig igen i januar 1787 med Karen Malene Baltzersdatter.

Læs mere om Henrik Nielsen og hans 2 hustruer fra side 52.

Medens familien boede på møllen i Hillested fødtes 2 børn (Baltser og Sidsel), der dog begge døde efter kun 3 uger.

Henrik Niensens far solgte møllen i Hillested i 1789, og familien flyttede til et husmandssted (købt i januar 1790) nær landsbyen Gerringe i Tirsted Sogn ca. 11 km sydvest for Maribo.

I Gerringe fødtes børnene Kirsten i 1791 og Baltser i 1794. Ved dåben af disse 2 halvsøskende til Henrik benævnes faderen Niels Henriksen i kirkebogen som *Selveier Huusmand i Gierringe*.

Ved årsskiftet 1795-96 døde begge Henrik Niensens morforældre og da hans moder, afdøde Sidsel Jørgensdatter, var eneste arving, blev det Henrik og hans søster Anna Christina, der var arvinger. Ved den samlede opgørelse efter begge morforældrene arvede Henrik Nielsen i alt 144 rd., hvilket var et ganske stort beløb dengang. Søsteren arvede det halve. Sådan var reglerne på det tidspunkt. Formentlig har han også arvet et beløb da faderen skiftede i forbindelse med indgåelse af nyt ægteskab i 1787, men dette skifte efter moderen Sidsel Jørgensdatter har jeg ikke fundet.

Husmandsstedet i Gerringe solgtes i 1795 og familien flyttede til Rødby, men Henrik flyttede ikke med. Han var kommet ud at tjene – formentlig på Sædinge (hoved)gård, hvor en *tjenestekarl Henrich Nielsen 15 år* indgår i folketællingen for 1801.

Herfra kan hans videre forløb følges i lægdsrullen.

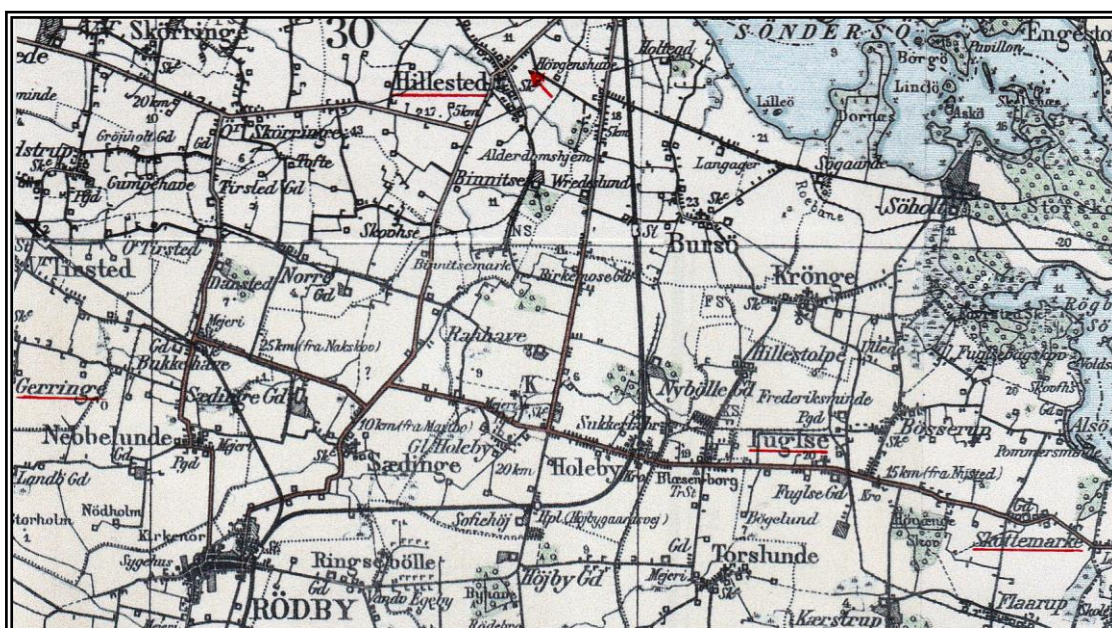
Lægdsrullen melder om dette forløb:

- 1802: Krønge Sogn, Salholt, 17 år gammel;
- 1805: Nebbelunde Sogn, Dansted, 20 år -
- 1806: Tirsted Sogn, Øster Tirsted, 21 år – [her boede han også 1790-95]
- 1808: Østofte Sogn, Nørreballe, 23 år –
- 1809: Radsted Sogn på Falster, Radsted Mølle;
- 1811: Hillested Sogn, Hillested, 26 år gammel; [her blev han født og boede til 1790]
- 1812: Vestenskov Sogn, Vestenskov, 27 år –
- 1813: Dannemare Sogn: Egebølle, 28 år –
Vedtegning: *Timelig til Batterikudsk; Gift – 1 Barn* [Lars]
- 1814: Østofte Sogn, Nørreballe, 29 år –
Vedtegning: *Feltkusk; Gift – 1 Barn*;
- 1816: Sandby Sogn, Asserstrup, 31 år –
Vedtegning: *Feltkusk; Gift – 2 Børn* [Lars og Hans Jørgen]
- 1818: Søllested Sogn, Højreby, 33 år –
Vedtegning: *Feltkusk; Gift – 2 Børn*.

Henrik Nielsen er i lægdsrullen – i modsætning til næsten alle andre unge mænd – beskrevet uden højde. Netop *højden* er en af de fortrykte kolonner i lægdsrullerne. Da han i militæret indrulleres

som *kusk*, får dette mig til at gætte på, at han har været af lille vækst, hvilket i det militære sprog blev betegnet *undermåler*. Disse blev oftest indrulleret i forskellige hjælpetropper. Det fremgår også af lægdsrullen, at Henrik Nielsen har giftet sig, hvilket skete i Østofte i maj 1813. Han slettedes af lægdsrullen i 1820 – formentlig på grund af alder, men også fordi han var familieforsørger.

På kortet neden for har jeg med røde pile vist, hvor Henrik Nielsen blev født og landsbyen Gerringe. Men også landsbyen Skottemarke i Fuglse Sogn, hvor Ane Magrethe Larsdatter blev født, er vist.

Ane Magrethe Larsdatter blev født den 14. januar 1790 i Skottemarke (ikke at forveksle med Stokkemarke, der indgår andre steder i bogen) i Fuglse Sogn ca. 10 km sydøst for Maribo. Hun blev døbt i Fuglse Kirke den 24 januar 1790.

Forældrene var Lars Hannibalsen, husmand og væver, og Maren Andersdatter, der blev gift i februar 1786, hvor han var ca. 55 år gammel og hun var ca. 21 år gammel. Hun var hans tredje hustru. Læs mere om Lars Hannibalsen og hans 3 hustruer fra side 57.

Ane Magrethe var ægteparrets tredje barn og blev med hensyn til hendes første fornavn, opkaldt efter faderens netop afdøde 2. hustru. Efter Ane Magrethe fødtes endnu 6 børn, hvoraf dog det sidste barn døde kun 5 måneder efter fødslen. Og i forbindelse med dette barns fødsel døde også hendes moder i april 1801.

I april 1804 blev Ane Magrethe konfirmeret sammen med broderen Hannibal. Her har præsten desværre intet skrevet om skudsmål eller karakterer.

Faderen Lars Hannibalsen døde i 1807 i en alder af godt 75 år og af hans skifte fremgår, at Ane Magrethe endnu boede hjemme.

Ane Magrethe har indtil 1808 opholdt sig i hjemmet, der dog nu blev opløst. Hun har sandsynligvis varetaget en husmors funktioner efter moderens død i 1801 – den yngste søster Sidsel var 2 år ved moderens død – hjulpet af de øvrige søskende. De to ældste brødre var dog ude at tjene. Det fremgår også af skiftet efter faderen, at der i sognet var nær familie, bl.a. en morborder til børnene.

I maj måned 1813 indskrev hun sig over for præsten i Østofte til ægteskab med Henrik Nielsen. Dette er i kirkebogen indskrevet på denne måde:

1813, fredagen d. 28 Maj indfandt sig Ung Karl Hendrik Nielsen af Egebølle og Pigen Ane Magrethe Lars Datter og Indleverede et fore [forhen/tidligere] indgaaet ægteskabs løfte med hver andre, hvilket de bede af Prædikestolen tillyst.

Forløftnings Mænd Christen Hansen Niels Hansen

I dette tilfælde har præsten glemt at indskrive selve vielsesdatoen, men det har nok været sidst i juni eller i juli måned samme år.

Forløftningsmænd = forlovere.

Jeg har ikke fundet, hvor omtalte *fore indgaaet ægteskabsløfte* (forlovelse) blev indgået.

Egebølle ligger i Dannemare Sogn på Sydloolland, hvilket tyder på at hun lidt tidligere har været i arbejde i samme sogn eller måske i Vestenskov Sogn, hvor han – jf. hans lægdsrulleoptegnelser – også var beskæftiget kort tid før 1813. Her kan de have mødt hinanden.

Hvor om alting er giftede **Henrik Nielsen** og **Ane Magrethe Larsdatter** sig i sommeren 1813. Han var 28 år gammel og hun var 23½ år gammel.

Ægteparrets første barn fødtes i oktober 1813 i Nørreballe i Østofte Sogn. Dette barn blev navngivet Lars – formentlig efter morfaderen. Henrik Nielsen benævnes i kirkebogen *indsidder*, hvilket alene betyder *lejer* – altså intet om erhverv, men han har mest sandsynligt arbejdet på en gård som daglejer.

Ved sønnen Hans Jørgens dåb i december 1815 viser kirkebogen (og Hans Jørgens lægdsrulle), at familien var flyttet til Branderslev Sogn på Vestloolland, hvorfra de kort tid efter flyttede til nabosognet Sandby. Her blev de boende indtil slutningen af 1818. Denne Hans Jørgen er omtalt tidligere i bogen.

I Sandby Sogn fødtes datteren Maren Sofie i november 1817.

Henrik Nielsens stillingsbetegnelser ses at være dels *husmand* dels *gartner* ved godset Asserstrup – og netop *gartnerfaget*, viser kilderne, at han søger på forskellige store godser i de næstfølgende knap 20 år. Det er mit indtryk, at Henrik Nielsen har hørt til blandt de menige gartnere.

I slutningen af 1818 flyttede familien til et husmandssted på *Vilhelmshøjs Grund*, som der står et par steder i forbindelser med dåb af de tre børn, der fødtes her:

- Ane Christiane, født i oktober 1820, død i maj 1824;
- Anders, født i juli 1823. Det er hos denne søn, faderen boede på aftægt i sine sidste år;
- Christiane (opkaldt efter den netop afdøde søster), født i februar 1826, men også hun døde tidligt, nemlig allerede i marts samme år.

Ved Anders' dåb står faderen benævnt som *gartner på Vilhelmshøj*.

På de store herregårde var der dengang stor prestige i at kunne præsentere de smukkeste parker. Hertil blev ofte hentet gartnere fra udlandet og denne overgartner på de større herregårde stod højt i hierakiet. Sådanne fagfolk var mobile specialister, der havde lært og tjent på storgartnerier, slotte og herregårde i ind- og udland.

Arbejdsstyrken på et gartneri på de store herregårde var ofte omkring 20 arbejdsfolk, men kunne om sommeren tælle yderligere 20 koner og div. elever. Arbejdstiden var om sommeren fra kl. 6 morgen til 7 aften med ½ times frokost, 2 timers middag og ½ times vesperkost [mellemmåltid sidst på eftermiddagen].

På foto til venstre af Vilhelmshøj i 1916 ses det ganske omfattende folkehold, der dengang var nødvendigt på en herregård. Dette store folkehold har næppe været mindre 90 år tidligere. Vilhelmshøj har siden 1947 båret navnet *Højrebylund* og ligger 3 km øst for Søllested.

I september 1827 ved dåben af deres søn Jens Christian fremgår det af kirkebogen, at familien nu igen er boende i Nørreballe i Østofte Sogn, men her er faderen alene

betegnet som *indsidder* – altså lejer af et hus eller del af et hus. Erhvervsmæssigt har han nok været daglejer.

Ved dåb af datteren Nielsine i august 1830 ses af kirkebogen, at familien (igen) er flyttet til Vestlolland og denne gang til Vestenskov Sogn, hvor faderen dels er betegnet som *husmand i Rårup* og dels som *gartner på Fredsholm*, der ligger 3 km sydvest for Nakskov. Formentlig er han begge dele. En husmand havde dengang normalt ganske få tønder land, som man ikke kunne brødføde en familie ud fra.

Det er ikke præcist til at sige, hvor længe familien blev boende i Vestenskov Sogn, men ved datteren Nielsines begravelse i april 1833 boede familien i Tillitse Sogn i *gartnerhuset på Rudbjerggård*. Faderens stillingsbetegnelse er i denne forbindelse såvel *portner* som *gartner* på Rudbjerggård.

På foto til højre er det Rudbjerggård ca. 1903. Bemærk at der endnu ikke er indlagt vand. Alt vand til den store husholdning – og i hovedbygningen har det alene været til madlavning og til herskabets brug – skulle bæres ind!

Efter årene på Rudbjerggård ses faderen ikke længere benævnt som gartner!

Jf. FT 1834 boede familien fortsat på Rudbjerggård, men kort tid efter flyttede den igen tilbage til Østofte Sogn og slog sig ned i landsbyen Nørreballe.

I november 1834 døde sønnen Jens Christian af sygdommen mæslinger og begravedes fra Østofte Kirke i oktober. I november måned 1834 døde 7 børn i sognet af mæslinger.

Hermed er det fjerde af ægteparrets i alt otte børn døde inden 8-års alderen.

Jf. FT 1840 benævnes Henrik Nielsen som *husmand og murermester*.

I øvrigt flyttede sønnen Hans Jørgen på dette tidspunkt (1834/35) også til Østofte Sogn til landsbyen Pårup, der ligger som nabolandsby til Nørreballe.

Ægteparret Henrik Nielsen og Ane Magrethe Larsdatter blev boende i Nørreballe i Østofte Sogn i resten af deres levetid.

Jf. FT 1845 var hans erhverv: *husmand og væver*, hvilket det også var i FT 1850. Vævererhvervet var svigerfaderens (Lars Hannibalsens) erhverv, så her har begge ægtefæller måske arbejdet sammen – ud over at passe husmandsbruget, der krævede indsats fra begge ægtefæller. Inspirationen til vævererhvervet kan dog også være kommet fra sønnen Lars, der havde lært væverfaget og jf. FT 1845 ernærede sig som netop væver i sognet Tårs.

Vurderet lidt mere overordnet har ægteparret nok forsøgt at klare sig med et mindre stykke jord i kombination med arbejde som murer og væver og måske daglejerarbejde.

I maj måned 1854 døde Ane Magrethe Larsdatter i en alder af 64 år. I kirkebogen står: *Husm. Henrik Nielsens Kone i Nørreballe, 65 år.*

Efter denne tid, hvor Henrik Nielsen var omkring 70 år gammel, boede han en tid på aftægt hos sønnen Anders, der i september 1851 havde giftet sig i Østofte Kirke med Nielsine Jørgensen. Sønnen Anders ernærede sig som maler.

Henrik Nielsen døde sidst i marts 1866 i en alder af knap 81 år og blev begravet fra Østofte Kirke den 2. april samme år. I kirkebogen står: *Fattiglem på Fattiggården i Nørreballe*, hvilket peger på, at der i hjemmet hos sønnen Anders måske ikke mere har været plads til ham.

-- o O o --

Hans Nielsen Friis og Karen Nielsdatter

Hans Nielsen Friis blev født i august 1788 i Ryde Sogn og han blev døbt i Ryde Kirke 16. søndag efter Trinitatis, der det år faldt på den 7. september.

Forældrene var *husmand i Højreby* Niels Hansen Friis og Birthe (Sophie) Jørgensdatter. Højreby (nær gården Vilhelmshøj) ligger i nabosognet til Ryde: Søllested, men dåben fandt sted i Ryde Kirke idet forældrene kun 2 måneder før (11. juni 1788) var blevet gift i denne kirke. Læs mere om dette ægtepar fra side 62.

Mens familien boede i Højreby i Søllested Sogn, fødtes 2 søskende, der blev døbt i Skovlænge Kirke, der dengang var i sognefællesskab med Søllested og Gurreby Sogne. I 1793 fødte moderen en søn, der døbttes Mads, men han døde kun 1½ år gammel i 1795. I december 1796 fik Hans Nielsen Friis søsteren Anna, der jf. FT 1801 for Ønslev Sogn på Falster, ses at flytte med forældrene dertil.

Forældrene flyttede fra Højreby ca. 1796-98 og det er omkring dette tidspunkt, Hans kommer ud at tjene på en gård i Gurreby. Af FT 1801 fremgår (ud over af lægdsrullen), at han i en alder af 13 år var tjenestekarl hos en gårdmand Jeronymus i Volshave i Gurreby Sogn.

Hans Nielsen Friis blev konfirmeret i foråret 1803 fra Skovlænge Kirke, hvor han endnu boede hos gårdmand Jeronymus, men her har præsten desværre ikke i kirkebogen skrevet bedømmelse af kundskaber og opførsel.

Hans Nielsen Friis kan følges tæt via lægdsrullerne, hvori børn af bondestanden dengang allerede skulle indskrives fra fødselsåret. Disse optegnelser viser dette forløb:

- 1788 – ca. 1797: Højreby i Søllested, 0 – ca. 9 år gammel;
- ca. 1797 – 1805: Volshave i Gurreby Sogn, ca. 9 – 16 år gammel; [tjenstedreng/karl]
- ca. 1806 – 1807: Boderup, Ønslev Sogn på Falster, 18 år gammel [her boede forældrene];

- ca. 1807 - 1813: Volshave, Gurreby Sogn, 19 – 25 år gammel;
- ca. 1813 – 1814: Soldat – ved regiment, infanteriet; ca. 25 år gammel;
- ca. 1816 – 1817: Tranehuset, Avnede Sogn, 28 – 29 år gammel;
- ca. 1817 – død i 1832: Højreby/Vilhelmshøj, Søllested Sogn, 29 – 42 år gammel.

Karen Nielsdatter blev født tidligt på året 1786 i Errindlev Sogn i landsbyen Skovby. Hun døbt i Errindlev Kirke den 12. marts 1786. Errindlev Sogn ligger syd for Maribo helt ud til Østersøkysten. Forældrene var husmand Niels Rasmussen Lundegaard og Kirsten Pedersdatter.

Faderens efternavn *Lundegaard* benytter han ved vielse i 1782, hvor han benævnes *soldat*, og ved 3 af børnenes dåbshandlinger, men ikke i FT 1787. Navnet kan meget vel stamme fra en tilknytning til eller ansættelse på en gård i bebyggelsen *Lundegaarde* i Ringsebølle Sogn, 2½ km sydøst for Rødby. Ingen af børnene ses at benytte dette navn.

Med fødeår 1786 når Karen Nielsdatter netop at komme med i Danmarks første samlede folketælling og denne ser således ud for familien, der da boede i Sjelstoftø i Errindlev Sogn:

<i>Niels Rasmussen</i>	32 år gl.	<i>Gift</i>	<i>Bonde og husmand,</i>
<i>Kirsten Pedersdatter</i>	25 år gl.	<i>Gift</i>	<i>Hans kone,</i>
<i>Peder Nielsen</i>	4 år gl.		<i>Deres barn,</i>
<i>Karen Nielsdatter</i>	2 år gl.		<i>Deres barn,¹</i>
<i>Johanne Madsdatter</i>	60 år gl.	<i>Enke</i>	<i>Lejer, der nyder almisse.</i>

Enken Johanne Madsdatter havde de boende imod at de fra sognet fik et mindre tilskud af rug og byg – og måske lidt kontanter. Et udtryk for den tids fattighjælp/socialhjælp. Hun fik kosten, men skulle hjælpe til i husmandens hjem.

Efter Karen fødtes i familien i 1790 en søn, der blev navngivet Hans, men han døde samme år. I 1791 fødtes en datter, der blev navngivet Catharina.

Faderen Niels Rasmussen Lundegaard skønnes at være død omkring 1796, men jeg har ikke kunnet finde det præcise år og dødssted. Dette skøn udleder jeg af folketællingen fra 1801, hvor moderen nu boede som *enke* i Taagerup Sogn med det yngste barn fra ægteskabet: Cathrine og af den kendsgerning, at der også nu indgår et barn født uden for ægteskab ca. to år før. Denne folketælling ser således ud:

<i>Kirsten Pedersdatter</i>	38 år gl.	<i>Enke</i>	<i>Lever af almisse og dagleje,</i>
<i>Cathrine Nielsdatter</i>	9 år gl.		<i>Datter,</i>
<i>Niels Larsen</i>	2 år gl.		<i>Søn, uægte,</i>

I kirkebogen kan læses, hvem der blev *udlagt* som barnefader til barnet *Niels*. Hans navn var Lars Olsen Krogh.

Ægteparret Niels Rasmussen Lundegaard og Kirsten Pedersdatter har jeg ikke kunnet finde mere om end her nedfældet.

Karen Nielsdatter er det med hendes ret almindelige navn ikke til med sikkerhed at finde præcist i samme folketælling. Men hun må have været i tjeneste på en gård i eller i nærheden af Errindlev Sogn. Formentlig er det hende, der i året 1800 konfirmeres i Taagerup og i folketællingen i 1801 er tjenestepige hos en gårdmand/fæster sammesteds.

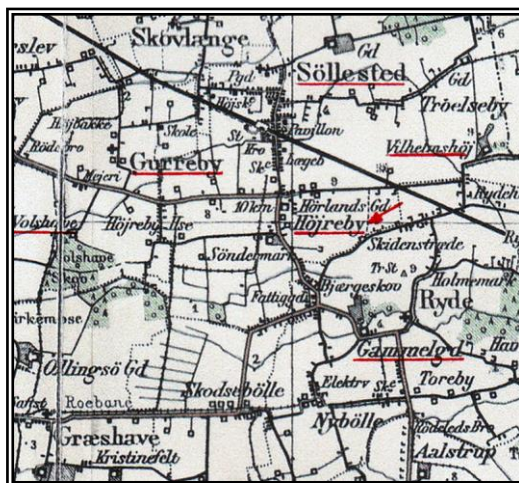
På et eller andet tidspunkt inden 1815 har hun fået stilling som tjenestepige på en gård i Gurreby Sogn og det er så her, hun har mødt Hans Nielsen Friis.

¹ I sognet fødtes samme år en pige, der dels navngives med *Karen* og har en far med fornavnet *Niels*. Denne pige er dog konstateret død i en ung alder.

Hans Nielsen Friis og **Karen Nielsdatter** giftede sig i Gurreby Kirke den 25. november 1815. På dette tidspunkt tjente han hos gårdmand Rasmus Pedersen i Volshave og hun tjente hos gårdmand Clemmens Thaarsmand i Gurreby.

Herefter viser hans lægdsrulleforløb, at de i kort tid bosatte sig i Avnede Sogn for i 1817 eller 1818 at slå sig ned i Højreby på Vilhelmshøjs område.

På kortet til højre er vist nogle af de lokale stednavne omkring Højreby i Søllested Sogn. Ved den røde pil mener jeg, at de havde deres husmandssted, der var under Gammalgård. Detaljeret kort på næst side.

I ægteskabet fødtes disse børn:

- Caroline, der døbttes i Gurreby Kirke i juni 1816.
Her er det i kirkebogen nævnt, at ægteparret boede hos den gårdmand i Volshave, hvor Hans Nielsen Friis tidligere boede.
Barnet Caroline blev ved dåben *båret frem af Pigen Catharina Nielsdatter af Maribo*. Det var normalt en nær slægting, der tildeles dette ærefulde hverv og i dette tilfælde formentlig moderens søster.
- Lise, der døbttes i Søllested Kirke i maj 1818. Omtalt tidligere.
Her er forældrene i kirkebogen benævnt *husfolk i Højreby*.
- Ane Johanne, der døbttes i Søllested Kirke i januar 1821.
Her er forældrene i kirkebogen benævnt *husfolk under Vilhelmshøjs Grund*.
- Dorte, der døbttes i Søllested Kirke i september 1822.
- Jens Peder, der døbttes i Søllested Kirke i februar 1825.
- Niels, der døbttes i Søllested Kirke i marts 1827 og døde i Gurreby i januar 1839.
- Christian, der døbttes i Søllested Kirke i marts 1830.
Ved denne dåb er en af fadderne den oven for nævnte gårdmand Rasmus Pedersen fra Volshave i Gurreby Sogn, hvor faderen tjente i 1815.

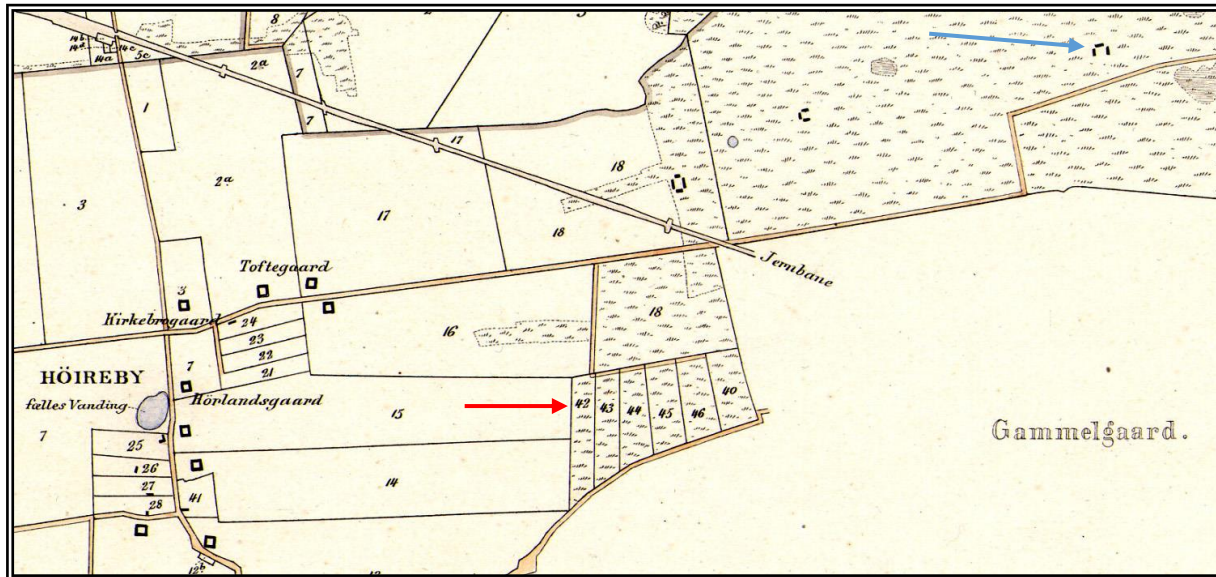
3 af børnene er i kirkebogen nævnt med efternavnet Friis, medens de 4 andre er nævnt med efternavnet Hansen/Hansdatter. Denne forskellighed kan næppe tillægges nogen speciel betydning. Videregivelse af navne skete dengang mundtligt og faderen kan meget vel den ene gang have oplyst efternavnet *Friis* og den næste gang efternavnet *Hansen/Hansdatter*.

På Vilhelmshøjs grund boede også på den tid en søn af Niels Henrichsen og hans anden hustru Karen Malene Baltzersdatter, nemlig deres søn Baltser Nielsen. Denne var ud over at være *husfolk på Vilhelmshøjs Grund* også skrædder. Den foran nævnte datter Lise giftede sig senere med en nevø til Baltser Nielsen.

På næste side et udsnit af ældre sognekort for Søllested, der i dag er vokset sammen med Højreby. Jernbanen blev indviet i 1874.

Fra ca. 1818-32 boede ægteparret med deres børn på matr. 42 (rød pil). På et ældre matrikelkort ses hans navn *Hans Nielsen* angivet her. Vejen syd for de viste parceller er *Strædet*, der dannede sogneskel til Ryde Sogn med Gammalgård Gods. Vejen øst-vest midt i kortet er *Højrebyvej*. Ved den blå pil ligger Vilhelmshøj/Højrebylund.

Sandsynligvis er det i samme område, at Hans Nielsen Friis boede som barn med sine forældre. Arealet af grunden var 56.530 kvadratalen = ca. 4 tønder land = ca. 2¼ hektar.

Vejen syd for de viste grunde hedder som nævnt *Strædet*, men tidligere var navnet *Skidenstræde* (vist på kortet på forrige side, som navn på mindre bebyggelse) – navngivet således, fordi den i ældre tid var næsten ufremkommelig med mudder og huller så store, at køretøjer sad fast. For gående var den på det nærmeste ufremkommelig.

Hans Nielsen Friis døde i juni 1832 i en alder af kun 44 år. Han blev begravet fra Søllested Kirke den 8. juni 1832.

Et kort skifte lyder:

Aar 1832 den 7de Juni anmeldt af Hmd [husmand] Jens Hansen i Høirebye, at Hmd ved Wilhelmshøj Hans Nielsen den 4de dennes ved Døden er afgaaet, efterladende sig 7 med den efterlevende Enke sammenavlede umyndige Børn som Arvinger.

Karen Nielsdatter ses ikke at gifte sig igen og har derfor været nødsaget til at fraflytte det husmandssted, hvor familien boede. For hende viser arkivalier, at hun frem til sin død i 1864 er *almisselem* og *under fattigforsorg*.

Karen Nielsdatter kom først til at bo i Gurreby i et lille hus for fattige nær kirken. Dette fremgår af folketællingen for 1834.

FT 1834, Gurreby Sogn, et hus:

Karen Nielsdatter	46	Enke	Almisselem og inderste
A. Johanne Hansdatter	13	hendes barn	
Dorte Hansdatter	11	do	
[Jens] Peder Hansen	9	do	
Niels Hansen	7	do	
Christian Hansen	4	do	
Grethe Pedersdatter	57	ugift	Almisselem og inderste [lejer].

Det var i Gurreby hun og hendes mand begge tjente da de mødte hinanden og giftede sig.

Hun boede samme sted jf. FT 1840. Her er stedet dog benævnt *et fattighus*.

Sønnen Christian, der nu var 10 år gammel, boede stadig sammen med hende. Sønnen Niels var død i 1839. Den ældre dame Grethe Pedersdatter boede der fortsat.

I 1844 flyttede Karen Nielsdatter til Søllested Sogn og nu til et større fattighus med mange beboere. Dette fattighus var nybygget ca. 1840 og er beskrevet i en lille artikel, som en senere graver ved Søllested Kirke, Knud Olsen, har skrevet. Denne graver, der var barnefødt i Søllested, kom selv til at bo i huset fra 1970, men på dette tidspunkt var det dog renoveret kraftigt og nu boede der i huset kun en familie. Knud Olsen skriver bl.a.:

Da man i årene 1830-1840 foretog en omfattende nyopførelse af huse under Søllestedgård, har man også fundet det fornødent, at der blev indrettet et fattighus. Dette fattighus opførtes umiddelbart øst for Søllested Kirke.

[Den første Brandtaksation viste:] Søllesteds Sogns fattighus [der lå] i øst-vest [retning], 6 fag [langt = ca. 10 m], grundmur med loft og stråtag, 4 stuer og køkken med skorsten og eet kammer, med døre og vinduer.

Der har altså været 4 stuer, fælleskøkken og på loftet 1 kammer. Dette måtte man så se at klare sig med på bedste måde, efter evne og muligheder.

Der var ingen tvivl om, at det i begyndelsen var et fremskridt. Det var en betryggelse at være sikret et sted at være. 'Tag over hovedet'. Men det udviklede sig til noget meget nedværdigende, det usleste af alt, dette at skulle på fattiggården.

I min barndom i 1940-1950 var det et sted man veg udenom og betragtede med afsky.

Foran dette gamle bindingsværkshus løb der en grøft med alskens urenlige heder. Den afvandede kirkegården og kapellet. Der var et bræt over grøften lige foran døren, der var placeret midt på sydsiden.

Fattighuset i Søllested på foto, der må være fra en del år ind i 1900-tallet, formentlig først fra omkring 1950-60.

I forgangen med toppede brosten var der en stor gruekeddel og dør ind til hver side, foruden en stige op til loftet. Gik man lige frem, kom man ind i køkkenet, der var til fælles afbenyttelse. Der var et komfur i hjørnet, et køkkenbord, et par skabe, en vask og en vandspand. Der var lerstampet gulv og en dør ud til bagsiden af huset i nordsiden, med adgang til det uden for liggende nødtørftshus 'lokummet'.

Gik man ind i et af værelserne, så man, at der ikke var så meget velfærd i stuen. Der stod et spisebord med stole omkring, et enkelt skab til service og en kakkellov i hjørnet. Det andet værelse (denne familie med far, mor og tre børn havde to værelser og var således godt stillet) var, som jeg oplevede det, én stor seng, en enkelt mindre seng og et enkelt klædeskab. Selvfølgelig var der natpote. Dette var faktisk alt hvad en familie på fem havde at leve med.

Det var kummerlige forhold, der blev budt mennesker, der af den ene eller anden grund ikke kunne klare sig selv med bolig og ophold.

Sognet sendte blot disse mennesker på fattiggården. Det stod for os alle som det dybeste man kunne synke i respekt og anseelse.

Videre skriver Knud Olsen i sin beretning fra 1940-erne, at der på den tid boede 21 mennesker i huset. Fattighuset blev nedlagt omkring 1950 og ombygget til bolig for kirkegravene.

Fattighuset var som nævnt ca. 10 m i længden. Bredden/dybden har formentlig været ca. 6-7 m, hvilket giver et samlet areal på omkring 65 m².

Jf. FT 1845 – altså 100 år tidligere – boede der i fattighuset i Søllested 12 voksne i alderen 20 – 71 år og 13 børn i alderen 1 – 11 år. I blandt disse et ægtepar med 6 børn. I alt 25 personer.

Nogenlunde det samme antal personer boede der i fattighuset i Søllested jf. FT 1850, nemlig 23 personer.

I 1855 ses det i folketællingen, at der nu kun boede 16 personer i alt og i den sidste folketælling fra 1860, som Karen Nielsdatter indgår i inden sin død, boede der 12 personer.

Karen Nielsdatter døde den 17. januar 1864 og blev begravet fra Søllested Kirke den 24. januar.

I kirkebogen står:

Karen Nielsdatter. Indsidder Hans Friis Enke, Almisselem i Søllested Fattighus, 74 Aar.

Hun døde i en alder af knap 78 år og kom til at leve næsten halvdelen af sit liv under fattigforsorg! Hendes begravelse blev betalt af fattigvæsenet – se næste side.

Udskrift fra *Skovlænge, Søllested, Gurreby Pastorat. Fattigkomm. forhandlingsprotokol:*

Skema med årlige tildelinger + to indsatte uddrag fra kommissionens møder (1836 og 1839).

1 lispund = 8 kg. – p = 1 pund = ca. ½ kg.

ÅR	NAVN	RUG	BYG	FLÆSK	PENGE
1834	Hans Friises enke m. 5 børn	2 tdr.	2 tdr + 4 skp	3 lispund	
1835	Hans Friises enke m. 3 børn	2 tdr.	2 tdr + 4 skp	3 lispund	
<u>1836</u>	Ved den forestående konfirmation udgår af fattigførsørgelsen 7 børn, som næsten aldeles eller for en del har været Fattigvæsenet til byrde: bl.a. Ane Johanne Friis				
1837	Hans Friises enke m. 2 børn	1 tdr + 2 skp	1 tdr + 4 skp	1 lispund + 8 p	
<u>1839</u>	Karen Friises, hvis søn Niels døde d. 27. juli sættes for den almisse, som siden den tid har været hende tildelt.				
1840	Hans Friises enke m. 1 barn	1 tdr	1 tdr + 4 skp	1 lispund + 4 p	
1845	Hans Friises enke	4 skp	6 skp	1 lispund	
1849	Hans Friises enke	4 skp	1 tdr		2 rd
1854	Hans Friises enke	1 tdr	1 tdr + 4 skp		3 rd + 2 M
1857	Hans Friises enke	1 tdr + 4 skp	2 tdr		4 rd
1860	Hans Friises enke	1 tdr + 4 skp	2 tdr		6 rd

Ved fattiglovene af 1802 og 1803 lykkedes det overalt i by og på land at etablere en egentlig fattigførsørgelse. Der kom flere penge i fattigkasserne, og antallet af personer, som man overtog til førsørgelse, steg betydeligt.

Lovene af 1802 og 1803 henstillede udtrykkeligt, at fattighjælp i alle tilfælde skulle ydes i naturalier. Motiveringen var den simple, at kun på den måde mente man at kunne forhindre de fattige i at bortødsle den understøttelse, som de nu efter loven havde ret til at få. Det blev endvidere fastslået, at den hjælp der blev ydet, på ingen måde måtte gå ud over, hvad der var absolut nødvendigt til livets opretholdelse. Foruden kost måtte hjælpen bestå af husly, klæder, medicin, læge og i sidste ende - begravelseshjælp.

Sognekommunerne havde den udtrykkelige hensigt at indrette fattighusene med det mest tarvelige udstyr, og et strengt reglement skulle holde eventuelle ansøgere borte fra at søge hjælp hos fattigvæsenet. Man tilstræbte også, at al hjælp skulle ydes på gårde, hvor de fattige blev 'udstationeret' (måske 'gik på omgang' mellem gårdene i sognet). Her var forholdene nu ikke meget bedre. Den fattige fik sin fulde forplejning, mod til gengæld at udføre et nærmere fastsat arbejde.

At være på sognet var omtrent det sørgeligste, der kunne overgå folk, og mange trængende lod sig nøje med en mindre understøttelse, blot for at slippe for at komme på fattiggården.

Ved Karen Nielsdatters død i januar 1864 er hun under *Ekstrahjælp i 1864* noteret på denne måde – de 4 nederste linjer:

Ekstrahjælp i 1864		Aug	Sept	Oktr	Nov	Dec
Namn		rdl	sk	rdl	sk	rdl
Hans Hofmester og Stiftelsesfor						
Kauchogeterhatid: S. Karen						
Septbr. Guldpen for 1863.						8 " "
Ligtøi til Karen Frise						1 " "
Ligkiste til Samme						4 " "
Gravning af Graven						1 " "
Andre Begravelsesomkostn.						" 5 5

I transskriberet udgave står der – fra 4 linje:

Ligtøi til Karen Frise	1 rdl
Ligkiste til Samme	4 -
Gravning af Graven	1 -
Andre Begravelsesomkostn.	5 mark, 5 skilling.

Maleri af C. Wentorf fra 1890-erne fra Radsted Hospital/fattighus [fattiggård] på Lolland viser kvindernes rum. Original i Den Hirschsprunges Samling, Kbh.

Fra 1860-erne ændredes fattigforsorgen fra alene at give husly, mad og lægehjælp til et system med fattiggårde, hvor *almislemmerne* selv skulle dyrke det de fik at spise og de skulle indgå i fremstillingen af div. varer, der kunne sælges. Arbejdet kunne f.eks. bestå i spinning eller i flettearbejde. På fattiggårdene skulle børnene også hjælpe til så godt de kunne.

Et tilsvarende maleri af mændenes afdeling på samme fattiggård er vist på side 92.

Niels Henriksen (Møller) og hans to hustruer

Sidsel Jørgensdatter og Karen Malene Baltersdatter

Niels Henriksen blev født i 1754 i Saksøbing, hvor han døbtes den 15. december 1754.

Forældrene var møller i Saksøbing Henrich Michael Nielsøn Grøn og hustru Ingeborre Christensdatter. Familien flyttede omkring 1762 til Idestrup Sogn på Falster, hvor faderen også var møller, men han døde allerede i maj 1766 i en alder af kun ca. 34 år.

Moderen giftede sig igen i oktober samme år i Idestrup Kirke med en møller fra Nakskov, Johannes Pedersen (Møller). Ægteparret flyttede til Nakskov, hvor døtrene Johanne Maria og Anna Kirstine fødtes i 1767 og 1769 – og senere en søn Heinrich (opkaldt efter den tidligere døde ægtemand), som jeg ikke har fundet hvor blev døbt.

Herfra flyttede familien formentlig til en anden mølle og derfra videre til møllen i Hillested, som Johannes Pedersen var ejer af frem til 1781, idet Johannes Pedersen samme år solgte møllen i Hillested til sin stedsøn (og bror til Niels Henriksen): Johannes Olin Henriksen. Ægteparret Johannes Pedersen og Ingeborre Christensdatter flyttede til Rødby, hvor han bl.a. levede af handel, som avlsmand og som brændevinsbrænder.

Niels Henriksen købte i august 1782 møllen – en stubmølle – i Vindeby, der ligger 10 km nord for Nakskov. På det tidspunkt lå møllen for sig selv lidt vest for Vindeby, mens beboelsen til samme endnu lå i selve byen¹. Udflytningen af beboelsen skete i 1787. Denne mølle ejede han til december 1784, hvor han skiftede til og købte møllen i Hillested af sin broder Johannes.

Denne mølle var jf. en brandtaxation i 1781 vurderet til 550 rbd. og han optog ved købet et lån på 350 rbd.

jes med at dreje 'hatten' på møllen.

Foto oven for af en stubmølle, der har stået på Fejø, men nu pryder på Frilandsmuseet i Maribo.

Den menes at stamme fra sidst i 1600-tallet.

På møllevingerne kunne sættes sejldug på dage, hvor vinden var svag.

Møllen benævnes i brandtaxationen fra 1781 som en *vejrømølle* og har været en *stubmølle*. Stubmøllen var konstrueret som et 'byggesæt' og var rimelig let at skille ad og genopbygge et andet sted, i modsætning til *den hollandske mølle*, der kom til Danmark sidst i 1700-tallet og fortrængte stubmøllerne. De hollandske møller var bygget på et muret fundament.

Forskellen på de to mølletyper er, at man ved vindændringer skal dreje hele stubmøllen, mens man ved den hollandske mølle kan nø-

Møllerne spillede en stor rolle for datidens kornbaserede landbrug. Mølleren havde monopol på et bestemt opland inden for en mil (ca. 7 km), hvor bønderne var forpligtet til at søge netop hans mølle. Når der i bøndergårdene – i reglen én gang om måneden – skulle bages, hentedes en sækfuld af det tærskede korn ned fra loftet, og så kørte bonden til mølle for at få kornet malet til mel.

Som betaling tog mølleren med en såkaldt toldekop sin andel af kornsækken.

Fra bogen: *De gamle huse*, udg. af Frilandsmuseet i Maribo, 2007.

¹ Vindeby Mølle består i dag som bevaringsværdig hollandsk mølle på adressen Marrebæksvej 22. Se hjemmesiderne <http://www.vindebymolle.dk/> og <http://www.vindeby-vejrømolle.dk/>

Møllererhvervet havde en ret høj status og mølleren var ofte velhavende. Det er dog blevet mit indtryk, at Niels Henriksen ikke klarede sig helt så godt, eller også har tidernes ugunst med konkurrence fra den nye hollandske mølletype været en for stor 'mundfuld'.

Niels Henriksen var ejer af møllerne i Vindeby og Hillested, hvilket dengang var lidt atypisk, idet de fleste møller var ejede af godserne og blev fæstet bort.

Møllererhvervet medførte, at han i nogle arkivalier betegnes *Niels Henriksen Møller* eller bare *Niels Møller*.

Sidsel Jørgensdatter blev født i sognet Hillested sent på året 1762. Hun blev døbt i Hillested Kirke den 19. december 1762.

Forældrene var fæstegårdmand Jørgen Ibsen og Maren Andersdatter. Ved forældrenes død i henholdsvis 1795 og 1796 kan i deres skifte læses, at hun var deres eneste barn – på det tidspunkt. Jeg har ikke undersøgt, hvorvidt der har været andre børn, som døde før 1795.

Sidsel Jørgensdatter kan have mødt sin kommende ægtemand, mens denne var på besøg hos familien (broderen) i Hillested mølle.

I 1782 den 28. november giftede de sig i Hillested Kirke.

Forloverne ved vielsen var for ham *Johannes* [Olin Henriksen] *Møller*, der var (formentlig, da det også kan have været stedfaderen Johannes Pedersen (Møller)) hans broder og ejer af Hillested Mølle, og for hende var det *Jørgen Ibsen*, der var hendes far.

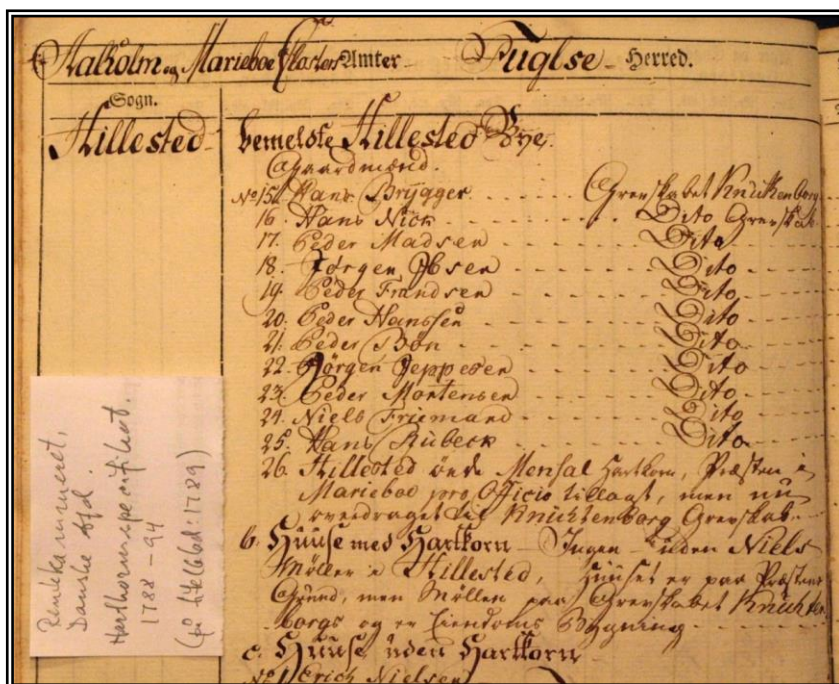
Ved denne vielse var han 28 år gammel og hun var lige knap 20 år gammel.

Et års tid efter vielsen fødte Sidsel Jørgensdatter ægteparrets første barn, der blev navngivet *Anna Christina*. Hun blev døbt i Vindeby Kirke den 1. februar 1784. På dette tidspunkt ejede Niels Henriksen Vindeby Mølle og familien boede i selve Vindeby.

I foråret 1785 – kort efter at familien var flyttet fra Vindeby til Hillested – fødtes ægteparrets andet barn *Henrik*, der er beskrevet tidligere i denne bog.

Henrik blev døbt i maj 1785, men kun 1½ år senere døde hans moder i en alder af knap 24 år.

Sidsel Jørgensdatter blev begravet fra Hillested Kirke den 24. november 1786.

I denne *hartkornsspecifikation* fra 1789 er Niels Møllers ejendom nævnt under pkt. b og svigerfaderens ejendom står under pkt. 18 højere oppe.

Ejendommens beliggenhed i dag svarer til Hillested Møllevej 178.

Se også kort på side 42.

Ud over selve møllen hørte der et hus på 7 fag (10-11 m) og et udhus på 4 fag til ejendommen.

Niels Henriksen giftede sig igen i januar 1787 i Holeby Kirke med **Karen Malene Baltersdatter**, der var datter af mølleren Baltser Clausen (moderens navn har jeg ikke fundet). Baltser Clausen var møller i Holeby frem til ca. 1768, men flyttede herfra, uden at jeg har fundet hvortil. Karen Malene Baltersdatter blev født omkring 1769 jf. folketællingen i 1787, hvor ægteparret er anført på denne måde:

Niels Henriksen 33 år gl. møller, selvejer,
Karen Baltersdtr. 18 år gl. kone
Henrik Nielsen 2 år gl. søn af [hans] 1. ægteskab.

Når datteren *Anna Christina* ikke er med her, skyldes det, at hun åbenbart voksede op hos sine bedsteforældre og derfor indgik i folketællingen sammen med dem – benævnt *plejebarn*.

Anna Christina fremgår entydigt af morforældrenes skifte som barn af Henrik Nielsen i hans første ægteskab med Sidsel Jørgensdatter.

Af folketællingen i 1787 fremgår, at bedsteforældrene havde en gård og ikke et husmandssted. En gård krævede et større folkehold og på et husmandssted havde man normalt ikke råd til folkehold.

<i>Jørgen Ibsen</i>	67	<i>Bonde og Gaardbeoer,</i>	
<i>Maren Andersdatter</i>	64	<i>Madmoder,</i>	
<i>Ane Kirstine</i>	3	<i>Plejebarn,</i>	[Anna Christina]
<i>Rasmus Larsen</i>	12	<i>Tienestefolk,</i>	
<i>Jens Christensen</i>	20	<i>Tienestefolk,</i>	
<i>Kirsten Rasmusdatter</i>	18	<i>Tienestefolk.</i>	

I Niels Henriksens andet ægteskab fødtes i 1788 en søn og i 1789 en datter, der dog begge døde kort efter fødslen.

Ved disse to fødsler/begravelser angives i kirkebogen faderens efternavn som *Niels Henriksen Grønv* – jf. hans fars efternavn.

I 1789 blev møllen solgt og ægteparret med sønnen Henrik flyttede til Tirsted Sogn, Gerringe Mark, hvor faderen i januar 1790 havde købt et husmandssted for 299 rigsdaler. Huset var på 7 fag (10-11 m) i længden og med et hartkorn på 2 tønder og 4 skæppe.

De følgende børn i ægteskabet var:

- Kirsten, født i maj 1791. Her benævnes faderen *selvejerhusmand i Gierringe*.
- Baltser, født i oktober 1794. Her benævnes faderen på samme måde.

Huset i Gerringe solgtes i maj måned 1795 (for 399 rigsdaler; der må være sket nogle forbedringer) og familien flyttede til Rødby. Her fødtes:

- Jørgen i april 1797. Her benævnes faderen *husmand*.
- Claus i januar 1801. Her benævnes faderen *daglejer*.

I folketællingen i 1801 opgøres familien således:

<i>Niels Hendrichsen</i>	46 år gl.	<i>Daglejer,</i>
<i>Karen Malene Balsersdatter</i>	32 år gl.	<i>Hans kone,</i>
<i>Kirsten Nielsdatter</i>	10 år gl.	<i>barn,</i>
<i>Balsers Nielsen</i>	6 år gl.	<i>do,</i>
<i>Jørgen Nielsen</i>	4 år gl.	<i>do,</i>
<i>Claus Nielsen</i>	1 år gl.	<i>do.</i>

Sønnen Henrik flyttede ikke med til Rødby. Han var kommet ud at tjene.

Efter 1801 fødtes:

- Sidsel i august 1804. Her er faderen ikke nævnt med erhverv.
- Maren i maj 1810. Her benævnes faderen *matros*.

I Rødby boede familien først i *Østre Gade*, hvor Niels Henriksen i 1795 købte en gård af sin stedfar Johannes Pedersen, der var avlsmand m.m. i Rødby. Denne gård blev købt for 490 rd. og solgtes igen i 1798 for 450 rd. Herefter købte Niels Henriksen samme år et hus på 14 fag (længde ca. 22 m) i *Søndre Gade* for 160 rd. Dette hus solgtes igen i år 1800 for det samme beløb. Endelig købte Niels Henriksen i året 1800 et lille hus på auktion i *Frue Gade* for 50 rd.

Dette sidste hus, der var på 4 fag (længde 6-7 m), lå ved siden af huset, der var beboet af hans mor Ingeborre Christensdatter og hans stedfar Johannes Pedersen.

I juni 1804 døde Niels Henriksen mor og stedfar. De er i kirkebogen indført som begravede på samme dag, den 26. juni.

Kort over Rødby fra ca. 1797. Kortet er retvendt med nord opad.

Gadernes navne var: *Vestre Gade*, der fortsatte i *Østre Gade*; *Nørre Gade* (midt i billedet) og *Søndre Gade* nederst til venstre på kortet.

Frue Gade, der er vist ved rød pil, er i dag forlænget østpå.

Rødby lå dengang ud til Rødby Fjord, der senere blev inddæmmet og herefter blev *Nørre Gade* ført videre nordpå ud over det inddæmmede areal og fortsætter i dag i *Nebbelundevej*.

I forbindelse med familiens køb og salg af 3 ejendomme i Rødby er også optaget lån, der dengang var i form af lån hos private og med sikkerhed via en obligation – banker fandtes ikke. I obligationen for et lån var præcist angivet hvilken sikkerhed, der kunne stilles af låntageren. Oftest var det i selve huset og grunden til samme kombineret med pant i inventar.

I Niels Henriksens tilfælde er der i de forskellige obligationer nævnt – ud over selve huset med jordtilliggende – disse inventargenstande, som ægteparret har ejet:

- 1 dragkiste i eg med 4 skuffer, beslag, lås og nøgle,
- 1 blåt anstrøget [malet eller lign.] chatol,
- 1 klædeskab i fyr,
- 1 himmelseng med sribet omhæng og div. sengetøj,
- 1 bord, 1 bænk og 4 stole,
- 1 vråskab (Jf. ODS),
- 1 bryggerskedel, 2 gryder og 1 si med hank,
- 2 kobberkedler og 1 kobber thekedel,
- 1 kobber æbleskivepande.

Hjørne-, Stolpeskab; skab anbragt i et hjørne af stuen; især om gammeldags (bonde)møbel: lille skab anbragt (staaende ell. hængende) i hjørnet ml. vinduesbænken og husfaderens bænk for bordenden og anvendt til at opbevare penge og dokumenter, værdipapirer i.

Desuden har Niels Henriksen, medens han var avlsmand, i et tilfælde også givet sikkerhed i 3 køer, 8 får og i sin vinter- og vårsæd.

I sommeren 1811 solgte de deres hus i Frue Gade i Rødby. Formentlig er de umiddelbart herefter flyttet til Hunseby Sogn nord for Maribo. Her findes de nævnt i kirkebogen i 1820, hvor deres datter Sidsel konfirmeres og igen i 1824, hvor datteren Maren blev konfirmeret.

Fra 1829 findes de i fattigkommissionens protokol. Kirkebogen for Hunseby viser, at Niels Henriksen døde d. 7. april 1830 og blev begravet den 12. april fra Hunseby Kirke. I kirkebogen står hans alder angivet til 76 år samt at han er *fattiglem*, hvilket betyder, at der intet skifte er og at det var fattigvæsenet, der betalte begravelsen. Denne udgift er i fattigvæsenets protokol indført som:

<i>Lügkiste</i>	<i>3 rigsdaler og 64 skilling,</i>
<i>Den sædvanlige Skjænk</i>	<i>40 skilling.</i>

Karen Malene Baltersdatter findes i folketællingen for 1834, men nu som enke og boende til leje (indsidderske) sammen med barnebarnet Henriette Katarina Baltersdatter (datter af sønnen Baltser Nielsen, der boede i Søllested Sogn).

I modsætning til *Karen Nielsdatter* (ægteparret Hans Nielsen Friis og Karen Nielsdatter), der er omtalt tidligere som boende i sognets fattighus i Søllested, boede Karen Malene Baltersdatter hos forskellige gårdmænd/husmænd i Hunseby. Formentlig er hun *gået på omgang* og den familie hun boede hos har så fået den mængde korn og de rede penge, som hun blev tildelt. Dette var det meste af tiden:

4 skæppe rug og 1 tønne byg samt 1 rigsdaler og 32 skilling i rede penge.

I de sidste af hendes leveår fik hun/familien i løbet af året tildelt kvartalsvise ekstraportioner på 1 skæppe rug samt 16 skilling. Her ud over har hun kunnet få lægehjælp. Når man boede hos en familie skulle man deltage i de daglige sysler på gården/husmandsstedet så godt man kunne.

Karen Malene Baltersdatter (og i begyndelsen også hendes mand Niels Henriksen) var klassificeret i fattigvæsenets 3. klasse. I alle årene blev hun alene betegnet som *Niels Henriksens Enke*.

Karen Malene Baltersdatter døde i Hunseby den 22. december 1840 – ca. 70 år gammel. Hun blev begravet fra Hunseby Kirke den 27. december 1840.

I fattigkommissionens protokol er hendes død og begravelse beskrevet som vist neden for.

Det fremgår, at fattigvæsenet åbenbart nu må være opført med *den sædvanlige skjænk*, der blev ydet ved mandens begravelse.

I fattigkommissionens protokol, der er affotograferet på næste side, står:

Aar 1840 d. 29de December var Fattigcommissionen samlet, hvor da forhandlede Følgende: Blokket [blok = kirkebøsse] var blevet aabnet og befandttes Fattigvæsenets Andeel deraf at være 5 rigsdaler 1 mark, 1 skilling.

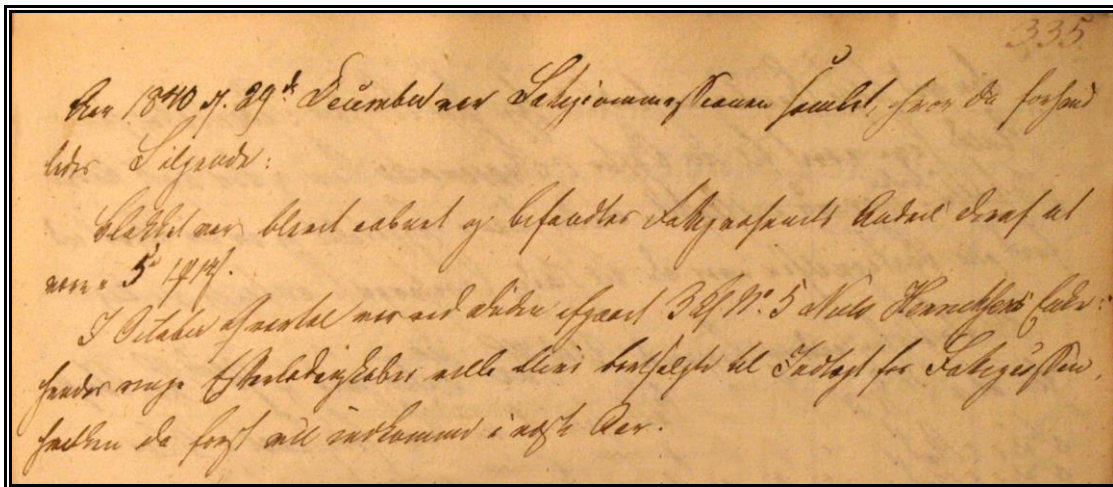
I Oktober Qvartal var ved døden afgaaet 3. kl. no. 5, Niels Henriksens Enke; hendes ringe Efterladenskaber ville blive bortsolgt til Indtægt for Fattigcassen, hvilken da først vil indkomme næste Aar.

Jf. Regler for Fattigvæsenets indretning af 1802 blev de fattige inddelt i disse 3 klasser.

Til 1. Classe henhøre alle saa gamle og syge, eller paa Helbred, Førlighed, Sandser og Forstand saaledes svækkede, at de aldeles intet, eller kun saare lidet, kan fortiene til Livets første Nødvendigheder.

Til 2. Classe henhøre Børn, som ere Fader og Moderløse, eller hvis Forældres Forstand, Helbred eller Sæder ere saaledes beskafne, at Børnenes Opfostring og Opdragelse ikke til dem bør betroes.

Til 3. Classe henhøre saadanne Familier eller enkelte Personer, som formedelst Svagelighed, mange Børn, tiltagende Alder, eller andre sadanne Aarsager, ikke ere i Stand til at fortiene saa meget, som behøves til deres, eller

--- o O o ---

Lars Hannibalsen og hans 3 hustruer

Anna Christophersdatter, Anne Jensdatter og Maren Andersdatter.

Lars Hannibalsen blev født i landsbyen Ettehave i Slemminge Sogn i efteråret 1731 og han døbt i Slemminge Kirke den 28. oktober 1731. Ettehave ligger 8-9 km sydøst for Maribo.

I kirkebogen ved dåben nævnes faderens navn Hannibal Hansen (?-1760). Moderens navn er ikke fundet. Faderen er andetsteds i kirkebogen benævnt med sit erhverv *væver* – formentlig kombineret med at være husmand.

Lars Hannibalsen giftede sig første gang den 16. juli 1751 i Fuglse Kirke, hvor han var 30 år gammel, med **Anna Christophersdatter**, der var omkring 40 år gammel (bedømt ud fra angivet alder ved død i 1784).

I forbindelse med deres trolovelse 28. november 1750 står i kirkebogen:

Lars Hannibal af Ettehaug og Anna ChristophersDatter af Fuglse.

For disse 2de [tvende] ovenstaaende Personers Ægteskab caverer [garanterer] vi tvende undertegnede ForløftningMænd [forlovere], at hverken Slægtskab eller andre Ægteskabs løfter, eller noget andet Lovstridigt, dette Ægteskab kan hindre, testerer vi med vore Hænders underskrift.

Nok forbinder vi os til at lade forhøre paa Cancelliet, om noget KongeBrev skulde behøves, formedelst det Svogerskab, der imellem disse 2de Personer befindes, inden Copulationen skeer, og i saa fald, samme at forskaffe [skaffe, frembringe], inden bemeldte Copulation.

Hannibal Hansøn

Christopher Danielsen

Christopher Danielsen var formentlig et nært familiemedlem til bruden.

Jeg har ikke søgt at finde frem til hvad det angivne *svogerskab* bestod i, men gætter på, at de hver har en søster eller broder, der var gifte med hinanden.

I dette ægteskab blev der ikke født nogle børn.

I 1753 fæstede han i Skottemarke et hus under godserne Christiansholm og Kærstrup. I fæstekontrakten er indføjjet, at Lars Hannibalsen er forpligtet til at stille et værelse til rådighed for husets tidligere fæstere i deres resterende livstid.

Lars Hannibalsen og hustru blev boende her til 1773, hvor han fæstede et andet hus i Skottemarke. Dette hus overtog han efter en nevø til Anna Christophersdatter (Christopher Clausen).

Kortet over Fuglse Sogn er fra ca. 1819. Kærstrup Gods ses nederst.

Anna Christophersdatter døde i november 1784 og blev begravet fra Fuglse Kirke den

12. november i en alder af ca. 72 Aar – altså født omk. 1712.

Af skiftet efter Anna Christophersdatter fremgår det, at huset rummede 2 stuer, et kammer, køkken (med et sengested) og loft. Det blev bedømt som noget brøstfældigt og det blev i skiftet noteret for en udgift hertil. Fæsteren havde selv ansvaret for at vedligeholde sit hus.

Det fremgår endvidere af skiftet, at familien havde 4 bistader, 2 heste, 1 ko, 5 får, 2 grise, 2 gæs og en gase. Blandt det noterede bohave er bl.a. nævnt 2 væve og en garnvinde, der kan have været som denne – eget foto fra Frilandsmuseet i Lyngby.

Skiftets samlede vurderingssum blev ca. 68 rd. Herfra fragik bl.a. penge til husets brøstfældighed, ubetalte regninger til købmanden i Nysted for nogle pottes brændevin og hollandsk snustobak samt udgiften til Anna Christophersdatters begravelse.

I alt blev der 36 rd. til arv og da ægteparret ikke havde børn, blev der nogle beløb til Anna Christophersdatters søskende eller til deres børn, hvis den pågældende søster eller broder var død.

Efter at Lars Hannibalsen havde fået det halve af arven var han umiddelbart i stand til at udbetale arvingerne deres tildelte beløb.

Den 28. januar 1785 giftede Lars Hannibalsen sig igen og denne gang med **Anna Jensdatter**, der var født omkring 1746 og dermed knap 40 år gammel.

Ved deres trolovelse står i kirkebogen den 31. december 1784:

Trolovet Enkemand Lars Hannibal af Skottemarke til Pigen Anne Jensdatter af Thorslunde.

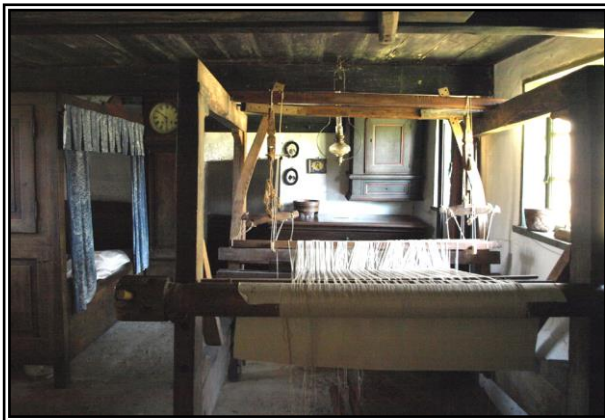
Det fremgår heraf, at Lars Hannibalsen fortsat boede i Skottemarke, hvor han slog sig ned i 1753, eller måske lidt før, da han giftede sig i 1751 i Fuglse.

Jf. folketællingen 3 år senere i 1787 havde han 3 tjenestefolk boende. Disse tjenestefolk har formentlig hjulpet med det hoveriarbejde, som han var forpligtet til ifølge sin fæstekontrakt, men en af disse kan måske også have været i væverlære samtidig.

Lars Hannibalsen har hørt til den bedre stillede del af husmændene, idet han har kunnet kombinere fæsteforholdet med et håndværk.

På hjemmesiden for Frilandsmuseet i Lyngby kan læses, at landsbyvæverne oftest var mænd, mens vævearbejdet på gårdene blev udført af kvinder. Væveren blev betalt enten i rede penge eller i naturalier. Han kunne også få lov til at låne bøndernes trækdyr til sine egne, små marker mod at væve for dem. Lars Hannibalsen har dog haft egne heste (jf. skiftet efter hans første hustru og efter ham selv ved hans død i 1807).

I Helene Stranges bog: *Den ældste Generation i Lolland-Falsters Stift* findes dette om at være væver i de ældste tider (i uddrag): *Fra de ældste Tider har det været Skik, at Konerne selv bragte deres Spind til Væveren og blev indtil Garnet var sat paa Væv. De var saa sikre paa, at det hele var taget med og havde tillige en halvhellig Dag ud deraf. Naar Konerne kom længere borte fra, kunde de jo ikke bære det tunge Garn. Mændene kørte da for dem og tilbragte ligeledes Dagen i Væverhuset. Da der ingen Rimelighed kunde være i, at væveren skulde føde Bønderne en halv eller hel Dag, som det kunde vare, at faa Garnet sat paa, medbragt de altid en hel Del forskellige gode Fødevarer af Kage, Sul og Smør, Æg og Fløde og altid i rigelig Mængde, saa der ogsaa var nok til Væverfamilien med. Alt kom derved til at staa i Festlighedens Tegn og fik Navnet Vævergilder. Efter at Tøjet var færdigt, tog Væveren Rullen paa Nakken og vandrede hen med det til Ejermanen. Og saa blev der Gilde igen! Som oftest med en Æggekeg, Godtøl, nogle Snapse og en 'Knægt' eller to!*

Husmandshjemmet i Skottemark var som nævnt på forrige side ganske lille, men svarede til et gennemsnits husmandssted dengang. I 1787 boede her 5 voksne og et lille barn, og snart kom der flere børn til.

I ægteskabet med Anna Jensdatter fødtes i november 1785 en datter, der blev navngivet Anna efter den netop afdøde første hustru. Hun blev døbt i Fuglse Kirke den 26. november 1785, men døde allerede i januar året efter.

I forbindelse med denne fødsel døde også moderen Anna Jensdatter sidst i november 1785 og hun blev begravet den 2. december 1785 fra Fuglse Kirke. Efter Anna Jensdatter har jeg ikke fundet noget skifte.

Den 17. februar 1786 giftede Lars Hannibalsen sig for tredje gang og denne gang med **Maren Andersdatter**, der blev født i november 1765 og dermed var 20 år ved ægteskabets indgåelse. Lars Hannibalsen var nu 55 år gammel.

Hendes forældre var fæstegårdmand Anders Nielsen (ca. 1730-1797) og hustru Kirsten Sophia Hansdatter (ca. 1730-1812). Moderen havde været gift en gang tidligere og bragte nogle børn med ind i dette hendes andet ægteskab.

Maren Andersdatter fik en lillebror Niels i 1767, men han døde 2 år efter. I 1770 fik hun en broder Jens, der nåede frem til voksenalder. Han blev boende i Skottemarke, hvor han efter sit giftermål med Anne Margrethe Clemmensdatter, dels havde moderen boende hos sig, men også tog sig af Maren Andersdatter og Lars Hannibalsens børn efter deres død i 1801 og 1807.

Lars Hannibalsen har i øvrigt kendt familien mange år tilbage. Dels var samfundet omkring Skottemarke ganske lille, men han var også fadder ved Jens Andersens dåb i 1770.

Maren Andersdatter blev konfirmeret i foråret 1780. På dette tidspunkt boede hun endnu hjemme hos forældrene.

2 år efter broderen Jens Andersens dåb i 1770 kan man i kirkebogen læse et eksempel på, hvordan man dengang kommunikerede væsentlige meddelelser fra centralt hold (her kongen/kancelliet) ud til den brede befolkning.

Baggrunden for meddelelsen var arrestationen af Christian VII's livlæge Struensee og Brandt.

For dagen den 9. februar 1772 har præsten i Fuglse indskrevet dette i kirkebogen: →

Den nævnte dato 17. januar var arrestationsdatoen. Begge blev henrettet den 28. april 1772.

Menigmand i Fuglse Sogn på det tidspunkt har vel næppe kendt det aller mindste til denne sags omstændigheder i øvrigt!

Samme Søndag blev efter Kongel. Ordre giort Taksigelse af Prædikestolen i begge Kirker [Fuglse og Krønge], og siunget Te Deum etc. for den Varetægt og Beskiermelse Gud har haft over Kongen, hans Riger og Lande, da en Sammenrottelse af onde og nedrige Folk han havde om sig s: Græv Struensee og Græv Brandt med fleer, haver søgt at drage Rigerne til sig, hvis forehavende uhørlige og skammelige Gierninger vil Bekiendtgjøres her efter og for vore Slægter i Efter Tiden.

Frelsen og Befrielsen for Kongen og os skeede Natten d. 17. Januar indeværende Aar [1772]

I ægteskabet mellem **Lars Hannibalsen** og **Maren Andersdatter** fødtes i alt 9 børn. Disse var:

- Niels, fødtes i november 1786. Han var i 1801 i tjeneste hos en gårdmand i landsbyen Florup (Flaarup) i Fuglse Sogn.
- Hannibal, fødtes i juni 1788.
- Ane Magrethe, fødtes i januar 1790 og døde i maj 1854. Omtalt tidligere.
- Ellen, fødtes i maj 1791.
- Birthe, fødtes i maj 1793.
- Kirsten Sophie, fødtes i august 1795.
- Anders, fødtes i februar 1797.
- Sidsel, fødtes i marts 1799.
- Hans, fødtes i februar 1801 og døde i juli samme år.

Ovenstående fødselshyppighed viser, at der var godt 21 måneder mellem hver fødsel.

En væver på landet kunne have god hjælp af sine børn. Disse kunne tidligt hjælpe med f.eks. spoling til skytten og med at række tråde til ved opsætning af væven.

I bogen *Håndværk – da det var håndens værk* 2 af Jørgen og Steffen Duus har disse skrevet dette om landvæverens produkter:

De varer, som håndvæverne forarbejdede, var lagenlærred af hør og blår. Blågarnslagterne har sikkert ikke været behagelige at ligge med, før de har været vasket adskillige gange, men mon de ikke hovedsagelig blev brugt til folkesengene [blår var korte hørtaver, der ofte indeholdt hårde træstumper].

Endvidere blev der vævet olmerdug til uldne dyner, samt drejler, duge, hvergarnsvarer og vadmæl.

I folketællingen i 1801 blev familien indskrevet på denne måde:

<i>Lars Hannibal</i>	72	<i>gift</i>	<i>Husmand og væver</i>
<i>Maren Andersdatter</i>	36	<i>gift</i>	<i>Hustru</i>
<i>Hannibal Larsen</i>	13		<i>Barn</i>
<i>Anne Larsdatter</i>	11	<i>do</i>	[Ane Magrethe]
<i>Kirsten Sophie L.dtr.</i>	4	<i>do</i>	
<i>Anders Larsen</i>	2	<i>do</i>	
<i>Hans Johansen</i>	22		<i>tjenestekarl</i>

Døtrene Ellen og Birthe er ikke med her og må være kommet ud at tjene. Datteren Sidsel er formentlig glemt da hun ikke ses at være død i det korte tidsrum mellem fødsel og folketællingen i 1801. Og hun indgår i skiftet efter faderen i 1807.

Umiddelbart efter folketællingen i februar 1801 døde Lars Hannibalsens tredje kone (og lige som hans 2. hustru) i barselsseng.

Maren Andersdatter døde i april 1801 og blev begravet fra Fuglse Kirke den 11. april samme år. Hun blev godt 35 år gammel. Barnet, der blev døbt Hans, døde i juli 1801.

Kun 6 år senere døde Lars Hannibalsen i januar 1807 i en alder af godt 75 år.

Han blev begravet fra Fuglse Kirke den 3. februar 1807.

I skiftet efter Lars Hannibalsen står, at deres fæstehus (under Christiansholm og Kærstrup Godser) bestod af 2 stuer, køkken og lo. I loen var der hos Lars Hannibalsen tilsyneladende beboelse, idet der bl.a. stod en seng. Et ganske lille hus på vel omkring 50 m², hvor der har boet 9 mennesker.

Endvidere står i skiftet efter Lars Hannibalsen bl.a., at den ældste søn er ude at tjene og at de yngste børn tilsyneladende fortsat boede i barndomshjemmet.

Det fremgår også af skiftet, at børnene havde familie i sognet, herunder en morbror (Jens Andersen), der blev værge for de 6 yngste børn, der var umyndige. Kun den ældste søn Niels, der fyldte 21 år under skiftebehandlingen, var myndig.

Skiftet gav et overskud efter at indboet var solgt på auktion og der blev nogle mindre beløb til børnene. Sønnerne, der arvede det dobbelte af døtrene, arvede hver godt 12 rigsdaler, medens døtrene hver arvede godt 6 rigsdaler.

Den ældste søn Niels fik sit arvebeløb udbetalt, medens arvebeløbene for de øvrige seks (endnu umyndige) søskende

henstaaer [under] den høje Overformynder til Ansvar, at de bliver anvendte til de Umyndiges Nødtørvt og Christelige Opdragelse i alle Deelee.

Beløbet på godt 12 rigsdaler svarede dengang til omkring ¼ årsløn for en landarbejder.

Niels Hansen Friis og Birthe (Sophie) Jørgensdatter

Fødsel, dåb og forældre for **Niels Hansen Friis** er ikke fundet. Men han blev født omkring 1750 og formentlig på Sydlolland. Men som det fremgår af andre unge mænd i denne bog og deres lægdsrulleoptegnelser, kunne de flytte en del omkring.

Birthe (Sophie) Jørgensdatter¹ blev ligeledes formentlig også født på Sydlolland, men hendes dåb og forældre er ikke fundet. Hendes fødeår var i 1750-erne.

Jf. FT 1787 ses de begge at være tjenestefolk på herregården Gammelgård i Ryde Sogn, som dengang ejedes af *Høj-Ædle og Høj-Velbaarne Hr. Kammer-Herre Mons. Morgenstjerne*, som der står i kirkebogen ved deres vielse.

Kammerherren, der også var stiftamtmand, hed Casper Wilhelm von Munthe af Morgenstjerne.

Jf. FT 1787 angives deres alder til henholdsvis 34 år og hendes til 28 år.

Ved deres vielse i juni 1888 står også i kirkebogen, at de er *af Højreby*, hvilket betyder, at de i forbindelse med at de stifter familie har fæstet et husmandssted under Gammelgård, der dengang ejede jordarealer i Søllested Sogn inklusive gården Vilhelmshøj.

Sønnen Hans Nielsen Friis vender med sin familie tilbage hertil omkring 1817-18.

Ægteparret fik disse børn:

- Hans, født i 1788 og døbt i Ryde Kirke, død 1832. Omtalt tidligere.
- Mads, født november 1793 i Højreby og død i april 1795 sammesteds.
Dåb og begravelse er indført i kirkebog for Skovlænge.
- Anna, født i december 1795 i Højreby og død i Kirke Flinterup Sogn på Vestsjælland i 1883.
Dåb indført i kirkebog for Skovlænge.

Niels Hansen Friis og Birthe Jørgensdatter flyttede kort tid efter datteren Annas fødsel til Ønslev Sogn på Falster, hvor de boede nær landsbyen Boderup og Boderup Gård, der ligger 1-2 km sydvest for Eskilstrup.

Folketællingen i 1801 for Boderup Sogn viser dette:

<i>Niels Hansen Friis</i>	<i>51 år gl.</i>	<i>Huusmand med jord,</i>
<i>Birte Sophie Jørgensdtr.</i>	<i>49 år gl.</i>	<i>Hans kone,</i>
<i>Anna Nielsdatter</i>	<i>5 år gl.</i>	<i>Deres datter.</i>

Denne datter blev konfirmeret i Ønslev Kirke i 1811.

Betegnelsen *husmand med jord* betyder, at han må have fæstet et lille hus med et jordtilliggende på højst 2-3 tdr. land. Et sådant jordstykke var ikke nok til at dække en families samlede behov – der har f.eks. ikke kunnet holdes hest(e). Til selvhusholdning krævedes op mod det tredobbelte areal. Niels H. Friis og formentlig også Birthe Jørgensdatter har derfor også arbejdet periodisk som daglejere.

I forbindelse med mine undersøgelser af kirkebogen for Ønslev Sogn i perioden efter 1801 stødte jeg på nedennævnte voldsomme hændelse, der dengang må have været drøftet i familien Friis og i dagens Danmark formentlig ville have givet anledning til store avisoverskrifter.

En soldat skyder brutalt konen på den gård, hvor han er indlogeret og derefter begår han selvmord.

Baggrunden var den, at man endnu i starten af 1800-tallet havde den ordning inden for militæret, at de lokale gårde var pligtige at give husly og mad til udstationerede soldater – soldaterne lå i *kantonement*. Således også på en gård i landsbyen Klodskov, der ligger kun 4 km sydvest for Boderup, hvor familien Friis boede.

¹ Birthe (Sophie) Jørgensdatter er i en enkelt FT nævnt med fornavnene *Birte Sophie*. Hun lever helt til 1845, hvor fødesogn er oplyst i FT. Her angiver hun *Tyrsted* [Tirsted], *Laaland*, hvor jeg dog ikke kan finde hende.

En soldat Binger bliver tilsyneladende utilfreds med forplejningen på den gård, hvor han er udstationeret. Han forflyttes, men møder derefter op på gården, hvor han skyder husmoderen Maren Jørgensdatter og derefter sig selv.

Myndighederne (den lokale kammeråd) iværksætter naturligvis en større undersøgelse. Her forklarer den ihjelskudtes mand Hans Olsen, at han mener, at årsagen til, at Binger havde myrdet hans kone var, at den preussiske soldat havde været utilfreds med maden og det var de skændtes om.

Som det fremgår af kirkebogen (faktaboks), hvori præsten umiddelbart efter hændelsen og i forbindelse med begravelsen af Maren Jørgensdatter har indskrevet sin oplevelse af baggrunden, har denne fornemmet en noget anden årsag til misgerningen: *forsmået kærlighed!*

Soldaten kunne ikke som selvmorder begraves i indviet jord på kirkegården og blev derfor begravet i en nærliggende skov – ved nattetid.

Lidt længere fremme i kirkebogen findes Niels Hansen Friis's død skrevet ind og dette er noget mindre dramatisk noteret, nemlig:

Niels Hansen Friis, husmand ved Boderup, 76 Aar gl.

Alder ved død skal nok tages med lidt forbehold – han skulle i så fald være født i 1742.

Niels Hansen Friis døde den 29. maj 1819 og blev begravet den 2. juni fra Ønslev Kirke.

Ægteparrets datter Anna indgik i december 1816 (hun var da 20 år gammel) ægteskab med en ca. 2 år ældre bødker Hans Høier.

Birthe Sophie Jørgensdatters videre skæbne er fundet via datteren Annas ægteskab med Hans Høier. I FT 1834 findes dette ægtepar boende i Kirke Flinterup i Sorø Amt på Vestsjælland ved stedsnavnet *Ødemark Huse*. Her boede også Anna Nielsdatters moder Birthe Jørgensdatter.

Birthe Jørgensdatter boede sammen med sin datter og svigersøn frem til sin død i 1846.

I en alder af knap 97 år (anslået alder) døde hun den 1. juni og blev begravet fra Kirke Flinterup Kirke den 5. juni 1846.

"Maren Jørgensdatter, Gaardmd. Hans Olsens Kone i Clodskov, død 18. April 1810, begr. d. 23., 37 Aar gl.

NB. Denne vakre og takkelige Kone blev paa en skjændig Maade ihjelskudt af en Korporal ved det Slesvigske Rytter-Regiment, en Preusser af Fødsel, ved Navn Binger, som laae i Qvarter hos hende. Han havde fleere gange yppet Klammeri med Konen angaaende Bespisningen. Men besværer sig derover hos hans Chef, som strax lader ham anvise et andet Qvarter. Han flytter, men kommer strax tilbage med 2 ladte Pistoler. Han møder Konen i Gaarden, sætter den eene Pistol paa det venstre Bryst, brænder løs; Hun styrter og Dør paa Øjeblikket.

Han gaaer derpaa 6 til 7 Skridt bort fra hende, skyder sig med den anden Pistol igjennem Munden og falder.

Morderen blev ved Natte-Tiid begravet i Eskebjerg-Skoven.

Nogle tror, at mislykket og forsmået Kjerlighed maa have været Hoved-Aarsagen til denne rasede Misgjerning."

Frederik Christiansen (Linchhusen) og Ane Margrethe Pedersdatter

Frederik Christiansen blev født i Dannemare Sogn den 7. januar 1814. Han hjemmedøbtes dagen efter og dåben konfirmeredes i kirken den 6. marts 1814.

Han blev – lige som sine søskende – døbt i denne døbefont, der 80 år senere blev reddet fra den i 1895 nedbrændte kirke i Dannemare.

I 1814 påbegyndtes kravet om, at der skulle føres 2 kirkebøger, samt at disse på intet tidspunkt måtte opholde sig under samme tag. Der havde været for mange tilfælde, hvor en præstegård var brændt ned – og sammen med denne så også kirkebøgerne. Denne dåb er dermed indført i 2 forskellige kirkebøger, hvor han i den ene kaldes Frederik og i den anden kaldes Frederich. Hans tyske afstamning slår her igennem.

Forældrene var – jf. degnens eksemplar (præstens er noget mere kortfattet) – *Christian Linchuusen og Anna Dorthe Hans Datter, Professionist og Muurmester, beboer et fra Dannemare Bye udflyttede Huuse.*

Ordet *professionist* dækker formentlig over, at han lokalt er oplevet som *professionel* håndværker. Læs mere om dette ægtepar fra side 69.

Frederik er i hele sit liv i div. arkivalier benævnt ved efternavnet Christiansen – med undtagelse af indskrift i kirkebogen ved hans konfirmation, hvor navnet *Linchhusen* også indgår. Dette er helt i overensstemmelse med den danske tradition, hvor faderens fornavn tilføjes henholdsvis *søn/sen* eller *datter*. Familien stammede fra Tyskland (Hertugdømmet Slesvig) og her har de flere generationer tilbage alene benyttet efternavnet *Linchhusen*.

Frederik Christiansen var forældrenes yngste barn. En dreng med samme fornavn blev født i 1798, men døde i 1810. Jf. datidens tradition blev den næst fødte søn (efter 1810) opkaldt med samme fornavn.

Da Frederik var 7 år gammel døde hans far i en alder af 55 år. 4 måneder efter faderens død giftede moderen sig igen med *Peiter Nielsen*, der var ungkarl og *tjente skolelærer Christensen i Gloslund*. Han var 34 år gammel og hun var 50 år gammel. Han har overtaget fæstet.

Året efter i 1822 døde en broder Jørgen, der var født i 1805 og i maj 1829 døde hans moder i en alder af knap 58 år. Peiter Nielsen giftede sig igen ½ år senere.

Disse hurtige giftermål efter en ægtefælles død vidner om nødvendigheden af, at der til enhver tid i et husmandshjem var mindst 2 voksne til at sørge for alle hjemmets fornødenheder. Et husmands-ægtepar var et arbejdsfællesskab, hvor opgaverne var kønsbestemte. Se bilagene sidst i bogen på siderne 88 og 89.

Frederik Christiansen blev konfirmeret i Dannemare Kirke i 1828 da han var 14 år gammel. I kirkebogen blev nu anført stedfaderens navn og Frederik har af præsten fået karakteren: *Veloplyst*.

De følgende 25 år kan for Frederik Christiansens vedkommende følges tæt takket være hans lægdsrulleoplysninger kombineret med div. folketællinger. I sin militærtid blev han sat til at være *terainkudsk* – formentlig fordi han var for *klein* til andre opgaver. I lægdsrullen er han – til forskel fra

næsten alle andre – ikke anført med højde, men han er som 18-årig i 1832 anført som: *Klein og Spædlemmet i høi Grad.*

Oplysninger fra hans lægdsrulle og fra div. folketællinger viser dette livsforløb:

ALDER cirka	ÅRSTAL cirka	SOGN og STED- NAVN	ARBEJDSSTED	STILLINGS- BETEGNELSE
15 år	1829	Vestenskov S, Savnsø		Arbejdsdreng
18-26 år	1831 - 39	Arningen S, Kuditse	Gård med 2 tjenestekarle og 2 tjenestepiger.	Tjenestekarl
26-28 år	1840 - 42	Vestenskov S, Brydebølle	Gård med 3 tjenestekarle og 3 tjenestepiger.	Karl
28-32 år	1842 - 46	Gloslunde S, Hoby	Gård med 3 voksne sted- børn i tjeneste og 2 karle.	Tjenestekarl
32-41 år	1846 -55	Stokkemark S, Abed Do, Brandsmosen Do, Abed	Først lejer han sig ind i Abed, flyttede til en træ- skomager i Brandsmosen og derefter tilbage til Abed.	Skomager
	Fra 1855	Østofte S,		Skomager, daglejer

Som det fremgår foran, nedsatte han sig som skomager ca. 1846 i en alder af 32 år.

Medens Frederik Christiansen arbejdede som skomager i Abed lidt vest for Stokkemark By, mødte han sin hustru Ane Margrethe Pedersdatter. Han var nu 40 år gammel.

Ane Margrethe Pedersdatter blev født i Reersnæs i Østofte Sogn den 8. november 1831. Hun døbttes i Østofte Kirke den 22. januar året efter. Hun var forældrenes førstefødte barn efter deres vielse i maj 1831.

Forældrene er i kirkebogen benævnt *Indsidder Peder Danielsen og Kone Karen Mogensdatter.*

Familien bor til leje i et hus i Reersnæs By sammen med en anden familie. Faderen er i FT 1834 benævnt *daglejer*. Læs mere om dette ægtepar fra side 72.

I FT 1840 kan læses, at Ane Margrethes familie fortsat boede i Reersnæs, men nu var der blevet født endnu 2 piger/søstre, nemlig Ane Kirstine, født i 1835, og Bodil, født i 1837.

Forældrene fik tilsyneladende ikke flere end disse 3 piger.

Ane Margrethe blev konfirmeret i Østofte Kirke i 1846. Præsten gav hende disse karakterer:

Gode kundskaber og meget god opførsel.

Umiddelbart efter sin konfirmation flyttede hun formentlig til et job som *tjenestepige* i nabosognet Stok-

I eftersommeren 1850 opstod i Bandholm en mindre koleraepidemi. Dengang var man i lægekredse endnu ikke helt enige om hvilken smittefarlighed den rummede endsige om dens rette behandling.

Efter seks dødsfald inden for samme uge fik byen hjælp fra København og Sundhedsstyrelsen. Herfra sendte man en ung læge P.L. Panum til Bandholm. Panum var som helt ung læge kendt for at finde nye metoder til at bekæmpe sygdomme, hvilket mødte modstand fra den ældre lægestand. I Bandholm iværksatte Panum nogle kraftige foranstaltninger, der blandt andet indebar tvangsindlæggelse af de ramte inden for et afspærret område. I huse, hvor der var konstateret kolera, blev disse afspærret, rensset og desinficeret og de tilbageværende beboere kom i en 5-dages karantæne.

Omkring 1. oktober var epidemien under kontrol. I alt døde 15 mennesker. Peter Ludvig Panum (1820-85) har senere givet navn til Panum Institutet i København.

kemærke, men kom igen hjem til sognet/forældrene samme år. Herefter kan jeg ikke med sikkerhed finde hende i kirkebøgernes til- og afgangslister førend hun i 1854 giftede sig i Stokkemærke Kirke.

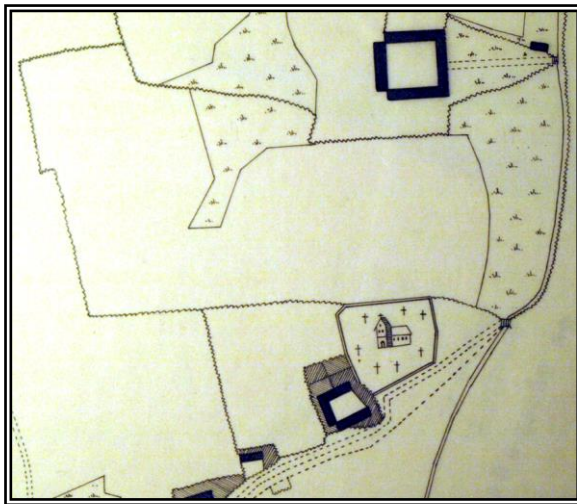
Frederik Christiansen og Ane Margrethe Pedersdatter giftede sig i Stokkemærke Kirke den 16. september 1854. Han angives i kirkebogen at være 40½ år gammel – hun angives at være 22¾ år gammel.

Ane Margrethe Pedersdatter var ved vielsen i tjeneste hos en gårdmand i Abed. Frederik Christiansen angives som skomager i Abed og bor til leje. Abed ligger i Stokkemærke Sogn.

Det nygifte ægtepar flyttede tidligt i 1855 til Østofte Sogn, hvor de lejede sig ind i et hus i Østofte By.

I ægteskabet fødtes disse børn:

- Ane Dorthea, 1855-1929; omtalt tidligere.
- Peter Christian, 1858-? Jf. FT 1880 er han tjenestetyende på gården *Frihedsminde* i Skørringe Sogn.
- Hans Jørgen, 1861-? Formentlig er det ham, der i 1880 er *tjenestekarl* hos en gårdejer i Østofte Sogn.
- Vilhelm Martin, 1866-? Formentlig er det ham, der i 1880 er *plejebarn* hos et ægtepar, der er i tjeneste hos skolelæreren i Skørringe.

Tegning af Østofte fra midt eller sidst i 1800-tallet med kirkens nærmeste omgivelser.

Folk gik [dengang] ikke med Læderfodtøj som nu. At få Sko paa, var i ældre Dage noget af en Højtid, og mange Smaafolks Børn havde ikke ejet et Par Sko før til deres Konfirmation. I de allerfattigste Tider var det endda ikke enhver givet at kunne staa paa Kirkegulvet i Læderfodtøj. Adskillige maatte nøjes med Træsko og mange, som mødte med Sko eller Støvler, havde laant sig frem hos Forældre eller voksne Søkende. Nogle Gange havde de ogsaa faaet et Par til Laans hos en eller anden Gaardmandsfamilie.

Til langt ind i forrige Aarhundrede [1800-tallet] har der været mangfoldige Smaakaarsfolk, som kun har ejet et eneste Sæt Læderfodtøj i hele deres Liv; og selv de mere velstillede sparede i gamle Dage stærkt paa Støvler og Sko, saa under alt dette blev der ikke stor Forretning for Landsbyskomagerne endskønt deres Priser var saare lave.

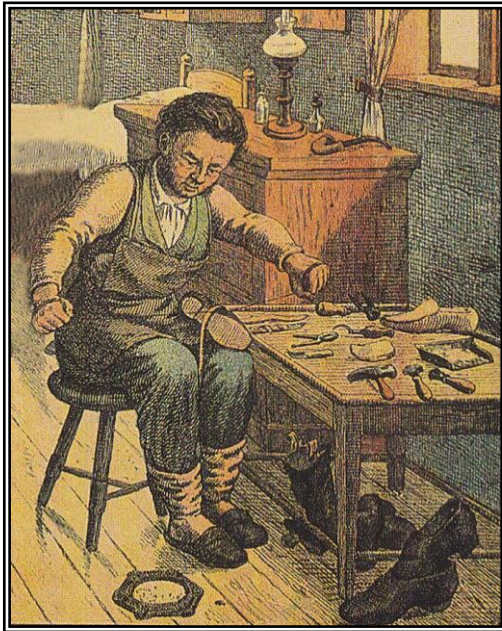
Fra Den ældste generation i Lolland-Falsters Stift ved Helene Strange. Udg. 1933-37.

I oktober 1869 holdtes der konfirmation for datteren Ane Dorthea og kort efter er hun jf. FT 1870 i tjeneste hos en gårdejer i Østofte By. Broderen Peter Christian boede i 1870 ej heller hjemme, han var kommet ud at tjene i en alder af 10-12 år.

Til højre har jeg indsat en beskrivelse af en landsbyskomagers arbejde midt og sidst i 1800-tallet.

Denne beskrivelse svarer til Thorkild Bjørnvigs gengivelse af Anine Carolines situation:

Da jeg blev konfirmeret fik jeg mit første par rigtige sko, de var købt til at vokse i og passede mig først da jeg var 18 år.

Det fremgår af *faktaboksen* på forrige side, at landbefolkningens primære fodtøj var træsko, og måske har Frederik Christiansen også fremstillet træsko. Sidst i 1800-tallet kom de første fabriksfremstillede sko frem og disse kunne fremstilles væsentligt billigere end sko, der blev fremstillet i hånden.

Håndskomageriet gik lidt efter lidt i baggrunden og gik over til lappeskomageri.

Billedet til venstre er fra et såkaldt *anskuelsesbillede*, der blev benyttet i den danske folkeskole fra omkring 1870. Skomageren har formentlig haft sit værksted i et hjørne af stuen i det lille hjem – på samme måde, som man kan se det i H.C. Andersens barndomshjem i Odense.

Fotoet til højre viser et arbejdssted for frem-

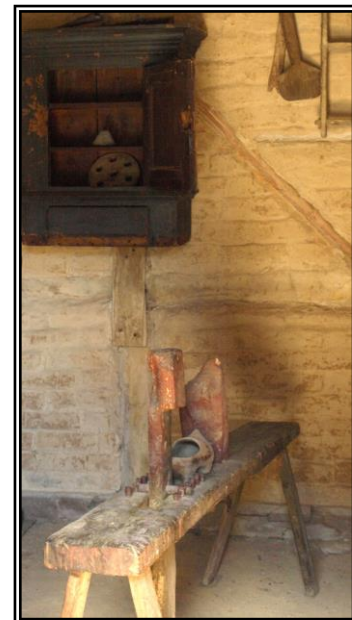
stilling af træsko. Fotoet er fra Frilandsmuseet i Lyngby.

Den 28 juni 1871 døde Ane Margrethe Pedersdatter i en alder af kun 39½ år. Hun blev begravet fra Østofte Kirke den 4. juli 1871.

Faderen var nu alene med de to yngste børn, der jf. FT 1870 fortsat boede hjemme, men jeg gætter på, at Ane Dorthea, som eneste pige i familien, i årene mellem moderens død og hendes ægteskab med skrædderen Hans Christian Hansen, formentlig holdt hus for faderen, der har skullet passe skomagererhvervet.

Faderen giftede sig ikke igen, men flyttede fra ca. 1875 til Havlørkke, hvor datteren Ane Dorthea Frederiksen nu havde slået sig ned sammen med ægtemanden skrædder Hans Christian Hansen.

De to yngste drenge var kommet ud at tjene eller (se ved Vilhelm Martin oven for) anbragt i pleje hos en familie. Dette var den gængse form for socialhjælp på den tid.

I FT 1880 og FT 1890 ses Frederik Christiansen at bo i Havlørkke og han angives i den første af disse tællinger at *arbejde ved vejarbejde*. Måske har han fortsat også arbejdet lidt ved skomageriet!

Den 24. februar 1893 døde Frederik Christiansen i en alder af 79 år. Han blev begravet fra Østofte Kirke den 1. marts samme år.

I kirkebogen har præsten skrevet:

Frederik Christiansen, Enkemand, Arbejdsmand i Havlykke; Søn af Parcellist Christian Frederiksen i Dannemare; født sammesteds.

I skifteprotokollen er indført:

Aar 1893 den 25. Febr. anmeldte Skræder Hans Christian Hansen i Havlykke, at hans Svigerfader Arbejdsmand Frederik Christiansen er død i Gaar, 79 Aar gammel.

Afdøde, der var paa Aftægt hos Anmelderen, efterlader sig intet til Arv.

Christian Frederik Linchhusen og Anna Dorthea Hansdatter

Christian Friederich/Frederik Linchhusen blev født i Slesvig i landsbyen Esgrus, der ligger ca. 25-30 km østsydøst for Flensborg. Han blev født den 30. maj 1766.

Forældrene var Friederich Linchhusen, der var kromand (forpagter af en kro) og Margrethe Elisabeth Langmaack.

Moderen og 6 af hendes børn og her i blandt Christian Frederik flyttede fra Slesvig til Lolland omkring 1788, hvor Christian Frederik var ca. 22 år gammel. Formodentlig er faderen død kort tid før og moderen med børnene, der dengang var i alderen fra ca. 17 år til ca. 30 år gamle, har søgt 'nye græsange'.

En efterkommer har fortalt, at familien kom til Lolland for at være med til at grave de store afvandsgrøfter og bygge diger.

Familien har boet i Langholmområdet lidt syd for Dannemare By i det samme område, hvor rokke-drejer Hans Jørgen Henriksen flyttede til i 1864.

Ud fra danske arkivalier kan konstateres, at der i folketællingen for 1787 ikke er nogen familier med navnet Linchhusen i hverken Dannemare eller andre sogne på Lolland. En ældre broder (Jochum) til Christian Frederik giftede sig ca. 1790 med en lollandsk kvinde, hvilket indsnævrer tidsrummet for deres ankomst til Lolland.

Anna Dorthea Hansdatter blev født i Dannemare Sogn i foråret 1771 og hun døbtes i Dannemare Kirke den 17. juli samme år.

Forældrene var daglejer under Bådesgård Gods Hans Steen og Maren Christensdatter.

Læs mere om dette ægtepar fra side 75.

Da Anna Dorthea var kun 10 år gammel døde hendes fader i januar 1782 i en alder af 51 år. Han døde på Dannemare Hospital. Se kort side 76.

Anna Dorthea boede endnu hjemme på dette tidspunkt, medens hendes 2 brødre Christian Hansen Steen på 18 år og Jørgen Hansen Steen på 15 år var i tjeneste på to forskellige gårde i sognet Dannemare.

Kort tid efter faderens død er Anna Dorthea kommet ud at tjene, hvilket fremgår af FT 1787, hvor hun er i tjeneste hos en gårdmand i Dannemare. Jf. samme FT er moderen *enke og inderste* (lejer).

Anna Dortheas moder Maren Christensdatter døde i juni 1794 i en alder af 61 år.

Christian Frederik Linchhusen og Anna Dorthea Hansdatter giftede sig den 20 maj 1796 i Dannemare Kirke.

Præsten skrev i 1796: trolovede

den 23de Martii Ungkarl Christian Linchhusen og Pige Anna Dorthe Hans Datter.

Spons. [forlovere] Jochum Friederich Linchhusen og Jørgen Hansen.

Ægteviede d. 20de Maii.

Førstnævnte forlover var hans broder og sidstnævnte var hendes broder.

Brudgommen var 30 år gammel og bruden var 25 år gammel.

Ægteparret Christian Frederik Linchhusen og Anna Dorthea Hansdatter blev boende i Dannemare hele deres liv.

Han arbejdede dels som husmand, men er flere steder nævnt også som murermester. I FT 1801 er han benævnt *tømmermand, murermester og snedker* og ved det sidste barns fødsel i 1814 er han i den ene af kirkebøgerne benævnt *Muurmester og Professionist*. Dette sidste tolker jeg på den måde, at han i lokalmiljøet har haft status af *professionel murer/håndværker*.

I ægteskabet fødtes disse børn:

- Maren (opkaldt efter mormoderen), der blev født i december 1796. Hun blev gift med Hans Madsen.
- Frederik (opkaldt efter farfaderen), der blev født i november 1798, men døde i en alder af 12 år i november 1810.
- Hans (opkaldt efter morfaderen), der blev født i marts 1801 og døde i august 1868. Han var først gift med Dorthe Kirstine Geertsdatter og derefter i 1848 med Maren Hansdatter.
- Jørgen, der blev født juni 1805 og døde i en alder af 17 år i juni 1822.
- Ane Elisabeth (opkaldt efter farmoderen), der blev født i april 1809.
- Frederik (opkaldt efter den afdøde storebroder), der blev født i januar 1814 og døde i februar 1893. Han giftede sig i 1854 med Ane Margrethe Pedersdatter og er omtalt tidligere.

Familien boede på et sted, der dengang blev benævnt *Lodden 11* og lå i et område, der lokalt kaldtes *de fra Dannemare By udflyttede huse*. På dette udsnit af første matrikelkort (1809-49) står der ved pilen og med rødt, lodret:

44 - Christian Linchhusen

49490 kvadratalen = ca. 2 hektar = godt 3½ tønde land.

De viste grunde ligger ca. midtvejs mellem Dannemare By (øverst) og Charlottenlund og altså ud til Langholmvej (lodret på kortet).

I dag hedder området *Husby* og på *Langholmvej 18* ligger endnu i dag en ejendom (tilbagetrukket fra vejen) med *matr.nr. 44a*. De øvrige ejendomme vest for Langholmvej på ovenstående kort er for længst væk.

Børnene gik i skole i Charlottenlund syd for Husby.

Billede til venstre er en gengivelse fra Google Earth med grunden angivet ved rød pil.

Vejen lodret i billedet er Langholmvej.

Christian Frederik Linchhusen døde 7. juni 1821 i en alder af 55 år. Han blev begravet fra Dannemare Kirke den 12. juni samme år.

Hustruen Anna Dorthea Hansdatter indgik allerede den 31. oktober 1821 nyt ægteskab med Peiter Nielsen, hvor hun var 50 år gammel og han var 34 år gammel. Af denne grund blev der skrevet et skifte (Bådesgård Gods), der dog ikke er bevaret. Af skiftet efter Anna Dorthea Hansdatter i 1829 (dette er bevaret) fremgår dog, at der efter Christian Frederik Linchhusen blev afsat et mindre beløb til hver af børnene. Hans skifte er således ikke endt i minus.

Ved vielsen mellem Anna Dorthea Hansdatter og Peiter Nielsen står i kirkebogen, at han var *Ungkarl og havde tjent hos Skolelærer Christensen i Gloslunde.*

Anna Dorthea Hansdatter var *Enke efter Huusmd. og Muurmester Christian Linchhusen i Dannemare.*

Baggrunden for at Anna Dorthea Hansdatter meget hurtigt indgår i et nyt ægteskab er, at hun boede i fæstet hus. Dette fæste rummede forpligtelse til hoveriarbejde m.m. For at klare forpligtelserne var det nødvendigt med to ægtefæller i huset.

Se også siderne sidst i bogen på side 89 med *Livsrytme for manden og kvinden i husmands- og daglejergruppen.*

Anna Dorthea Hansdatter døde kun 8 år senere den 22. maj 1829 i en alder af knap 58 år og blev begravet fra Dannemare Kirke den 25. maj.

Peiter Nielsen indgik to måneder senere i nyt ægteskab med Kirsten Nielsdatter og så skulle der igen skrives et skifte. I dette skifte balancerede udgifter og indtægter og der blev ikke noget yderligere til arv for børnene af hendes ægteskab med Christian Frederik Linchhusen. De fastsatte beløb efter faderens død/skifte i 1821 blev derfor gentaget og de var:

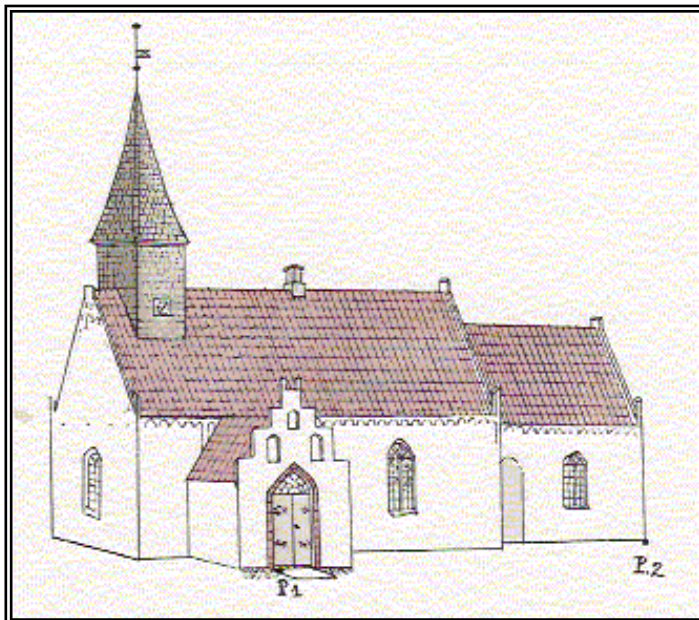
- Datteren Maren 2 rb 93 ½ skilling Sølv
- Sønnen Hans 5 - 91 -
- Datteren Ane Lisbeth 2 - 93 ½ -
- Sønnen Frederik 5 - 91 -

Sønner arvede dengang det dobbelte af døtre.

De her nævnte ægtefæller blev alle viede og deres børn døpte i Dannemare Kirke, der brændte ned i 1895. Kun rammen til altertavle, døbefont og enkelte andre stykker inventar blev reddede og genbragt i den nye kirke.

Den oprindelige kirke så ud som på denne tegning og rammen fra den gamle altertavle ses her i den nye kirke. Foto af den nye kirke kan ses på side 32.

Døbefonten er afbildet på side 65. Den har været benyttet ved dåben af deres børn.

Peder Danielsen og Karen Mogensdatter

Peder Danielsen blev født i Østofte Sogn i januar 1805. Han blev hjemmedøbt og dåben konfirmeredes i Østofte Kirke den 3. februar 1805.

Han blev navngivet efter en tidligere født lillebror Peder, der var født i august 1803, men kun levede i ca. 4 måneder.

Forældrene var *Indsidder Daniel Olsen og Marren Borres Datter* [Børresdatter/Børgesdatter], der havde giftet sig i 1798.

Ordet *indsidder* betyder, at familien var lejere i et hus eller på en gård. Faderen har været daglejer/tjenestekarl på en gård. Familien har boet i selve landsbyen Østofte. Læs mere om dette ægtepar fra side 78.

Hjemmedåb var dengang ganske almindeligt. Børnedødeligheden var stor og det medførte så, at det ofte var jordmoderen eller en anden nær slægting, der døbte og navngav barnet.

Peder havde ved fødslen en ældre søster med navnet Sindel Johanne¹. Hun blev døbt i juni måned 1800.

I marts 1808 fik Peder en lillesøster *Ane*.

I december 1810 døde hans fader Daniel Olsen. Faderen kan Daniel næppe have set meget til, da denne lå inde som professionel/hvervet/geworben soldat fra sommeren 1800 og frem til august 1808. Faderen var dog hjemme på orlov en gang imellem.

Moderen giftede sig ikke igen og må have klaret sig igennem ved egen og måske families hjælp. Hun ses ikke at være understøttet af fattigvæsenet og mange år senere (jf. FT 1834) var hun i arbejde som *husholderske* for en ældre husmand i Stokkemarke.

Peder Danielsen blev konfirmeret i Østofte Kirke i foråret 1819 og i denne forbindelse fik han af præsten bedømmelsen *Ringes kundskaber og god opførsel*. Han er placeret i den laveste af de 4 grupper, som præsten opdelte konfirmanderne i.

På dette tidspunkt ser det ud til, at han var i tjeneste i nabolandsbyen Paarup 1½ km nordøst for Østofte (jf. hans lægdsrullepapirer).

Hvilke *kundskaber* var det præsten bedømte?
Præsten skulle dengang – ved overhøring – alene vurdere, at den unge var i besiddelse af fyldestgørende viden om den kristne tro.

Peder Danielsens lægdsrulleoptegnelser viser i øvrigt, at han fra sit 14. år til han er ca. 19 år opholdt sig i landsbyen Paarup tæt ved Østofte. Herfra flyttede han i 1824 til Hunseby Sogn til landsbyen Anderstrup, der ligger ca. 3 km øst for Maribo. I 1824 var han første gang på *session*, hvilket medførte disse notater i lægdsrullen:

- *skævknaet med nogen stramhed i venstre fod;*
- *betydeligt platfodet;*
- *klejn af lemmer og;*
- *højde: 164 cm.*

Endelig blev det noteret, at han senere skulle bedømmes nærmere. Dette blev han så i 1829, hvor det blev noteret, at han ved evt. indkaldelse skulle i tjeneste som *terrainskudsk*. Dette dækkede den-

¹ Fornavnet *Sindel* ses også skrevet *Zindel*. Hun var opkaldt efter farmoderen. Navnet er jeg også stødt på som fornavn til en dreng, der dengang levede på Lolland. I dag kan navnet ses (Google) som et efternavn. Det stammer formentlig fra Tyskland.

gang ofte over at man ikke var egnet til egentlig militærtjeneste, men evt. kunne bruges til at føre et hestetrukket køretøj og dermed indgå i hjælpetropper.

Peder Danielsen tjente i et par år før 1830 på *Havløkkegård* tæt ved landsbyen Havløkke for herefter at opholde sig et års tid i landsbyen *Blans* i den nordlige del af sognet Stokkemarke og helt ude ved kysten til Smålandshavet.

Karen Mogensdatter blev født i Holeby Sogn den 5. august 1799 og hjemmedøbtes dagen efter. Dåben blev konfirmeret i kirken 16. søndag efter Trinitatis, der det år faldt på den 8. september. Forældrene var *Mogens Marqvassen* [Marcussen] og *Hust. Maren Hans Datter*, der var blevet gift i november 1795. Hun havde været gift en gang tidligere.

I kirkebogen er forældrene hverken angivet med titel, ej heller står der noget om bosituationen. I folketællingen kun 2 år efter Karens fødsel er det dog oplyst, dels at faderens efternavn var *Marcussen* og dels at han var *husmand uden jord*, hvilket betyder at han var arbejdsmand eller daglejer på en gård eller et gods.

Læs mere om dette ægtepar fra side 85.

Karens havde en ældre søster Dorthe, født i 1796, og en broder Jørgen, født i september 1798 og opkaldt efter den afdøde 1. ægtemand til Maren Hansdatter. Jørgen døde dog samme måned. Jf. faktaboks på forrige side (øverst) er hans dåb ikke indført i kirkebogen, hvilket må betyde, at han blev hjemmedøbt og dermed navngivet, men denne dåb nåede man så ikke at få konfirmeret i kirken og dermed indført i kirkebogen.

I FT 1801 er ud over forældrene og Karen nævnt drengen Rasmus Jørgensen, 8 år gammel. Han var søn af Maren Hansdatters første ægteskab med Jørgen Suder. I denne folketælling er søsteren Dorthe på 5 år ikke med – hun må være glemt!

I 1805 fik Karen en broder, der fik navnet Marcus¹.

Karens fader Mogens Marcussen døde i april 1808 i en alder af ca. 46 år. Hustruen var højgravid og nedkom senere i april måned med en søn, der blev opkaldt efter den netop afdøde fader med navnet Mogens.

Konfirmation for Karen Mogensdatter er ikke fundet og hun genfindes i arkivalierne ikke førend i 1831, hvor hun giftede sig.

Peder Danielsen og Karen Mogensdatter indgik ægteskab den 27. maj 1831. Dette skete i Østofte Kirke, hvor det af kirkebogen fremgår, at forloveren for hende var broderen Marcus Mogensen, der boede i Blans i nabosognet Stokkemarke.

Peder Danielsen arbejdede på dette tidspunkt på Havløkkegård og hun boede i Reersnæs og kan evt. også have arbejdet på Havløkkegård.

I november 1831 fik ægteparret datteren Ane Margrethe. Hun indgår sammen med forældrene i folketællingen i 1834, der ser således ud:

Folketællingen er fra Østofte Sogn i byen Reersnæs, hvor de boede. Her deler 2 familier et hus.

<i>Peder Danielsen</i>	<i>29 år gl.</i>	<i>Gift</i>	<i>Inderste og dagleier,</i>
<i>Karen Mogensdatter</i>	<i>34 år gl.</i>	<i>Gift</i>	<i>Kone,</i>
<i>Ane Pedersdatter</i>	<i>3 år gl.</i>	<i>Deres datter,</i>	<i>[Ane Margrethe]</i>

¹ Denne er godt nok i kirkebogen indført med navnet *Marqvar*, men ses stort set hele sit liv at kalde sig Marcus. Marcus Mogensen (broder til Karen Mogensens) giftede sig senere med først Peder Danielsens søster Ane og efter Anes død med den anden søster Sindel Johanne.

<i>Gjertrud Nielsdatter</i>	<i>48 år gl.</i>	<i>Enke</i>	<i>Indsidderske,</i>
<i>Hans Larsen</i>	<i>10 år gl.</i>	<i>Hendes barn,</i>	
<i>Ane Larsdatter</i>	<i>7 år gl.</i>	<i>Hendes barn.</i>	

Ægteparret Peder Danielsen og Karen Mogensdatter fik disse børn:

- Ane Margrethe, omtalt tidligere.
- Ane Kirstine, født i april 1835.
- Bodil, født i september 1837.

I afsnittet om Peder Danielsens far Daniel Olsen har jeg skrevet lidt om div. døbefonte i Østofte Kirke. Disse døbefonte er udskiftet et par gange i løbet af 1800-årene. Dette krucifiks har hængt i kirken siden den katolske tid og skulle i dag hænge i våbenhuset. Krucifikset er 5 fod højt = ca. 155 cm.

Det er mit indtryk, at Peder Danielsen gennem hele sit arbejdsliv har arbejdet som *daglejer* eller *tjenestekarl* på en gård. De store gårde havde dengang ganske store fastboende folkehold eller medarbejdere, der boede i nærheden af gården som *indsiddere* (lejere) i ganske små huse. Der ud over havde man mange ekstra ansatte i f.eks. høsttiden.

En stor gård i nærheden af Havlørkke var *Taagerudsgården*. Denne gård havde jf. FT 1870 – ud over proprietærfamilien – boende 1 huslærer, 7 tjenestepiger og 11 tjenestekarle. En anden stor gård var *Havlørkkegård*, der ud over forpagteren og hans familie havde boende 1 forvalter, 6 kvindelige tjenestefolk (bl.a. stuepiger og malkepiger) og 9 tjenestekarle.

Tidligere i bogen er omtalt *Lise Hansdatter*. En søster til hende, *Caroline*, var i 1838 ansat på Taagerudsgård.

I 1854 giftede datteren Ane Margrethe sig med Frederik Christiansen (Linchhusen) – skomager i Østofte. Det var dette ægtepars datter Ane Dorthea, der blev gift med skrædder Hans Christian Hansen, der også kom til at leve det meste af sit voksenliv i Havlørkke.

I juli 1859 giftede Peder Danielsen og Karen Mogensdatters datter Ane Kirstine sig i Østofte Kirke med Rasmus Mogensen, der (som tidl. nævnt Peder Danielsen) arbejdede på Havlørkkegård. De boede efter vielsen i Havlørkke – i begyndelsen sammen med hendes forældre (jf. FT 1860).

Peder Danielsen døde i juni 1861 og han blev begravet fra Østofte Kirke den 7. juni. Han blev 56½ år gammel.

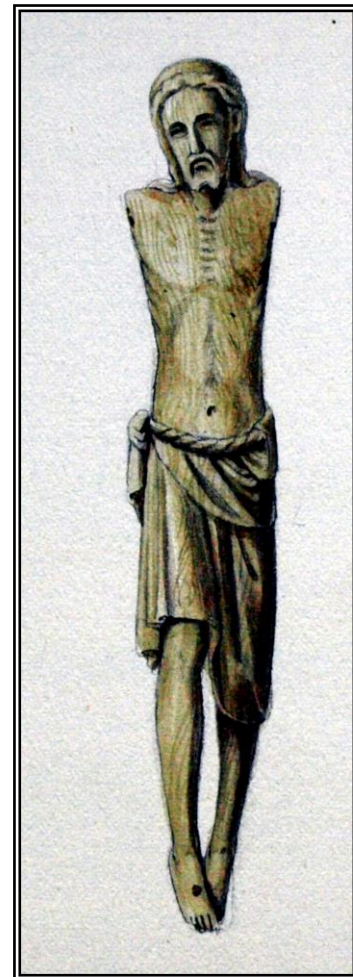
Skiftet efter ham ser således ud:

Aar 1861 den 1 Juni anmeldte Indsiddet Rasmus Mogensen af Havlørkke, at Indsiddet Peder Danielsen af Havlørkke i dag er afgaaet ved døden i en Alder af 57 Aar efterladende sig Enken Karen Mogensdatter og følgende Børn:

- *Ane Kirstine Pedersen, 26 Aar, gift med Anmelderen,*
- *Berte [Bodil] Pedersen, 22 Aar, tiener paa Havlørkkegaard,*
- *Grethe [Ane Magrethe] Pedersen, 29 Aar, gift med Skomager Frederik Hansen [fej i efternavnet] i Østofte.*

De myndige Arvinger skifte selv.

Som det kan læses af dette skifte (fremgår også af FT 1860) er ægteparret på et eller andet tidspunkt mellem 1850 og 1860 flyttet fra Reersnæs til Havlørkke.

I september 1866 giftede datteren Bodil Pedersdatter sig med enkemanden Jens Poulsen, der ved vielsen angives som *indsidder i Vriet* (lille landsby lidt øst for Havlørkke). Ved indgåelse af ægteskabet står i kirkebogen, at bruden boede i Havlørkke hos sin moder, der nu var 67 år gammel.

Karen Mogensdatter døde året efter i marts måned i en alder af 67 år. Hun blev begravet fra Østofte Kirke den 27. marts 1867.

Skiftet lyder:

Aar 1867 den 22. Marts anmeldte Indsidder Jens Poulsen af Haulørkke, at hans svigermøder Karen Mogensen, Enke efter Indsidder Peder Stade i Haulørkke er død i morges i en Alder af 67 Aar.

Den Afdøde nød Understøttelse af Fattigvæsenet, for hvis Regning hun begravnes. Efterlader sig saaledes Intet.

Mandens oplyste efternavn: *Stade* (der også benyttes i KB) forstår jeg ikke/har jeg ikke tidligere set benyttet. Men det øvrige er korrekt nok – incl. svigersønnens navn.

PS.

Peder Danielsen og Karen Mogensdatter boede først i Reersnæs (som ægtepar fra 1831) og flyttede omkring 1855 til Havlørkke. Her boede efterkommere til dem frem til 1918, hvor skrædder Hans Christian Hansens kone Ane Dorthea Frederiksen – sammen med sin datter Alvine og hendes familie – flyttede til Reersnæs, hvor denne familie og dens efterkommere boede frem til 2010.

- - - o o o O o o o - - -

Hans Steen og Maren Christiansdatter

Hans Steen blev født i Dannemare Sogn sent på året 1731 og han blev døbt i Dannemare Kirke den 23. december 1731.

I kirkebogen er alene faderen Steen Hansen nævnt, men moderen er andetsteds oplyst at være Dorthe Rasmusdatter. Disse havde giftet sig året før i Dannemare Kirke og Hans Steen er således deres førstefødte – måske også deres eneste barn, idet faderen, der døde i 1736, blev angivet med en alder på 64 år.

Steen Hansen havde været gift en gang tidligere, idet hans første hustru blev begravet i juli 1730.

Hans hustru nr. 2 må i sagens natur have været en del år yngre end ham selv.

Da der for Baadesgaard Gods ikke er bevaret skifteprotokoller tidligere end 1780, er det ikke til at finde den nærmere sammenhæng.

Hans Steen voksede formentlig op i sognet og blev som voksen daglærer under Bådesgård Gods, der på den tid var ejet af Frederik IV's datter Charlotte Amalie (1706-82, ugift).

Bådesgård Gods (billede til højre) ligger i nabosognet Græshave og ejede dengang det meste af jorden i Dannemare.

Til højre billede af Charlotte Amalie, der har lagt navn til bebyggelserne *Charlottenlund* og *Amalieager*.

Hans Steen giftede sig i 1760 i en alder af 29 år.

Maren Christiansdatter blev ligeledes født i Dannemare Sogn. Hun blev født i foråret 1733 og døbt den 31. maj 1733 i Dannemare Kirke.

Ved dåbsindførslen blev alene faderen nævnt, nemlig Christian Hansen. Moderen var Ane Christensdatter.

Ved dåben er nævnt, at det var en *frøken Lützow*, der bar hende til dåben samt at en af fadderne var *Captain von Lützow*. Denne familie var på det tidspunkt ejere af herregården Øllingsøgård i nabosognet Græshave (billede til venstre).

Maren Christiansdatter var godt 27 år gammel da hun giftede sig med Hans Steen.

Hans Steen og Maren Christiansdatter giftede sig i Dannemare Kirke den 7. november 1760.

I ægteskabet blev født disse 3 børn, der nåede frem til voksenalder:

- Christian Hansen Steen. Født i maj 1764. Han giftede sig med Anna Margrethe Ibsdatter.
- Jørgen Hansen Steen. Født i marts 1766.
- Anna Dorthea Hansdatter. Omtalt tidligere.

Hans Steen døde på Dannemare Hospital i januar 1782 og blev begravet fra Dannemare Kirke. Han blev 50 år gammel.

Kort over den centrale del af Dannemare By ca. 1810.

Lige nord for gadekæret ligger kirken og nordøst for denne og på den modsatte side af vejen lå *hospitalet*, hvilket er tilskrevet med rød farve.

Kortet er fra Geodatastyrelsen.

I bogen *På fattighuset* af Ingeborg Christmas-Møller står:

Hospitaler opstod i Danmark i middelalderen. Ordet kommer fra latin og betyder logi/herberg/gæstfrit sted. Hospitalerne – først oprettet i byerne – var stiftelser for syge, gamle og fattige, der her kunne få kost og logi. I løbet af 1600-tallet byggede store jordejere hospitaler på landet, og disse fungerede i praksis som fattighuse.

Efter Hans Steen er der efterladt et skifte, hvoraf fremgår, at de 2 sønner var kommet ud at tjene hos to forskellige gårdmænd i Dannemare Sogn, mens datteren Anna Dorthea på 10 år endnu boede hjemme hos moderen.

Af skiftet fremgår dette inventar:

<i>Et halt (? halvt) ege sengested</i>	<i>En gl. rist + En gl. trækølle</i>
<i>2 gråstribet vadmel's dyner</i>	<i>Et skinne sold [sigte til kornrensning]</i>
<i>2 blåstribet hovedpuder</i>	<i>En mangle fjæl stok og en valke fjæl</i>
<i>Et opslaget sengested</i>	<i>[manglebræt og vaskebrædt]</i>
<i>En rød og brunstribet olmerdugs overdyne</i>	<i>En grå vadmel's kjortel</i>
<i>En hvid do</i>	<i>En skindkofte</i>
<i>2 tværpuder + En mindre ditto</i>	<i>To gl. hvide vadmel'skofter</i>
<i>Et par blågarns lagner</i>	<i>En gl. skindpels</i>
<i>2 halmstole med hynder</i>	<i>Et par skindbukser</i>
<i>5 silde fjerdinge [beholder, tønne]</i>	<i>Et par lærredsbukser</i>
<i>En vandspand + En flødespand</i>	<i>To par strømper</i>
<i>En mælkekande med kærne med behør</i>	<i>Et par støvler</i>
<i>[tilbehør]</i>	<i>Et par sko</i>
<i>En strippe [malkespand eller øsekar]</i>	<i>Fire skjorter</i>
<i>En spinderøk</i>	<i>Et gråt kræ, 7 år [kreatur, ko]</i>
<i>En malmgryde + En mindre ditto</i>	<i>Et får</i>
<i>En gl. stegepande</i>	

Dette er alt registreret og dækker husets inventar, husdyr og mandens gangklæder/tøj.

Opgørelsen af mandens gangklæder viser det almindelige 'billede' dengang, hvor især (ældre) mænd om vinteren ofte gik med skindbukser og skindpel. Det lidt finere tøj var *vadmel* (gråligt klæde, ofte fremstillet af kradsuld) og *hvergarnstøj* (tøj af hjemmevævet stof, hør og/eller bomuld). Alt ovenstående opgøres samlet til 11 rd, 5 mark, 15 skilling.

Boet skylder dog til Bådesgård Gods godt 21 rd., hvorfor boets værdi *udlægges til det Høje her-skabs Fordring* og der bliver intet til arvingerne

Enken ber om, at begravelsesudgiften på 3 rd. kan indgå i opgørelsen, men dette ønske imødekommes ikke.

Jf. FT 1787 boede Maren Christiansdatter nu alene som inderste. Tilsyneladende boede hun som lejer på samme gård, hvor sønnen Jørgen var tjenestekarl og de kan meget vel have boet i samme rum.

Maren Christiansdatter døde i juni 1794 i en alder af 61 år. Hun blev begravet fra Dannemare Kirke den 27. juni 1794.

- - - o o o O o o o - - -

Daniel Olsen og Maren Børgesdatter

Daniel Olsen blev født i Østofte Sogn sidst i december 1778 og han blev døbt i Østofte Kirke den 3. januar 1779.

Forældrene var husmand og daglejer Ole Danielsen (ca. 1748-?) og hustru Zindel Johanne Pedersdatter (ca. 1738-1798), der giftede sig i november 1774. Hun havde været gift en gang tidligere med Ole Madsen.

Så vidt jeg kan finde, var Daniel enebarn i dette ægteskab.

Fra moderens første ægteskab med Ole Madsen havde Daniel to halvsøstre:

- Giertrud Olesdatter, der blev født i det tidlige forår 1770 og
- Cicel Olesdatter, der blev født i februar 1774 – 5 måneder efter faderen Ole Madsens død.

Ole Danielsen har formentlig overtaget et fæsteforhold efter Ole Madsen.

Daniels mor døde i april 1798 i en alder af omkring 60 år. Hun blev begravet fra Østofte Kirke den 9. april 1798.

Faderen Ole Danielsen, der nu var ca. 50 år gammel, giftede sig allerede måneden efter med Sidsel Jensdatter, der på dette tidspunkt var ca. 31 år gammel. Hun bliver dermed stedmor til Daniel, der dog næppe har boet hjemme i 1798.

Daniel Olsen, hans halvsøstre og formentlig også hans 4 børn er alle blevet døbt i Østofte Kirke i denne døbefont fra renæssancetiden. Den blev først i 1800-tallet udskiftet med en døbefont i kalksandsten, der igen blev udskiftet med en døbefont i cement sidst i 1800-tallet.

I dag står der i Østofte Kirke en døbefont i granit – opsat i 1917.

Der knytter sig den historie til disse første døbefonte, at man ved en undersøgelse i 1886 af nogle ligstene fik oplyst af den lokale skolelærer, at denne havde fundet overdelen af en døbefont i sin have (kalksandsten) og samtidig blev det oplyst, at der hos en ældre kone i Østofte stod en ældre døbefont af træ – den her afbildede.

Denne døbefont kan nu ses på museet i Maribo.

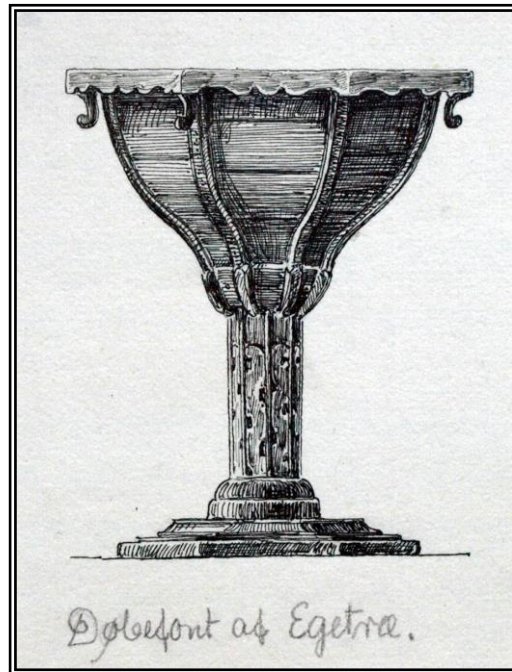
Jf. folketællingen i 1787 for Østofte Sogn boede Daniel hjemme. Denne FT er nedskrevet således:

<i>Ole Danielsen</i>	<i>40 år gl.</i>	<i>Husmand og daglejer;</i>
<i>Sinnile Pedersdatter</i>	<i>49 år gl.</i>	<i>Kone;</i>
<i>Daniel Olsen</i>	<i>9 år gl.</i>	<i>Søn af [hendes] 2. ægteskab.</i>

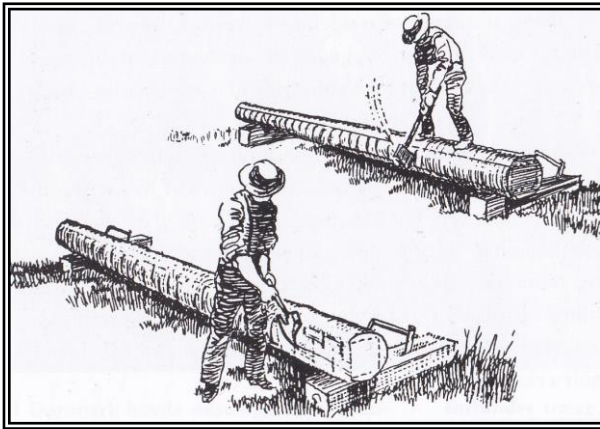
Daniels to halvsøstre tjente på forskellige gårde i Østofte Sogn – fremgår det af samme folketælling.

Daniel Olsen kan følges i lægdsrullerne fra 1792, hvor han er 13 år gammel. På dette tidspunkt boede han i landsbyen Erikstrup i Østofte Sogn lidt vest for Maribo. Han blev konfirmeret den 15. april 1792, men desværre har præsten ikke skrevet noget om konfirmandernes kundskaber. Fire år senere boede han i selve Østofte By og der blev han boende resten af sit liv med undtagelse af den tid (8 år), hvor han som hvervet soldat boede i København og i Holsten.

I året 1800 indgik han kontrakt med militæret som *geworben* (= hvervet) soldat.

Døbefont af Egetræ.

Formentlig har Daniel Olsen uddannet sig inden for tømmerfaget, idet han ved sin tiltræden som hvervet soldat i juni 1800 bliver betegnet som *tømmermand*. Tømmerfaget dengang var ganske meget anderledes end senere, hvor det blev opdelt i bl.a. hustømrrer, skibstømrrer, møllebygger, bødker og snedker. Formentlig på grund af ringe beskæftigelsesmulighed på Lolland har Daniel Olsen valgt at søge mod København for der at 'søge lykken'. Og vejen til København var en hvervekontrakt med miltæret.

I en alder af 20 år giftede Daniel Olsen sig med Maren Børgesdatter, der var 18 år gammel. Se sidst i dette afsnit om Daniel Olsens tid som *hvervet soldat*.

Maren Børgesdatter blev født primo 1780 i Holeby Sogn på Sydlolland ca. 6 km øst for Rødby. Hun blev døbt i Holeby Kirke den 13. februar 1780. Hendes forældre var husmand Børge Hansen og Ane Jacobsdatter.

Dåben er indskrevet i kirkebogen som vist her.

Dom. Invocavit = 1. søndag i fasten, der det år var den 13. februar i 1780.

Til venstre står: *Bapt.* = døbt

Husmand Børgel Hansens liden Datter Nomine [navngivet] Maren - Ovennævnte Børgels Datter, Anne Børgels Datter fra Anderstrup bar Barnet.

Fadderne vare: Rasmus Bertelsen, Jørgen Volsing, Daniel Clemmensens Hustrue, Pige Anne PedersDatter og Hans Duus' Datter, Anne.

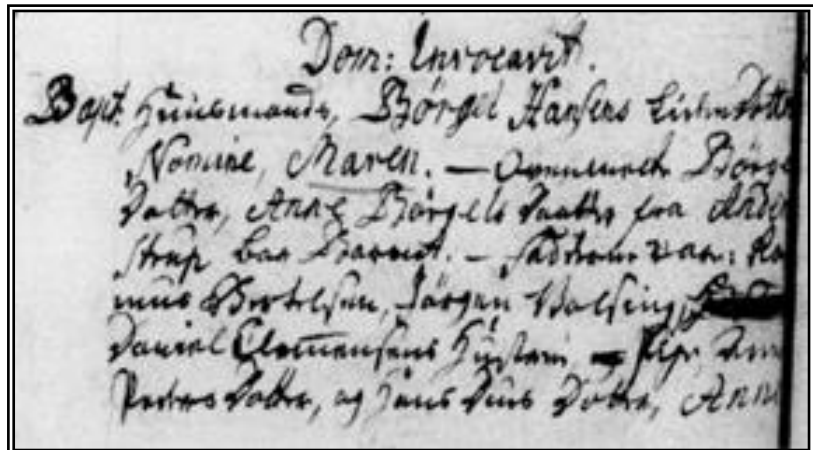
Det var en ære, at få lov at bære barnet frem til dåben. En ære, der oftest blev tillagt et nært familiemedlem og her altså en ældre søster til dåbsbarnet Maren.

Få år efter fødslen findes familien boende i Hillested Sogn, hvor den i folketællingen 1787 er indskrevet således:

<i>Børre Handsen</i>	<i>53 år gl.</i>	<i>Inderste, nyder almisse af sognet,</i>
		<i>til huse hos Peder Rasmussen og Maren Rasmusdatter;</i>
<i>Ane Jacobsdatter</i>	<i>50 år gl.</i>	<i>do do;</i>
<i>Maren Børresdatter</i>	<i>8 år gl.</i>	<i>af 2. ægteskab.</i>

Det fremgår nu, at forældrene er under fattigforsorg og netop på dette tidspunkt boende hos familien Peder Rasmussen/Maren Rasmusdatter.

Når man dengang var under fattigforsorg boede en familie på skift hos forskellige gårdmænd (sjældnere husmænd) i sognet. Fattigforsorgen betaltes i naturalier (og nogle gange også lidt penge) til familien for denne ydelse, men de indlogerede almisselemmer skulle arbejde med i husholdningen så godt de nu formåede.

Maren Børgesdatter har kunnet være under fattigforsorg til hun blev konfirmeret, men senest på dette tidspunkt er der blevet fundet en plads til hende. Hendes konfirmation er ikke fundet, hvilket kan skyldes, at en del præster dengang ikke var så nøjeregnende med at indskrive disse i kirkebogen.

I 1798 må Maren Børgesdatter have været i tjeneste i Østofte Sogn, hvor hun møder Daniel Olsen. I kirkebogen for november 1798 står under den 10. november:

Løverdagen d. 10 Nov blev i Kirken Trolovet unge Karl Daniel Olsen og Pigen Karen BorreDatter af Østofte.

Forløftnings Mænd [forlovere] Ole Danielsen [hans fader] og Jens Johansen.

[Viiede] d. 19 Dec 1798.

Navnet *Bøрге* ses skrevet såvel *Børgel*, *Børre* som *Borre*. Hendes fornavn ses i et par tilfælde – bl.a her – skrevet som Karen.

Daniel Olsen og Maren Børgesdatter giftede sig den 19. december 1798 i Østofte Kirke.

Ægteparret fik deres første barn i sommeren 1800. Ved dåben blev dette barn navngivet efter Daniels moder (hun var død i april 1798) med navnet *Sindel Johanne*.

Umiddelbart efter denne dåb må Daniel Olsen været rejst til København for at tiltræde sine 8 år som hvervet soldat.

Jf. FT 1801 ses, at familien ikke er samlet.

Maren Børgesdatter indgår som boende hos svigerforældrene således:

<i>Ole Danielsen</i>	<i>53 år gl.</i>	<i>Husmand;</i>
<i>Sidsel Jensdatter</i>	<i>34 år gl.</i>	<i>Kone;</i>
<i>Maren Borresdatter</i>	<i>21 år gl.</i>	<i>Sønne Kone;</i>
<i>Sissel Johanne Danielsdatter</i>	<i>1 år gl.</i>	<i>hendes Datter [Sindel Johanne D.]</i>

Daniel Olsen findes i en folketælling for København, hvor han er anført med navnet Daniel Olsen *Ørstofte* og som en ud af 27 musketerer, der ligger i kvarter i bydelen Nørre Kvarter, der lå (og fortsat ligger) mellem gaderne Vestergade, Nørregade, Nørre Voldgade og Vester Voldgade.

Her lå han i kvarter med 2 korporaler og en piber [spillede fløjte].

Daniel Olsen navngives nu med efternavnet *Ørstofte*. Det var dengang ganske almindeligt, at alle rekutter med *sen-efternavne* blev tildelt et efternavn fra deres bopæl, (faders) erhverv etc. Mange beholdt dette efternavn resten af deres liv.

Ørstofte er i øvrigt en ældre stavemåde af det nuværende *Østofte*, der endnu blev benyttet omkring år 1800.

Daniel Olsen tiltrådte pr. 20. juni 1800 (kun et par uger efter datteren Sindel Johannes dåb i Østofte Kirke) ved Prinsens Frederiks Livregiment i København. Han havde tegnet kontrakt på 8 års militærtjeneste. Den nævnte *prins* var arveprins Christian Frederik, der var søn af Frederiks V's andet ægteskab og dermed halvbror til Christian VII.

Prinsens Livregiment havde til huse i Skt. Peders Stræde i Nørre Kvarter i numrene 37 og 39 (dagens husnumre). Her lå dengang 8 kompagnier med i alt knap 400 militærpersoner. Endvidere boede nogle af befalingsmændene sammen med deres koner og børn.

Husene var bygget sidst i 1790-erne og var altså helt nye. Husene eksisterer endnu i dag.

En bagbygning er dog i nyere tid nedrevet for at give større gårdsplads.

Tegning til højre er fra 1840 og viser Skt. Peders Stræde, set mod vest med volden i baggrunden. I dag ligger her Jarmers Plads. Til højre i gadebilledet ses en offentlig vandpost. Tegningen er af H.G.F. Holm.

Daniel Olsens stamblad viser, at han var 63½ tomme høj, hvilket svarer til ca. 171½ cm. Han havde brunt hår og blå øjne. Rejsen til og fra København kan være foregået med skib fra enten Nakskov eller Stubbekøbing. Men jeg har læst historier om, at der også dengang var nogle, der gik hele vejen.

Som det fremgår af de nedennævnte børns fødsel, må han mindst hvert andet år have været hjemme på orlov!

Ægteparret fik disse børn:

- Sindel Johanne, der blev døbt 7. juni 1800 og døde i marts 1855.
Hun blev først gift med Vilhelm Gabrielsen i 1820 og dernæst i 1840 med Marcus Mogensen (den afdøde lillesøsters mand).
- Peder, der blev født i august 1803 og døde i december samme år.
- Peder, der blev født i januar 1805 og døde i juni 1861; omtalt tidligere;
- Ane, der blev født i marts 1808.
Ane giftede sig i 1829 med Marcus Mogensen, men hun døde allerede i januar 1836.

Daniel Olsen og Maren Børjesdatters vielse og deres børns dåb er sket foran dette alter i Østofte Kirke.

Kalkmalerierne i korets loft, der stammer tilbage fra kirkens katolske tid, var dog ikke synlige først i 1800-tallet. På det tidspunkt var de endnu dækkede af flere lag kalk, der blev fjernet ved en større restaurering i 1913-14.

Daniel Olsen er ved alle sine børns dåb benævnt *Indsider*, hvilket betyder *lejer*. Jf. oven for om hans mange år i København er det nok mest hans kone med børn, der har boet til leje – måske sammen med svigerforældrene. Fagligt var han *tømmermand*.

Jf. Daniel Olsens stamblad i militæret fratrådte han sin tjeneste i august 1808 med en årlig pension på 12 rigsdaler. Dette beløb svarede dengang cirka til ¼ årsløn for en daglejer.

Kun godt 2 år efter at Daniel Olsen sluttede sin militære karriere døde han primo december 1810 i en alder af kun 32 år. Desværre har præsten ikke fået hans død/begravelse skrevet ind i kirkebogen, men hans død fremgår af skifteprotokollen for hovedgården og avlsgården Knuthenlund, der hørte under Knuthenborg Gods. I dag kendt som stort gårdmejeri.

Skiftet er fra 10. december 1810 og fortæller i indledningen bl.a. dette:

1810, den 10de Decembr, mødte Skifteforvalteren . . [div. navne udeladt] . . for at foretage Registrering og Vurdering til paafølgende Skifte og Deeling, og var da tilstæde Stervboe Enken Maren BørresDr. og hendes Laugværge Rasmus Madsen i Østofte. De med den afdøde avlede Umyndige Børn, nemlig:

- 1. Pige Sigel Johanne, 11 Aar,*
- 2. en Søn Peder, 6 Aar og*
- 3. en Dr [datter] Anne, 3 Aar.*

Alderen på børnene er her formelt ansat 1 år for højt, men dengang brugte man, at skrive om en person, at han/hun var (her f.eks. Sigel = Sindel) *i sit 11. år.*

Det samlede indbo bestod af disse 17 noterede poster:

(vurderingspriserne er her medtaget for at give indtryk af den indbyrdes værdi)

	Rdl.	Mark	Skill.		Rdl.	Mark	Skill.
<i>1 bord med 3 ben</i>		2		<i>1 pyramide [amagerh.]</i>		2	
<i>1 halm stol</i>			8	<i>1 rok og haspe [garnvinde]</i>	1		
<i>1 standseng [fritst.]</i>		4		<i>1 væv med tilbehør</i>	8		
<i>1 Olmerdugsdyne</i>	8			<i>1 trækølle</i>		1	
<i>1 do hvergarns</i>	5			<i>1 sold</i>		2	
<i>1 hvergarns vår</i>		4		<i>1 spejl</i>			8
<i>1 hoveddyne</i>	1	4		<i>1 jerngryde</i>		2	
<i>2 hovedpuder</i>		3		<i>1 vandspand</i>		1	
<i>1 par blågarnslagner</i>		4					

Daniel Olsen tøj (gangklæder) er ikke noteret. Måske er de tiltænkt at kunne anvendes af sønnen.

Efter at indboet er gjort op viser det sig, at den samlede værdi stort set er svarende til boets gæld, udgifter til Daniels Olsens begravelse og til skiftets udarbejdelse. Der et lille overskud på 5 mark og 4 skilling – og det konkluderes af skifteforvalteren:

at næsten intet vil være at arve, og [da] Børnene som umyndige trænger til Modrens hjælp og Opdragelse beholder Enken det overblevne dertil, imod at hun med Laugværge holder Skifteforvalteren i alle henseender Skadesløs.

Maren Børgesdatter er nu enke med 3 uforsørgede børn. Formentlig har hun fået hjælp hos svigerforældrene, der endnu boede i Østofte Sogn. Men hun har også haft en del af mandens pension.

I 1919 holdt hun konfirmation for sønnen Peder og her benævnes hun i kirkebogen som *Daniel Olsens Enke*, hvilket viser at hun ikke havde giftet sig igen.

I folketællingerne for 1834 og 1840 er hun anført i sognet Stokkemark, hvor hun fungerede som *husholderske* hos en ugift skrædder.

Maren Børgesdatter døde i Stokkemark den 28. september 1840 i en alder af 60½ år. Hun blev begravet fra Stokkemark Kirke den 4. oktober samme år.

I kirkebogen er tilskrevet, at hun døde af sygdommen *kopper*. Et skifte har jeg ikke fundet.

Daniel Olsens tid som hvervet soldat fra 1800 – 1808.

Hvervning af soldater var i år 1800 ved at være på retur – man var gået over til, at det nu var staten og ikke godsejerne, der skaffede soldater via sessioner og indskrivning i lægdsruller. På Daniels Olsens tid udgjorde antallet af hvervede soldater dog endnu ca. halvdelen af hærens styrketal, mens resten var værnepligtige bønderkarle.

Hvervningen skete typisk i landets købstæder og Daniel Olsen kan derfor være hvervet i Maribo.

Hans interesse i at lade sig hverve kan have været et ønske/håb om at kunne tjene lidt flere penge, end der lokalt var mulighed for, som såkaldt *frimand*, se neden for. Han var på dette tidspunkt *tømmermand* og dermed håndværker. Hæren på sin side hvervede gerne netop håndværkere, fordi disse, mens de var i tjeneste, kunne udføre såkaldt *kronarbejde*, der bl.a. bestod i kasernebyggeri, udbedring af fæstningsværker og vedligeholdelse af veje og broer¹.

Arbejde som *frimand* rummede, at den menige uden for sine vagter frit kunne tage arbejde hos lokale håndværksmestre og derved tjene betydeligt mere end hæren lønnede med.

Ved sin ankomst til København i juni 1800 kom Daniel Olsen til at bo i Skt. Peders Stræde i nogle nybyggede huse, hvor Prins Frederiks Regiment (PFR) havde lejet sig ind hos en privat udlejer. Samlet bestod regimentet af ca. 450 personer incl. evt. hustruer og børn.

Til højre billede af en musketer i *S(eignieur)* [hans] *Kongelige Højheds, Arveprins Frederiks Regiment*.

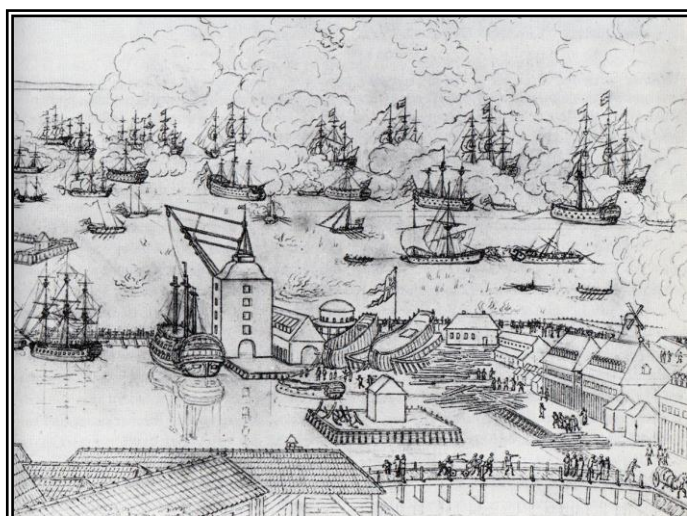
Uniformen bestod af *råhvide lærredsbukser, der indførtes til sommerbrug i 1791, samt rund hat og trøje. Krave, rabatter* [ombukning af forstykket på kjolen] *og ærmeopslag var i kendingsfarven.* Regimentet ændrede i januar 1806 navn til *Prins Christians Regiment*, idet arveprins Frederik døde i december 1805 og hans søn Christian derefter lagde navn til regimentet. Denne Christian blev i 1814 kortvarigt konge af Norge, senere guvernør over Fyn og fra 1839 Kong Christian VIII.

Daniel Olsens samlede tid på 8 år i hæren fordeler sig på denne måde:

Juni 1800 – juni 1801	I København. Rekruttid, oplæring (reelt kun nogle få måneder) og soldat under <i>Slaget på Reden</i>	Under Slaget på Reden blev soldater benyttet til at betjene kanoner, selvom de var udd. infanterister. Soldater fra PFR var stationeret dels på <i>Trekroner</i> , dels på forskellige fartøjer udlagt i den såkaldte <i>Kongedybslinie</i> .
Juni 1801 – juni 1803 og igen fra nov 1803 – okt. 1805	I København. Div. vagttjenester, kronarbejde og arbejde som <i>frimand</i> i det meste af tiden.	Boede i den første periode i Skt. Peders Stræde – i den anden periode på den tidl. Sølvgades Kaserne. Vagttjeneste var f.eks. ved Københavns porte, ved Hovedvagten på Kgs. Nytorv eller ved Toldboden og Rosenborg Slot.

¹ Se evt. mere om dette i bogen: *Geworbne Krigskarle – hvervede soldater i Danmark 1774-1803* af Karsten Skjold Petersen eller i hans nyeste bog fra 2014: *Kongens klæder. Hærens uniformer og udrustning i Danmark-Norge*.

<p>Juni 1803 – okt. 1803 og igen fra okt 1805 – nov 1807</p>	<p>Udstationeret i Rendsborg i det nordlige Holsten.</p>	<p>Frankrig havde besat Hannover med 25.000 mand. En dansk hær på 16.000 mand blev opmarcheret ved grænsen mellem Slesvig og Holsten. Regimentet har marcheret først til Nakskov (ca. 160 km) og derfra blev det sejlet til Kiel. Baggrunden for den 2. periode i Holsten var Frankrigs krig mod Rusland og Østrig. 24.000 danske soldater lå i <i>kantonnement</i> (privat indkvartering) i området Kiel, Neumünster, Rendsburg. Her var der vagttjeneste og øvelser, og derfor næppe så stor mulighed for at arbejde som frimand, som der var i København, hvor tiden som frimand godt kunne være 10-11 måneder om året.</p>
<p>Nov 1807 – aug. 1808</p>	<p>Udstationeret på enten Sjælland eller Lolland</p>	<p>I foråret 1807 havde England stort set omringet Sjælland og hæren skulle derfor tilbage til København, men nåede ikke dette førend Københavns Bombardement i begyndelse af september 1807. Hæren blev stationeret ved div. kystbyer på Sjælland og flere steder på Lolland (bl.a. ved Taars og Guldborg), på Falster og Møn.</p>

Med hensyn til Daniel Olsens deltagelse i Slaget på Reden har jeg ikke kunnet finde noget om, at han blev såret. Hans pension ved hjemsendelse fik han alene på baggrund af sin hvervningsperiode. Hans hustru overtog en del af pensionen efter hans død.

Til venstre forarbejde til stik af *Slaget på Reden* ved J.F. Clemens.

I midten ses Nyholm med den maste-kran, der endnu står der. Til venstre i midten ses et hjørne af Lynetten, der ikke var befæstet, hvilket fortet Tre-kroner lidt nord for var.

Karsten Skjold Petersen skriver sammenfattende om de hvervede menige soldater bl.a. dette:

De sparsomme beskrivelser, der findes af de hvervede soldaters levilkår efterlader alle det samme indtryk. De levede kummerligt. Indkvarteringen var ofte ussel – de var henvist til byens ringeste boliger. Deres løn var utilstrækkelig, og med mindre de kunne skaffe sig en ordentlig sideindtægt [som frimand], var de henvist til sult og tiggeri.

Daniel Olsen har som nævnt kunnet supplere sin *utilstrækkelige løn* fra militæret ved at arbejde som *frimand*, men har i sådanne perioder ikke samtidig været lønnet fra militæret. Hvor meget dette arbejde har omfattet er selvsagt ikke til at sige og ej heller om han har kunnet sende penge hjem til sin familie på Lolland. I de sidste knap 3 år af sin tjeneste, hvor han lå i kantonnement i Holsten og deltog i mange øvelser, kan der ikke have været stor mulighed for arbejde som frimand.

Ved sin start som hvervet soldat fik han udbetalt 20 rigsdaler (såkaldte *håndpenge*) og måske er det dette beløb, der har lokket ham til at lade sig hverve – nogle af disse penge kan være gået til familien inden afrejsen.

Mogens Marcussen og Maren Hansdatter

Mogens Marcussen blev formentlig født omkring 1762.

Præcist fødested og forældre er ikke fundet, men da familier med børn ikke flyttede så langt omkring dengang, er han formentlig født i omegnen af Rødby.

Måske – og meget tænkeligt – er det ham, der findes konfirmeret i Errindlev Sogn i april 1778 og jf. folketællingen for 1787, er angivet som *tjenestekarl, 25 år gammel*, hos en gårdmand i Selstofte i samme sogn ca. 8 km sydøst for Rødby.

Mogens Marcussen giftede sig 27. november 1795 med enken Maren Hansdatter og dette skete i Holeby Kirke. Det er tænkeligt, at han har overtaget et fæste efter Jørgen Suder, som hun tidl. havde været gift med.

Maren Hansdatter blev jf. folketællingen 1801 født omkring 1766.

Hendes præcise fødested og forældre er ikke fundet.

Maren Hansdatter blev gift første gang i Holeby Kirke den 23. juli 1790 med enkemanden Jørgen Suder, der tidligere havde boet i Rødby med sin første kone Anna Maria Jacobsdatter. I Rødby var han arbejdsmand og i Holeby var han husmand. Jørgen Suder døde i juni 1795.

I ægteskabet mellem Maren Hansdatter og Jørgen Suder blev i 1793 født sønnen Rasmus Jørgensen, som hun bragte med ind i sit nye ægteskab med Mogens Marcussen.

Familien Mogens Marcussen og Maren Hansdatter bliver via deres børns ægteskaber tæt involveret med familien Daniel Olsen og Maren Børgesdatters børn.

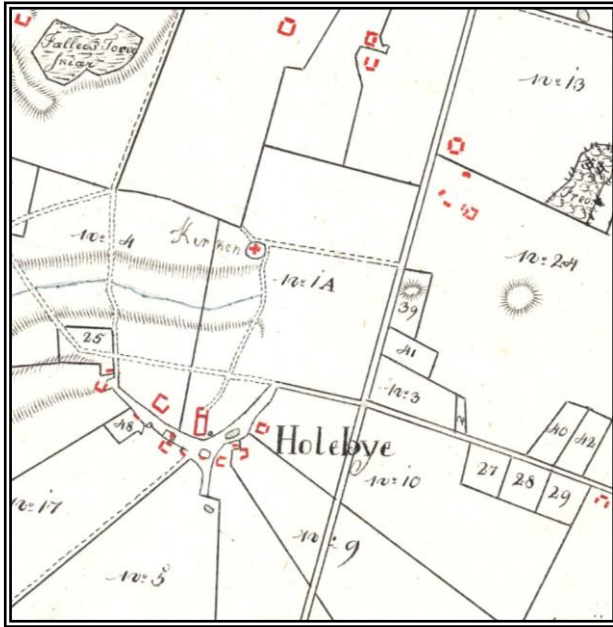
I ægteskabet mellem Mogens Marcussen og Maren Hansdatter fødtes disse børn:

- Dorthe, der blev født i august 1796.
- Jørgen, der blev født i september 1798, men døde få dage efter fødslen.
- Karen, der blev født i august 1799 og døde i Østofte i 1867; omtalt tidligere. Hun giftede sig i 1831 med Peder Danielsen.
- Februar 1802: dødfødt barn.
- Marcus Mogensen, der blev født i april 1804 og døde i 1860. Han giftede sig først med Ane Danielsdatter i november 1829 og dernæst med søsteren Sindel Johanne Danielsdatter i 1840. Efter hendes død i 1855 giftede han sig tredje gang – ligeledes i 1855 – med Birthe Katrine Hansdatter. Marcus Mogensen døde i Reersnæs.
- Mogens, der blev født i april 1808. Denne søn blev født efter faderens død og er derfor opkaldt efter ham.

I FT 1801 for Holeby Sogn er familien indskrevet således:

<i>Mogens Marcussen</i>	<i>39 år gl.</i>	<i>Husmand med jord,</i>
<i>Maren</i>	<i>35 år gl.</i>	<i>Hans Kone,</i>
<i>Rasmus Jørgensen</i>	<i>8 år gl.</i>	<i>hendes Søn,</i>
<i>Karen</i>	<i>2 år gl.</i>	<i>deres Datter</i>

Datteren Dorthe ses ikke indskrevet, men ses ej heller død i årene forud, så hun er nok glemt, idet hun tilsyneladende konfirmeres i Børsø Kirke i 1811.

Udsnit af Holeby Sogn ca. 1819.

Familien Marcussen boede i *Nørre Holeby*, der angiver området omkring kirken i modsætning til *Sønder Holeby*, der – jf. kortet – må angive selve Holeby by.

Måske er *Nørre Holeby* samlingen af huse lidt nordøst for kirken, men mange huse blev på den tid udflyttet. Tilbage i området er alene en gård, der ligger ud til Maribovej.

Mogens Marcussen døde i april 1808 og blev begravet fra Holeby Kirke den 11. april samme år.

Han ses begravet på fattigvæsenets regning, så familien har været blandt de fattigste og der har intet skifte været.

Fra samme år 1808 indgår Maren Hansdatter i fattigvæsenets protokol for Holeby og Bursø Pastorat med årlige tildelinger af penge, rug og byg. Først benævnes hun *Mogens Marcussens Enke* og senere *Mogensens Enke*.

I 1816 er i fattigvæsenets protokol tilføjet, at hun *har 2 Børn hjemme*. Året efter er tilføjet, at hun *har 1 Barn hjemme*. Her er tale om de 2 yngste sønner da ingen børn kunne være under fattigvæsenet efter konfirmationsalderen.

Efter 1817 nævnes *Mogensens Enke*, som Maren Hansdatter er blevet benævnt de foregående år ikke mere, men nu dukker på 'hendes plads' i fattigprotokollen *Enken Maren Suhrs* op – samtidig med at der også er en ny håndskrift i protokollen. Jeg tolker (altså med en vis usikkerhed) dette som et udtryk for, at hun nu benævnes ved sin første ægtemand: *Suder = Suhr*, og via denne navneforveksling kan hun følges frem til sin død i februar 1841, hvor hun i kirkebogen benævnes *Maren (Suhrs) Hansdatter*, 76 år gammel.

Personen *Mogensens Enke* ses ikke i protokollen udskrevet af fattigvæsenet, hvilket ellers var helt normalt, da der i protokollen grundigt blev noteret det antal personer, man i sognet var ansvarlige for.

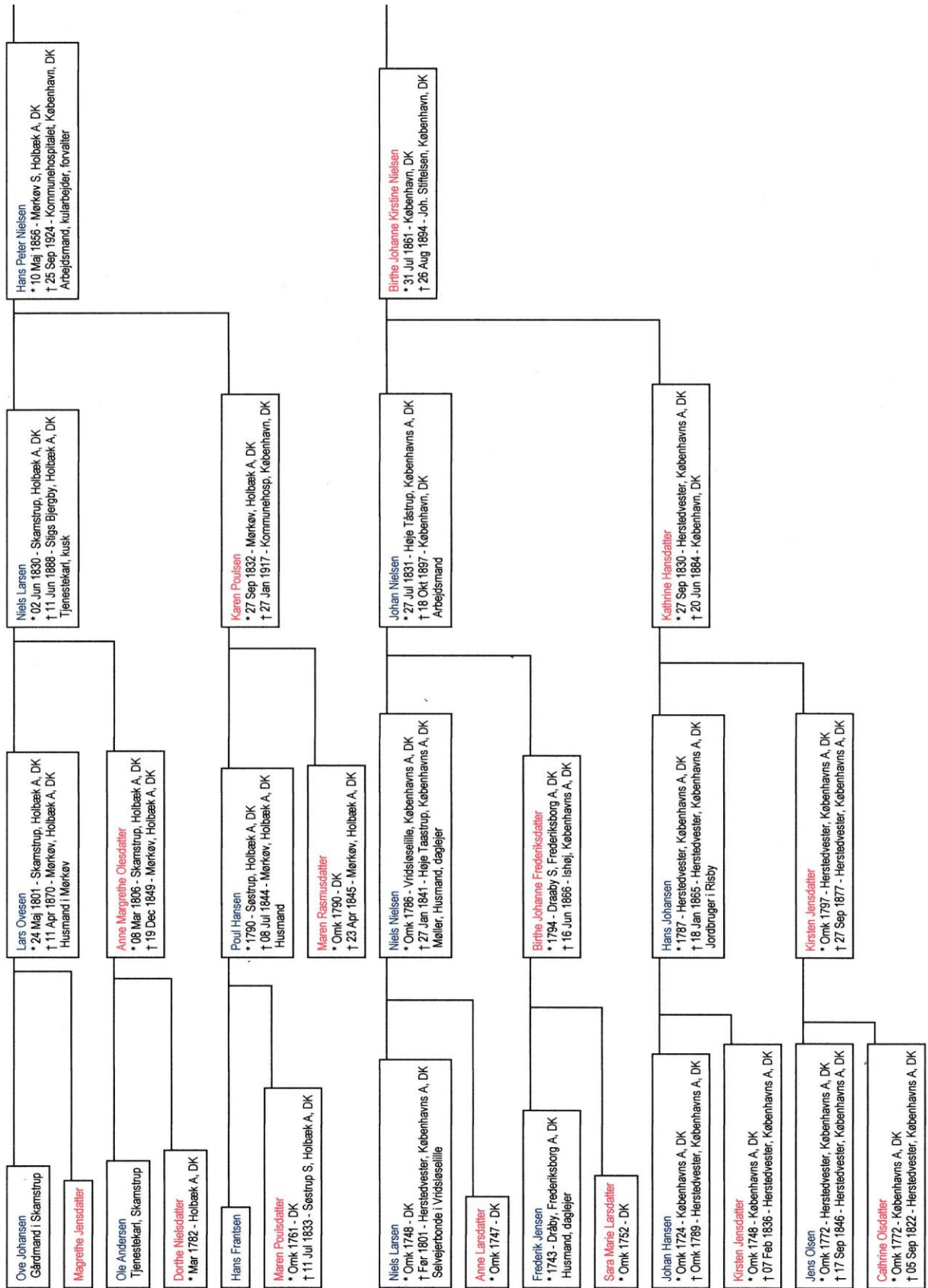
Maren Hansdatter har såvel i 1834 og i 1840 (jf. folketællingerne) boet hos samme familie en husmandsfamilie og væver, der har fået en ekstraindkomst ved at tage hånd om hende og et andet fattiglem. Dermed er hun sluppet for at 'gå på omgang', hvilket ikke var ualmindeligt for fattige på den tid.

I den første af disse folketællinger er hun i øvrigt nævnt med fornavnet *Karen* og i den anden folketælling fra 1840 med fornavnet *Maren*. Men det er nok den samme person, der er tale om!

Maren Hansdatter døde som fattiglem i Holeby den 27. februar 1841 og blev begravet fra Holeby Kirke den 3. marts samme år. Hun blev ca. 75 år gammel.

- - - o o o O o o o - - -

Anetavle for Carl Ove Thorvald Johan Nielsen

Livsrytme for manden og kvinden på en GÅRD

Fra bogen: *På fattighuset* af Ingeborg Christmas-Møller.

Opstillingen viser de muligheder et almindeligt livsforløb kunne indeholde/medføre.
Aldersangivelserne er ca.-tal.

Alder	Piger - Kvinder	Alder	Drenge - Mænd
0 - 6	<i>Leg, passe mindre søskende</i>	0 - 6	<i>Leg.</i>
6 - 14	<i>Mere eller mindre regelmæssig skolegang efter ca. 1820. Sortere uld, karte, spinde, strikke; passe mindre søskende, ilden; vogte dyr; samle fjer, dun, kvas og brænde. Holde lys om aftenen. Plukke bær. Øve sig i kvindearbejde; hjælpe med hø- og kornhøst. Lege</i>	6 - 14	<i>Mere eller mindre regelmæssig skolegang efter ca. 1820. Vogte og passe dyr; samle kvas og brænde. Sortere uld, karte; holde lys om aftenen. Plukke får. Øve sig i alt mandsarbejde; hjælpe til med hø- og kornhøst samt tærsking. Lege.</i>
14 - 25	<i>Tjenestepige: lære alt kvindearbejde (uddanne sig til ægteskab). Hjælpe til i hø- og kornhøsten og evt. deltage i andet mandsarbejde n(evt. hoveriarbejde). Lave sit udstyr (evt. få børn uden for ægteskab).</i>	14 – 28/30	<i>Tjenstekarl; 'uddanne' sig i alt mandsarbejde i mark, stald, log og lade. Passe de større husdyr, huggearbejde. Evt. soldat. Deltage i hoveriarbejde (før landboreformerne).</i>
25 - 50	<i>Madmoder; arbejde. Føde børn (mellem 1/3 og 1/2 dør). Sørge for udstyr til døtre. Hvis enke: gift igen, enke på en dårlig gård, fattighus.</i>	25/28 – 50/55	<i>Bonde; arbejde i mark, stald, lo og lade. Hoveriarbejde og deltage i møder på bystævnet (før landboreformerne). Hvis enkemand: gift igen, fattighus.</i>
50 - død	<i>Aftægt, passe børn, spinde, passe have og kålgård. Viderebringe mundtlig tradition (fortællinger, sange)</i>	50/55 – død	<i>Aftægt, lidt arbejde (snitgearbejde, passe bier). Viderebringe mundtlig tradition.</i>

Til skemaet på næste side har forfatteren tilføjet denne note:

Sygdom var i denne gruppe oftest ensbetydende med at flytte på fattighus.

'Gå på omgang' = bønderne skulle i en bestemt rækkefølge give den fattige lidt mad og et halmleje.

'Bortlicitering' = den fattige 'solgtes' på en auktion til den lavestbydende, der skulle 'pleje' den fattige i et år.

[Dette skete også for helt små børn, der var blevet forældreløse og sådanne børn kunne så – i princippet – skifte plejeforældre hvert år.]

Livsrytme for manden og kvinden i HUSMANDS- og DAGLEJER-GRUPPEN

Alder	Piger - Kvinder	Alder	Drenge - Mænd
0 - 5	<i>Leg; passe mindre søskende</i>	0 - 5	<i>Leg.</i>
5 - 7/8	<i>Vogte dyr, samle kvas, dun og fjer. Sortere uld, karte, spinde. Passe ilden, holde lys om aftenen. Plukke bær, samle spiselige planter. Evt. skolegang – evt. tigge. Efter høst sanke aks. Gå til hånde.</i>	5 - 7/8	<i>Vogte dyr, samle kvas, dun og fjer. Sortere uld og evt. karte. Passe ilden, holde lys om aftenen. Plukke bær og samle spiselige planter. Evt. skolegang – evt. tigge. Efter høst sanke aks. Gå til hånde.</i>
7/8 – 14	<i><u>Hvis lillepige på en gård</u>: vogte dyr; passe børn; samle fjer, dun, kvas, brænde. Øve sig i kvindearbejde. Gå til hånde. <u>Hvis hjemme</u>: pille aks; evt. tigge, evt. skole. Hjælpe forældrene med arbejde. Se i øvrigt oven for.</i>	7/8 – 14	<i><u>Hvis dreng på en gård</u>: vogte dyr, samle kvas og brænde; forefaldende arbejde. Øve sig i alt mandsarbejde. <u>Hvis hjemme</u>: pille aks, evt. tigge, evt. skole. Hjælpe forældrene med forefaldende arbejde. Se i øvrigt oven for.</i>
14 – 22/25	<i>Tjenestepige, alt kvindearbejde [incl. malkning 3 gange dagligt] samt hjælpe til i hø- og kornhøst. Møjspredning og andet mandsarbejde. Skaffe sig udstyr. Evt. få børn uden for ægteskab.</i>	14 – 25/30	<i>Tjenstekarl; 'uddanne' sig i alt mandsarbejde i mark, stald, log og lade. Passe de større husdyr, huggearbejde. Evt. soldat. Deltage i hoveriarbejde (før landbore-formerne). Ellers tigge, omstrejfer, fattiglem (fattighus).</i>
22/25 – 50	<i><u>Hvis gift</u>: fæste- eller lejehus jordløst hus, inderste [lejer]. Føde børn, passe børn, alt kvindearbejde – evt. også arbejde for andre i hus eller på mark, spinde. Evt. fattiglem. <u>Hvis ugift</u>: tjenestepige, vævepige, [mejer-ske], omvandrende løsgænger/tigger, fattiglem (fattighus), skøge. Hvis enke: fattiglem i fattighus, evt. 'gå på omgang' i sognet.</i>	25/30 – 50	<i><u>Hvis gift</u>: fæste- eller lejehusmand, dag-lejer i jordløst hus; inderste [lejer]. <u>Hvis gift eller ugift</u>: forefaldende arbejde, forskelligt håndværk og andre binæringer. Livsvarig tjenstekarl. Tiggeri, omvandrende, løsgænger, natmand. Fattiglem evt. på fattighus eller 'gå på omgang' i sognet.</i>
50 – død	<i>Inderste [lejer] fattiglem – oftest i fattighus: evt. 'gå på omgang' i sognet; omstrejfer, tigger.</i>	50 – død	<i>Inderste [lejer] fattiglem på fattighus – evt. 'gå på omgang' i sognet – evt. bortliciteret. Tigger, omstrejfer.</i>

Navneindeks

- De 2 centrale personer i hvert afsnit (et anepar) er kun medtaget een gang i afsnittet, hvor de er hovedpersoner og her markeret med sidetal i **fed**, men medtaget fuldt ud i øvrige afsnit.
- Enkelte for slægten uvedkommende navne (f.eks. faddere og tjenestefolk hos aner) er ikke medtaget i navneindekset.
- Børn, der er døde som helt små eller i en ung alder, er ikke medtaget i indekset.

Andersdatter

Maren (J. Ibsen).....53; 54
Maren (L. Hannibalsen)42; **59**

Andersen

Jens60

Baltersdatter

Karen Malene 41; 54; 56

Bjørnvig

Birgit.....7; 12
Thorkild..... 7; 13; 16; 18; 19

Bruuse

Annie12

Børgesdatter

Maren72; **79**

Christensdatter

Ane76
Ingeborre52; 55
Maren69

Christiansdatter

Ane Elisabeth70; 71
Maren 70; 71; **76**

Christiansen

Frederik 18; 21; **65**; 70; 71
Hans.....70; 71

Christophersdatter

Anna57; 58

Clemmensdatter

Anne Margrethe.....60

Danielsdatter

Ane 72; 81; 82; 85
Sindel Johanne..... 72; 80; 81; 82; 85

Danielsen

Ole78; 80
Peder..... 66; **72**; 81; 82

Erstrup

Alvine 7; 20; 22; 75
Christian Valdemar..... 20; 22; 23

Frederiksen

Ane Dorthea 7; **18**; 67; 68; 75
Christian7
Hans Jørgen67
Peter Christian67
Vilhelm Martin.....67

Friis

Hans Nielsen 26; **45**
Niels Hansen45; **62**

Gabrielsen

Vilhelm 81

Geertsdatter

Dorthe Kirstine 70

Grøn

Henrich Michael Nielsen 52

Hannibalsen

Lars42; **57**

Hansdatter

Ane Johanne.....47; 48; 50
Ane Marie 28; 29
Anna Dorthea 65; **69**; 76
Birthe Katrine 85
Caroline..... 17; 47; 74
Dorte47; 48
Karen..... 28; 31
Kirsten Sophia..... 59
Lise..... 17; **26**; 47; 74
Maren (H. Christiansen)..... 70
Maren (M. Marcussen)..... 73; **85**
Maren Sophie..... 28; 29; 31
Stine 28

Hansen

Anine Caroline7; 19; 20; 21; 22
Børge..... 79
Christian.....47; 48; 76
Frederik Alfred 20; 21
Georg Evald 20; 21
Hannibal..... 57
Hans Christian.....7; **17**; 24; 27; 28; 68; 75
Hans Jørgen..... 20
Jens Peder 47; 48
Lars 7; 28; 29; 31; 32
Lise..... 10; 20
Lise Margrethe Mathilde..... 20; 21; 22; 23
Niels28; 47; 48; 50
Steen..... 75
Wilhelm 28; 29

Henriksdatter

Maren Sophie 43

- Henriksen**
 Anders 43; 45
 Hans Jørgen 17; **25**; 33; 35; 43; 69
 Jens Christian 44
 Johannes Olin 52; 53
 Jørgen 54
 Lars 43; 45
 Niels 41; **52**
- Hornum**
 Alma Elena Kitty 12; 13; 15
 Inge 12
 Nina 12
- Høier**
 Hans 63
- Høj**
 Aage Peter Johan Rasmussen 12
- Ibsdatter**
 Anna Margrethe 76
- Ibsen**
 Jørgen 53; 54
- Jacobsdatter**
 Ane 79
- Jacobsen**
 Erich 28; 31
- Jensdatter**
 Anna 58; 59
 Sidsel 78; 80
- Johansdatter**
 Anna Kirstine 52
 Johanne Marie 52
- Johansen**
 Heinrich 52
- Jørgensdatter**
 Birthe (Sophie) 45; **62**
 Sidsel 41; **53**; 54
- Jørgensen**
 Hanne Sophie Hansine 28; 31
 Nielsine 45
 Rasmus 73; 85
- Langmaack**
 Margrethe Elisabeth 69
- Larsdatter**
 Ane Magrethe 25; **42**; 60; 61
 Birthe 60; 61
 Ellen 60; 61
 Kirsten Sophie 60; 61
 Sidsel 42; 60; 61
- Larsen**
 Anders 60; 61
 Hannibal 42; 60; 61
 Jens 28; 31
 Niels 60
- Linchhusen**
 Christian Frederik 65
 Christian Friederich **69**
 Friederich 69
- Madsen**
 Hans 70
 Ole 78
- Marcussen**
 Mogens 73; **85**
- Mogensdatter**
 Dorthe 85
 Karen 66; **73**; 85
- Mogensen**
 Marcus 81; 85
 Mogens 85
 Rasmus 74
- Nelson**
 Edvard Franklin 14; 15
- Nielsdatter**
 Anna 62; 63
 Anna Christina 41; 53
 Catharina 46
 Karen 26; 56
 Kirsten 41; 54
 Maren 54; 56
 Sidsel 54; 56
- Nielsen**
 Anders 59
 Baltser 41; 47; 54
 Carl Ove Thorvald Johan 10; 11; 12; 14; 87
 Claus 54
 Ebba Dorthea 12; 13; 16
 Hans 62
 Hans Jørgen 21
 Henrik 25; **41**; 53; 54
 Jørgen 54
 Knud Erhard 20
 Knud Ove 12; 13; 14; 15
 Lars Peter 20
 Lise 21
 Martha Charlotte 20
 Peder 46
 Peiter 65; 70
 Poula Christine 12; 13; 16

Olesdatter

Cicel78
 Giertrud78

Olsen

Daniel 72; **78**; 83

Pangel

Carlo Holger12; 13
 Holger12
 Lisbeth12

Pedersdatter

Ane Kirstine66; 74
 Ane Margrethe 18; **66**; 70; 73; 74
 Bodil 66; 74; 75
 Zindel Johanne78

Pedersen

Johannes52; 55

Poulsen

Jens75

Rasmusdatter

Dorthe75

Steen

Christian Hansen76
 Hans69; **75**
 Jørgen Hansen76; 77

Suder

Jørgen73; 85

Svendsen

Carl Valdemar14

Maleri af C. Wentorf fra 1890-erne fra Radsted Hospital/fattighus [fattiggård] på Lolland: mændenes rum.

Original af billede oven for er på Maribo Museum.

ANETRÆ FOR ANINE CAROLINE HANSEN – 7 generationer

